

В. М. Лізинський

ПРИЙОМИ ТА ФОРМИ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

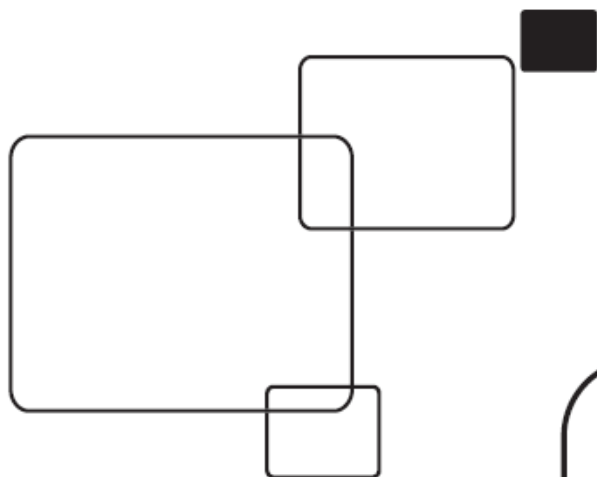

Педагогічний пошук

В. М. Лізинський

ПРИЙОМИ ТА ФОРМИ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК

УДК 371
ББК 74.202
Л55

Видано за ліцензією ТОВ Видавництво «Ранок»

Лізінський В. М.

Л55 Прийоми та форми в навчальній діяльності. — Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2007. — 160 с.

ISBN 978-966-08-2496-6

Ця книга присвячена практичним питанням організації навчання. Це, мабуть, перша спроба в вітчизняній педагогічній літературі зібрати різні підходи, форми й способи з метою активізації пізнавальної діяльності учнів, реалізації на практиці гуманістичного підходу в навчанні та вихованні. Посібник являє певний інтерес для вчителів-предметників, методистів і адміністрації шкіл.

УДК 371
ББК 74.202

Методичне видання
ЛІЗИНСЬКИЙ В. М.
ПРИЙОМИ ТА ФОРМИ В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Код Р4504У. Підписано до друку 11.07.2007. Формат 60×84/16. Папір друкарський.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 9,3.

ТОВ «Веста». Свідоцтво ДК № 2540 від 26.06.2006.
61064 Харків, вул. Бакуніна, 8а.

Адреса редакції: 61145 Харків, вул. Космічна, 21а.
Тел. (057) 719-48-65, тел./факс (057) 719-58-67.

Для листів: 61045 Харків, а/с 3355. E-mail: office@ranok.kharkov.ua

З питань реалізації звертатися за тел.: у Харкові — (057) 712-91-46, 712-91-47;

Києві — (044) 495-14-53, 417-20-80; Донецьку — (062) 304-67-02;

Житомирі — (0412) 41-27-95; Дніпропетровську — (0562) 43-46-95;

Львові — (032) 233-53-39; Сімферополі — (0652) 22-33-03;

Тернополі — (0352) 26-86-94, 53-32-01.

E-mail: commerce@ranok.kharkov.ua

«Книга поштою»: 61045 Харків, а/с 3355. Тел. (057) 717-74-55.

E-mail: pochta@ranok.kharkov.ua

www.ranok.com.ua

ISBN 978-966-08-2496-6

© В. М. Лізінський, 2004, 2007
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2007
© Центр «Педагогический поиск», 2004

Ця книга після її написання була надіслана на рецензію одному з найцікавіших і найоригінальніших учених у галузі освітніх і управлінських технологій, кандидату педагогічних наук Михайлові Володимировичу Левіту. За домовленістю з автором, М. В. Левіт мав під час вивчення рукопису зробити зауваження до книги й одночасно позначати:

- + — просто новації,
- + + — цікаві ідеї
- + + + — важливі й потрібні форми тощо.

Редакцію вирішила опублікувати і власне книгу, і примітки до неї.

1. На початку вересня й протягом року важливо знати, як саме учень розуміє своє місце в школі та в житті.

Запитання

Які знання тобі необхідні?

Скільки годин на тиждень ти хотів би виділити на вивчення шкільних предметів? _____

Які науки тебе найбільше цікавлять? _____

Чому, окрім шкільних предметів, ти хотів би навчитися?

Яким видом творчості, спорту, техніки ти хотів би займатися?

Які потреби ти хотів би задовольнити в першу чергу, в другу чергу тощо? _____

Чи спроможний ти і чи маєш бажання займатися самоосвітою?

Чи вмієш ти наполегливо думати на самостійно завдану тему?

Чи маєш ти близьких друзів?

Чи вмієш ти спілкуватися?

Чи поважають тебе оточуючі?

Чи хотів би ти бути лідером?

Чи любиш ти свій клас?

Чи комфортно тобі вдома?

+++ Було б добре, якщо в цю справу втрутилися би також професійні психологи, це дозволить під час аналізу отримати відповідні рекомендації.

2. Одним із найважливіших завдань школи слід вважати зміну підходу до поняття «обдарованість». Зараз прийнято виявляти обдарованих дітей і сприяти розвитку їхньої обдарованості, і це правильно й дуже добре. Проте не менш важливо ставитися до пересічного учня як до обдарованого. Це зовсім змінює справу. Адже тоді доведеться тезу про те, що всі діти **талановиті**, яку декламують психологи, підтверджувати на практиці. Звичайно задля реалізації нового підходу слід впроваджувати індивідуальну взає-

модію з учнями, глибоку діагностику їхніх інтересів і можливостей, що за нинішнього ресурсного забезпечення школи і при байдужості та потуранні багатьох батьків просто неможливо.

Однак навіть сам факт усвідомлення цього підходу може стати сигналом до того, щоб школа та батьки розпочали цю важливу роботу.

+ + *Слід розібрати природу цього «і».*

3. Наприкінці кожного уроку або його частини важливо не тільки й не стільки повторювати пройдений матеріал, скільки здійснювати рефлексію стану дитини, її ставлення до того, що відбувається, його переживань на уроці в зв'язку з тим змістом і тією діяльністю, котра або торкнулася його, або захопила його, або була йому корисна й цікава, або він залишився до неї абсолютно байдужим.

Запитання, на які вчитель пропонує учням письмово відповісти наприкінці уроку:

Чи задоволений ти тим, як пройшов урок?

Чи було тобі цікаво?

Чи зумів ти отримати нові знання?

Чи був ти активний на уроці?

Чи виконуватимеш ти домашнє завдання із задоволенням?

Учитель був уважним до тебе?

Ти зумів показати свої знання?

+ + *Так, але питання те саме, що й у п. 1 — потрібна розумна взаємодія з психологами.*

4. *Гарний учитель не може мати неуспішних учнів.* Якщо учень не виявляє зацікавленості до предмета або через іншу причину не проявляє пізнавальної активності, або запустив матеріал, або не встигає за темпом, або з ним відбуваються якісь важливі відволікаючі події — у всіх цих або інших не менш значимих випадках

учитель просто припиняє ставити цьому учневі незадовільні оцінки й спільно з колегами, разом із класом намагається вивести учня на достойний рівень, що відповідає його здібностям і інтересам. Якщо учень не конфліктує зі школою та з учителем, то сенс індивідуалізації освіти вбачається в тому, щоб працювати з такими учнями в межах спільно розробленої і прийнятої учнем, учителем, батьками програми виведення учня на обов'язково необхідний рівень.

Обговорюючи з педагогами проблеми незадовільних оцінок, кожен учитель повинен відповісти собі на такі запитання:

Оцінка «2» поставлена за непідготовлене домашнє завдання або відсутність знань з предмета? Або... Або... Або?..

Якщо оцінка «2» поставлена за відсутність знань з предмета, то під час наступного опитування ця оцінка, можливо, повториться?

Однак, чи означає це, що в чверті учні, які не знають предмет, матимуть оцінку «2»?

Чи не є незадовільна оцінка насамперед дисциплінарним чинником, що свідчить про неспроможність учителя?

+ +

5. ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО Й ВИХОВНОГО

І те й інше вимагає:

- точного усвідомлення й розуміння педагогом тих вимог, які він хотів би висунути до учня;
- апріорної поваги до особистості учня;
- не каторжної і мученицької терплячості, а мудрої, майже релігійної толерантності, коли вчителі та всі дорослі створюють для дітей режим найбільшого сприяння та високий рівень психологічного комфорту, коли родина та школа домовляються між собою про спільні принципи та правила відмови від обвинувачень, образ, докор;

- уміння довго уважно спостерігати й чекати, коли кількість впливів переросте в якість цінностей і вчинків.

Деякі школи й учителі плутають підходи: їм здається, що практико-орієнтовний характер навчання передбачає закріплення академічних знань за допомогою практики тобто знання й уміння через їх використання переходять у навички. Насправді все це настільки правильно, що не має ніякого відношення до реальної життєвої практики й зовсім не сприяє соціалізації дитини, тому завдання вбачається в тому, що поряд із академічною предметною практикою вчитель (школа як система) за кожної можливості організовував і створював умови для реальної, живої, соціальної, професійної, творчої, затребуваної учнем, його оточенням і суспільством практики.

- емпатії як здатності відчувати учня, співчувати йому, співпереживати, виявляючи чудеса тактовності та поваги до відчуттів, думок і переживань маленької людини;
- уміння, здібностей і бажань педагога занурювати учнів у різнобічно цікаві види діяльності, завжди стараючись, щоб учень міг знайти собі місце та інтерес у запропонованій справі;
- не висміювати, а по-доброму шуткувати, не підлещуватися й догоджати, а жити інтересами та життям вихованців.

Діти, як і нетямущі дорослі, очікують дива, розумні дорослі нерідко цинічно руйнують світ мрії, нездійснених надій, очікувань, і лише мудрий педагог, який зберіг дитячу безпосередність, готовий, уміє і намагається надати собі, предмету, події, дню, хвилині приємний смак незвичайного, дивовижного, такого, що хвилює уяву. (Якщо ми говоримо дітям, що необхідно читати книжки, тому що це робить людину мудрою, то в більшості випадків це не зачіпає учня. Інший спосіб не передбачає прямого педагогічного резонансу. Ми повідомляємо учням: Відомий російських книголюб Микола Олександрович Рубакін прочитав протягом життя 250 000 книг.

В. І. Ленін прочитав сторінку складного тексту за 11—12 секунд. А ви?)

Важливо також знати, що (цим звичайно грішать учителі, які не готуються до уроків) експромтний спосіб навчання, так само, як і переважання фантазійно-чуттєвого начала без чітких пізнавальних орієнтирів, дезорганізує учнів; фантазії без знань, як і знання без моральності призводять до того, про що Франсіско Гойя сказав: «Сон розуму народжує чудовиськ». Однак сьогодні в масовій практиці перемагають, як правило, доволі дивні види уроків:

- *урок-згадування* (не спогад), коли вчитель гарячково намагається згадати учнів, матеріал, що робити й куди податися;
- *урок-міф*, коли вчитель, котрий знає щось із чуток, видає бажане за дійсне, можливе за очевидне, передбачуване за доведене й кожного разу присягається собі, що, мовляв, завтра піду в бібліотеку, почну готуватися, адже соромно, панове! Але завтра так і не настає;
- *урок-плач*, коли вчитель проклинає все і всіх, коли жалість до себе така велика, що всім хочеться наставити двійок, образити, принизити, а заразом і відлупцювати, і лунають на уроці стогони вчителя...;
- *іще урок-совість*, коли душа вчителя горить і пламеніє, коли він сам завмирає від захвату, читаючи невмирущі рядки, розповідаючи про відкриття та одкровення;
- *урок-боротьба*, коли вчитель бореться з класом і з кожним учнем за знання, він хрипить, гнівається, підвищує вимоги, голос його грубий, різкий, все супроводжується нервовістю, усі тремтять, ненавидять учителя й себе, знання втовмачуються педагогічним молотком, постійно звучать погроза оцінкою, викликом батьків, крик і зойки, учнів тягають до директора, завуча і в щоденнику роблять каральні записи жирним червоним кольором. Учні знають предмет, але по закінченні школи із жахом згадують і вчителя, і предмет, намагаючись ніколи до нього не повертатися;

- *урок-посмішка*, коли світла радість і душевна чистота Вчителя, його радісне відчуття світу й постійне очікування щастя передаються дітям.

Саме тому важливо пам'ятати, що для учня особистість учителя значить безмежно багато, а значить, кожне слово, вчинок, рішення, перш ніж прийняти або вжити, слід блискавично оцінити, зважити, виходячи з інтересів учнів.

Якою б тяжкою не була доля вчителя, він не має права скидати на учня тягар своїх проблем.

Щоб вижити, вчителі змушені набирати надмірне педагогічне навантаження, і вся жажливість положення в тому, що директори шкіл ні кують не мелють, щоб за допомогою попечительської ради, властей, грантів, створення гімназії або школи-лабораторії, звернення до фірм, організації держрозрахункових педагогічних послуг та будь-якими іншими законними способами покращити життя педагогів.

Усе ж, якщо не вдається хоча б мінімально організувати соціально-економічний захист педагога, то якою трепетною любов'ю, яким теплом адміністрація повинна оточити педагогів, щоб вони не пішли з творців у заробітчани, щоб кожного наступного дня віддаювала й готова була до щоденного педагогічного подвигу їхня душа.

Сьогодні як ніколи є важливою психолого-терапевтична функція адміністрації і психологів. Говорити про школи здоров'я — пус-те, і доти, доки ми не навчимося й не допоможемо вчителю знімати стреси, втому, ми мало чого досягнемо. У школах культуру здоров'я часто розглядають з медичних позицій, тоді як необхідний комплексний підхід, що містить педагогічний, психологічний (ставлен-невий, мотиваційний), естетичний, дієтологічний, фізичний (роз-поділ навантаження, зміна видів діяльності) підходи. Розглянемо *кілька обставин, що значною мірою впливають на успішність нав-чального процесу:*

- порядок, краса й організація харчування в шкільній їдальні. Якщо обід влаштовується перед останнім уроком, то дитина не може повною мірою одночасно перетравлювати їжу й засвоювати знання. Якщо в меню щодня каша, хліб, чай, а батьки й школа нічого не можуть і не хочуть робити, щоб давати дітям вітамінні салати із соняшниковою олією, овочі та фрукти, які можуть бути недосяжними в міських школах, то в селі та районних центрах через угоди із аграрними господарствами, через участь дітей у сільськогосподарській практиці цього можна домогтися. Ставлення до харчування дітей і ВЧИТЕЛІВ має бути основним піклуванням директора;
- школа розташовується в лісі, у сільській місцевості, але, як і у лікарні, її стіни пофарбовані з використанням чорної, коричневої, темно-синьої та темно-зеленої, рідше сірої та жовтогарячої фарб. Все це оздоблення, як відомо, має негативний, відштовхуючий вплив на навчальні успіхи та здоров'я учнів. Організувати процес таким чином, щоб зробити дерев'яне покриття, виготовляти прикраси з дерева у шкільній художній студії тощо — все це чудово, але вимагає бажання та зусиль;
- із вікна школи, куди не подивись, можна побачити або горобину та бузок, садові квіти та фруктові дерева, спортивний комплекс і кам'яні прикраси, а можна побачити сірі будинки та дорogi, чорні труби та сірий дим. Тоді як зрозумілим є те, що шкільне подвір'я — це святе місце, і воно має нести в собі високу естетику, без якої неможливе душевне здоров'я. Тим паче, що учнівське самодіяльність та учнівська самодіяльність шляхом змагання між учнями дозволяють поділити шкільне подвір'я на ділянки та оформити їх за спільно ухваленим планом;
- урок проходить у найвищому ступені напруження, нервовості, при цьому вчитель упевнений, що лише його предмет і лише його урок відіграють найважливішу роль у житті дитини, і виходить учень з уроку мов вичавлений лимон, накопичилась утомa, а до кінця навчального дня іще шість уроків!;

- учень протягом навчального дня отримав три «двійки», два негативні записи в щоденнику, дістав кілька окриків, байдужість відсторонених поглядів однокласників — і ви хочете, щоб він був здоровий, щасливий і, певен, ви думаєте, що він любитиме школу та навчання і що він не матиме конфліктів удома, і що він не захоче бігти на вулицю, щоб хоча б там знайти забуття та заспокоєння?
- на перерві бігати заборонено, але постійне протягом багатьох років непорушне сидіння за партою (як правило, такою, що не відповідає ані зросту, ані стану здоров'я) не додає учням здоров'я. Школа примушує учителів під час перерв чергувати й слідкувати за дітьми, але мозок учителя зайнятий підготовкою до наступного уроку, і він часто-густо не бачить того, що відбувається, або починає зупиняти дітей, кричати на них, що не приносить користі. А дитячий травматизм у школах зростає, і, ніж писати жажливі теоретичні трактати про так звані школи здоров'я, чи не було б краще зайнятися цим важливим завданням.

Педагоги пропонують дітям як привабливий образ, ідеал, до якого слід прямувати, або літературних героїв, або власне романтичне, міфологізоване минуле. В основі цього підходу лежить прославлення героїки, терпіння й відданості справі, служіння видатним принципам, готовність до подвигу.

Підтримуючим засобом тут виступають легендарні постаті минулого, живі легенди, класична література, мистецтво, стройовий, масовий спосіб виховання, позадемократичні, наказові й вербальні способи впливу. Та, здається, неозброєним оком видно, що напівп'яне бандитське кримінальне входження країни до ринку зруйнувало всі ці підстави.

Школа ще намагається на уроках історії і літератури волати до вічного, але домогтися більшого, ніж огиди до творів класичної художньої літератури, що вивчається, їй не вдається. Педагогам якимись лише їм відомими способами вдається домогтися повної

байдужості учнів до долі природи, світу, країни. Учні (часто, до речі, як і їх наставники) не читають газет, у містах, щоправда, їх приваблює жовта преса, не цікавляться проблемами економіки, політики, ідеології та культури — вони не слухають радіо, не дивляться новостійні та пізнавальні передачі по телевізору; ті, хто має комп'ютер, грають, в основному, у дитсадкові ігри, багатші — шукають порносайти, ліниво вештаються Інтернетом. Та що робити в Інтернеті, якщо не знаєш іноземних мов, якщо не маєш професійної необхідності шукати інформацію для справи?

Що залишається робити школі? Чи має вона якісь ресурси для того, щоб протистояти лавиноподібній навалі непристойності та безкультур'я? Має.

Насамперед, це особистість учителя з усіма її достоїнствами, інтересами, здатністю привертати, збагачувати дітей.

Це наскрізна система соціально й технологічно організованих діяльностей, де людина вчиться перемагати себе, здобувати авторитет, нарощувати знання й уміння в інтересах справи. Проста формула: «урок—практика—дослідження—спілкування», цілком може стати корисною учням.

Настав час, коли слід відмовитися від уявлення про те, що школа може підмінити собою і суспільство, сім'ю. Цілком очевидно, що настала пора змінити акценти. Більшість часу дитина проводить вдома, рідні люди для неї більш вагомі й важливі, ніж шкільні педагоги, а це стає не так, коли батьки через небажання, неготовність, нездатність або нерозуміння своєї ролі вимагають, аби школа їх замінила. Це дивно, глупо й злочинно. У сім'ї дитина повинна набути перші навички соціальної поведінки, стійкі моральні норми й певне уявлення про цінності. Родина існує віками як інститут продовження роду й передання нащадкам своїх досягнень, своєї віри, свого наполегливого бажання віддати дітям найкраще. І якщо це через різні обставини не так, то перед школою стоїть завдання дійсно неймовірно складне: допомогти батькам, навчити їх практичній педагогіці,

повністю відмовитися від тези «батьки повинні допомагати школі». У жодному разі — батьки мають допомагати власним дітям.

У зв'язку з цим змінюється підхід до змісту, планування й організації виховної діяльності в школі. Зміст цієї кардинальної зміни вбачається в тому, що школа та батьки як союзники спільно вирішують завдання, але пріоритет належить батькам. І якщо педагоги показують батькам результати своїх досліджень і батьки знають, які проблеми, бажання, інтереси хвилюють їхніх дітей, то саме через органи батьківського самоврядування, через попечительську раду, через батьківські комітети підтримують ресурсно, фінансово та організаційно все те, що вони вважають розумним, важливим і потрібним. Справа педагогів підтримати розумні ініціативи й допомогти батькам професійно.

На практиці ця зміна виглядає так: наприкінці кожної чверті або в разі необхідності, починаючи **з першого класу, батьки, діти та педагоги спільно вирішують**, як зробити життя дітей цікавим, які культурні, спортивні та інші заходи батьки бажають за допомогою педагогів організувати для своїх дітей.

Не слід сподіватися, що багато батьків отак відразу прагнуть змінити звичне уявлення про те, що протягом навчального року — школа, влітку — табір, а їхня справа лише працювати й що їм легко буде звикнути до думки, що врятувати дітей в епоху загальної системної кризи без активної батьківської позиції **ШКОЛА НЕ ЗМОЖЕ** (уривок узято з книги В.М. Лізинського «Практичне виховання в школі»).

+ + + + + *Але! Цей великий фрагмент слід поділити на кілька закінчених, що розкривають одну зі сторін проблеми — «навчання—виховання».*

6. *В єдності навчальної, розвиваючої та виховної діяльності педагога закладені підвалини для успішної соціалізації дитини.*

При цьому особливе місце посідає проблема організації, умов і змісту виховання в навчальному процесі.

Що має вміти і які якості повинен мати педагог для забезпечення успішного виховання в навчальному процесі?

Уміння та якості педагога:

- знання дитячої психології;
- душевне, рівне, турботливе ставлення до дітей;
- індивідуальний підхід і завжди поважне ставлення до дітей;
- толерантність як найважливіша професійна якість, коли вчитель, який би не був утомлений, як би він погано не почувався, ніколи не накричить і не скривдить дитину;
- бажання, здатність і уміння бачити й відчувати проблеми, особливості й переживання дітей і уміти тонко, ненав'язливо, м'яко їм допомагати;
- уміння створити бадьору, світлу творчу обстановку в дитячому колективі;
- добровільна відмова вчителя від позиції зверхності, бажання докоряти, повчати, лізти в душу дитини й примушувати її бути відвертою; уміння вислухати дитину й терпляче чекати, коли дитина поважно ставитиметься до вас, що навіть сама розкриється й захоче повідати таємниці своїх переживань і проблем;
- уміння визнавати власні помилки;
- уміння спілкуватися й співпрацювати з дітьми;
- уміння бачити кожний дитячий успіх і радіти йому;
- уміння створювати умови для успішного виявлення в дитини її найкращих якостей і здібностей;
- уміння створювати позитивне емоційне середовище і радісну атмосферу;
- уміння і готовність зрозуміти дитячі інтереси, погляди, настрої, моду, кумирів і здатність крок за кроком, не ображаючи, розширювати діапазон дитячих інтересів і уявлень;

- уміння підтримувати творчі контакти з батьками;
- мати різнобічне почуття гумору;
- уміння ставитись до оцінки як до інструмента діагностики й стимулювання, а не як до способу приниження, знущання і холодної констатації;
- учитель, який не має власних виразних позапредметних інтересів, наголову програє учителю, скажімо, який захоплюється колекціонуванням, любов'ю до музики, живопису тощо;
- учитель, який багато часу приділяє позакласній роботі з предмета, і зумів прищепити своє захоплення учням;
- учитель, який не вважає своє спілкування й сильну діяльність з дітьми як кару господню.

+ + +

7. ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГА НА УРОЦІ

Притягальна сила особистості педагога.

Педагогічна майстерність, тобто вміння зрозуміти учня, своєчасно підтримати його, використовувати педагогічні засоби в інтересах оптимізації навчального процесу.

Педагогічна етика як найважливіша якість учителя; ніколи і ні за яких обставин не дозволяти собі виходити за межі загальноприйнятих норм людської моралі, які саме й повинні лежати в основі педагогічних взаємин.

Терпимість, розтягнута в часі (толерантність) — доки фрукт стане стиглим, не нарікай на неуспішність, пам'ятай, що людина не має недоліків, а має лише особливості.

+ + + *Володимире Михайловичу! Здається, ти винайшов формулу!*

8. СЦЕНАРІЙ БАТЬКІВСЬКИХ ЗБОРІВ «ПІЗНАВАЛЬНА Й ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ»

У класі розкладаються й вивішуються творчі праці учнів з усіх предметів, їхні нагороди та згадування про успіхи в шкільній пресі, у наказах

???

Батьки відповідають на запитання анкети:

1. Чи задоволені Ви стосунками між членами Вашої родини?
2. Ви розумієте, що Ваша дитина вимагає людської підтримки, а не того, щоб її примушували виконувати домашнє завдання?
3. Чи вмієте Ви допомогти своїй дитині, а вона із задоволенням приймає Вашу допомогу; чи Ви з криками та зойками вимагаєте, щоб дитина виконувала домашнє завдання?
4. Ви розумієте, що оцінка мало що значить, а важливіше — комфортні стосунки з дитиною?
5. Чи розумієте Ви Вашу дитину та її друзів, чи ходять вони до Вас із задоволенням?
6. Чи мають члени Вашої родини хобі?
7. Чи має Ваша дитина обов'язки в сім'ї і чи виконує вона їх?
8. Чи любить Ваша дитина ставити вам запитання, і чи відповідаєте Ви на них із задоволенням?
9. Чи люблять у Вашій родині читати та слухати музику?
10. Чи намагаєтеся Ви тримати вдома словники та довідкові видання, щоб користуватися ними в разі необхідності?
11. Чи часто Ви у вихідні ходите разом із дітьми в гості, на прогулянки, в кіно або театр?

12. Чи любить дитина перебувати вдома разом із Вами?
13. Чи знаєте Ви, чим цікавиться Ваша дитина?
14. Чи любите Ви читати газети та обговорювати різні проблеми разом із дітьми?
15. Чи цікавитесь Ви та Ваша дитина тим, що відбувається у світі?
16. Чи позитивну думку мають про Вашу дитину сусіди?
17. Чи любить Ваша дитина допомагати іншим?

Проводиться конференція, на якій класний керівник і, в разі необхідності, вчителі-предметники відповідають на письмові запитання батьків.

Здійснюється анкетування з метою виявлення можливостей, інтересів і побажань батьків.

Анкета

1. Чи розумієте Ви, що найважливіша роль у вихованні ваших дітей належить насамперед Вам — батькам і всім іншим членам родини?

2. Чи розумієте Ви, що без Вашої допомоги власним дітям школа сама не може вирішити проблему навчання та виховання Ваших дітей?

3. Яку допомогу власним дітям ви готові надати (підкресліть той напрямок і той зміст, який вас цікавить і в якому ви згодні взяти участь):

- створення фонду підтримки педагогів (забезпечення їх необхідною літературою, виплати премій, інвестування важливих педагогічних проєктів, доплати за якість роботи, організація професійного навчання, лікування й відпочинок педагогів і їхніх дітей);
- створення матеріальних умов для успішного навчання й змістовного дозвілля Ваших дітей (здійснення ремонту, постачання техніки та посібників, проведення пізнавальних екскурсій, вве-

дення нових навчальних курсів, створення професійних, творчих, спортивних клубів і лабораторій для дозвілля);

- участь батьків у навчально-виховному процесі (ведення гуртків, секцій, клубних занять, спортивних, автомобільних, комп'ютерних секцій, читання лекцій, участь у наукових конференціях, проведення конкурсів та професійно-орієнтаційних заходів);
- створення батьківсько-учнівської самодіяльної організації для спільного планування, ресурсної підтримки, організації та проведення навчальних, поза навчальних, дозвільних справ. Організації творчого спілкування, педагогічної і соціальної підтримки родин і учнів, які її потребують.

Усі пропозиції батьків записуються на дошці за розділами, батьки поділяються на групи для обговорення результатів і створення групи розробки й представлення батькам повного проекту документа.

Під час доопрацювання документа учасники зборів накривають чайний стіл і готуються до чайної церемонії. Готовий документ остаточно обговорюється й приймається для подальшої роботи.

І, нарешті, усі діти демонструють в режимі «тут і тепер» свої творчі та навчальні досягнення, заздалегідь підготувавшись.

+ + + *Анкети в цьому тексті, як здається, не засоби збору інформації, а літературний прийом.*

9. ТАБЛИЦЯ ЗАСВОЄННЯ ТА ПРИСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

Якщо така таблиця ведеться від початку року й учні заносять до неї у кожний розділ відповідну інформацію, то утворюється досить зв'язне системне накопичення знань і ставлень до того, що відбувається.

Поняття	Процеси, події, люди, культура	Цінності
Урок № 1 — Суспільство — Історія — Рід, плем'я — Розвиток		У ході дискусії засвоєні правила відношень під час обговорення

+++++ *Блискача ідея! Добре було б розвинути, представити модель універсального зошита для запису уроків з усіх предметів у єдиній логіці.*

10. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА ДО РОЗКЛАДУ РОБОТИ ШКОЛИ ВІДПОВІДНО ДО НОВОЇ ПАРАДИГМИ

Кількість секцій, гуртків, клубів, лабораторій, ательє, майстерень, творчих і спортивних об'єднань повинна відповідати інтересам учнів і можливостям малого соціуму, батьків і школи.

Уся діяльність об'єднань додаткового навчання пов'язана з навчальною програмою школи.

Усі установи працюють по буднях ввечері й повний день у вихідні, у рамках бюджетних і позабюджетних фінансових ресурсів школи, батьків і соціуму.

Заняття проводять учителі школи (але так, щоб їхнє сукупне навчальне навантаження не перевищувало 20, максимум 24 години на тиждень), батьки, педагоги установ додаткової освіти, волонтери. Оплата праці за роботу в другій половині дня здійснюється за результатами опитувальних листів учнів, але не менше подвійної ставки 12—14 розряду єдиної тарифної сітки.

До розкладу заносяться узагальнені рефлексивні оцінки заходів, що проводяться, зроблені їх учасниками.

Усі заходи проводяться під керівництвом об'єднаного батьківського, учнівського та педагогічного самоуправління.

+++++

11. ПРОВЕДЕННЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ПІДСУМКОВИХ КОНФЕРЕНЦІЙ

Міжпредметні підсумкові конференції в навчальному плані представлені двома-чотирма поєднаними уроками. Оргкомітет конференції запрошує гостей, розробляє план-програму конференції.

Тема конференції № 1 «Історико-політичний, соціо-культурний, народно-господарський, економічний розвиток країни, групи країн»

Проводиться в актовому залі за участі всієї паралелі класів. Використовується весь спектр наочності. Кожна ініціативно-діяльна група учнів, яку готує учитель-предметник, представляє свою доповідь за одним із зазначених у назві розділів, висвітлює проблематику, представляє ідеї, позитивну критику і можливі шляхи розвитку. Після доповідей починається обговорення, і наприкінці конференції усі учасники розробляють підсумковий документ розвитку регіону й загальним голосуванням ухвалюють його. Той, хто має особисту думку, письмово викладає її й подає в оргкомітет конференції. Зміст і результати конференції публікуються в шкільній пресі.

- + *Не дуже віриться в можливість технічного виконання. Сама ідея захисту між предметного та над предметного проекту продуктивна.*

12. Учитель приходить на урок і звертається до учнів:

«Діти, настав час перевірити нашу з вами дружбу. От я зараз тихесенько сяду на останню парту, а урок проведіть ви самі — так, ніби мене тут немає. Наприкінці уроку ви можете показати результат того, що вам вдалося».

На другому уроці, якщо перший не був зірваний і діти вирішили, що і як робити, проводиться рефлексія, і учні дають розгорну-

ту оцінку своїх успіхів, готують відомість для перенесення оцінок у журнал.

Сам учитель, сидячи на уроці, записує все, що на ньому відбувається.

Можливо, вчитель заздалегідь по-секрету підготує когось із учнів до дій у запропонованій ситуації.

+ + +

13. Спеціальна комісія з дорослих та дітей постійно вивіщує у шкільному фойє аркуш «Конкурс ерудитів» з усіх предметів і непередметних явищ і подій. Інформація подається без відповідей, але кожне запитання має категорію складності та оціночний бал. Учні, батьки, педагоги відповідають на представлені запитання й самі пропонують собі одержані бали.

Ті, хто отримав найбільшу кількість балів у цілому або з даного предмета (предметів), виходять у другий тур турніру, в якому учасники мають відповісти на раніше поставлені та нові запитання.

+ +

14. Учитель запропонував дітям ще до початку кожного року заповнювати таблицю готовності за п'ятибальною шкалою:

— 5 балів — хочу знати, можу знати, цікаво знати, робити, вирішувати;

— 4 бали — я готовий до роботи;

— 3 бали — я не дуже добре себе почуваю, мені не все вдається, я втомлююся на уроці, я не розумію матеріал. Мені потрібна допомога (балів «2» та «1» немає).

Аналіз готовності до навчання дозволить педагогові представити досить повно ставлення учнів до предмета, рівень цього готовності, заходи, необхідні для покращення ситуації.

+ + +

15. Учні заздалегідь, на початку чверті, повідомляють учителю. Яку оцінку вони хотіли б одержати за наслідками чверті; потім учитель. Якщо це потрібно, спільно з батьками та самим учнем домовляються про те, які роботи, в якій послідовності і формі учень повинен виконати та якої підтримки вчителя він вимагає. На жаль, вчителі досить часто витрачають значні зусилля, щоб довести учнів, що він не може мати гарних оцінок, що він марно на них сподівається, що нехай дякує, що одержав оцінку «задовільно», тоді як у педагогіці успіху завдання вбачається не в тому, щоб реєструвати оцінку, яка утворилася, а в тому, щоб наполегливо та індивідуально вести учня до кращих знань, особливо, якщо учень заявляє, що йому подобається цей учитель, цей предмет.

+ + +

16. Учитель вивіщує три списки додаткової літератури з предмета (з теми, проблеми, курсу) і пропонує учням обрати один із них. Потім учні поділяються на групи за рівнями, і кожна група обговорює з учителем, як саме на факультативних заняттях і на уроці вони можуть продемонструвати процес і результат вивчення додаткової літератури.

Р. С. Це саме можна запропонувати для вирішення проблеми різної категорії складності.

+ + + *Можливо, слід замінити поділ на групи «за рівнями» на поділ «на будь-яких засадах»?*

17. Учитель на початку чверті пропонує деякі види навчальних робіт, ціну й терміни їх виконання. Наприклад, потрібно виготовити муляж або дидактичну гру з фанери, карту зміни клімату й температур, скласти вікторину з історії свого міста. Написати твір із життя класу. Учні обирають те завдання, яке їх зацікавило, або пропонують щось, що вони вигадали самі. Важливо, щоб будь-які

завдання через слух, зір, рухи, розумову діяльність дозволяли учневі поступово засвоювати навчальну програму.

18. Учні, поділившись на мікрогрупи, отримують завдання (на основі мінімальних вимог з предмета — стандарту з використанням підручника та інших навчальних посібників) скласти вікторину за всім навчальним курсом або за його частиною. Вікторина має містити поняття, факти, біографії, провідні ідеї, зміст події, дати. Водночас учні готують еталонні відповіді на складні запитання або варіанти коротких відповідей, із яких слід обрати правильний. Завдання виконується на заняттях предметного гуртка (факультативу), а потім безпосередньо на уроках проводиться турнір між мікрогрупами, що передбачає попередній обмін напрацюваннями та проведення предметної гри в кілька етапів (від чвертьфіналу до фіналу). Можливо також використання комп'ютерів.

+ + +

19. Попросіть, щоб члени методоб'єднання предметників відвідали 3—5 ваших уроків. Вони не повинні давати смакову оцінку уроків. Їхня справа — письмово розібрати урок за схемою, яка кожному з них найбільше до вподоби і за якою вони розбирали б власні уроки, а потім, після перегляду всієї серії уроків, спільно з учителем здійснюється глибокий аналіз та вироблення рекомендацій.

+

20. НАВЧАННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ СКЛАДАННЯ КРОСВОРДІВ

Кілька груп учнів на підставі вивчених тем заповнюють кросвордну решітку, при цьому можуть бути закладені одне слово або

ціле речення. Завдання полягає в тому, щоб на підставі заповненого кросворда, користуючись підручником або без нього, учні інших груп (кросворди передаються по колу) знайшли пояснення названих проблем, дали формулювання понять, назвали дати та імена учасників подій. Використовується також класичний спосіб, коли предметний кросворд (або сканворд) не заповнений і необхідно за допомогою підручника та довідників або без них заповнити чисті клітинки.

+ + + + ! *Ідея — блиск, гарно було б мати приклад кросворда з речень.*

21. Добре було б, коли учні 9-го та 11-го класів за кілька років до випуску почали готувати матеріали для книжки «Наш випуск». У цій книжці можна було б розповісти про чудеса в класі (відповідальний — такий-то), про досягнення, про різні події, людей, про вчителів, нагороди, про батьків, про надії, наслідки опитувань і анкетувань. До того ще плюс фото, кіноматеріали, це було б гарно.

+ + + *Це було б найкраще!*

22. У школі утворюється швидка предметна допомога. (Якщо учні мають комп'ютери, з'єднані з Інтернетом, то черговий може допомогти учневі через електронну пошту). Будь-який учень може звернутися по допомогу під час виконання домашнього завдання у встановлені години. Пункт швидкої допомоги працює з 17 до 21 години. Заняття в режимі швидкої допомоги проводять батьки, учні, педагогію можлива організація швидкої допомоги по телефону. Швидка допомога може також мати клубний характер, коли поряд із вирішенням навчальних проблем учні можуть у режимі додаткової освіти на самоуправ-

лінських засадах готувати й проводити вечори спілкування, музичні вечори тощо.

Один із варіантів передбачає створення швидкої педагогічної допомоги, яку надають по телефону ті педагоги, яких шляхом опитування оберуть учні. Йдеться про надзвичайні обставини.

+ + + !!! *Ідея має великі перспективи, пов'язані з Інтернетом. Сайт класу, школи — реальна можливість не губити випускників, підтримувати зв'язки з ними й мати інформацію про них протягом тривалого часу, що на порядок може змінити результативність освіти в цій школі.*

23. ОПИТУВАННЯ У ФОРМІ ДІАЛОГІЧНОЇ ПАРИ

Учитель пропонує на дошці групу репродуктивних або проблемних запитань і завдань з вивченого матеріалу, заздалегідь проставивши бал складності або ту оцінку, яку можуть отримати учні при виконанні кожного завдання. Потім учні в парі вибирають собі завдання (або кілька завдань) і починають спільно готуватися до вирішення або відповіді, потім вони обговорюють або розв'язують проблеми, що виникли, і, нарешті, кожен готує запитання або завдання для свого товариша, на які слід дати відповідь або розв'язання. Після цього вони обговорюють, які оцінки заслужив кожен із них і вони всі разом, і передають аркуш аналізу спільної діяльності педагогу.

+ + +

24. Учням пропонується скласти карту ідей, рішень, проблем, відкриттів, винаходів, реформ і досягнень з предмета (науки), що вивчається. При цьому можуть бути видані такі завдання.

- Про що думали і що відчували першовідкривачі, які зазнали поразки?

- Які десять реформ, відкриттів, винаходів ви назвали б важливішими в минулому і, вважаєте, будуть здійснені в майбутньому (через 10 років)?
- Що здалося вам цікавим у предметі, що вивчається, що було нудним, дратувало?

+ + + *Хоча погано віриться в таку форму при надлишку засиллі урокодавців як учителів-предметників.*

25. Завдання учням на початку вересня: «Розробіть найцікавіші форми перевірки домашніх завдань. Повідомте, з ким із однокласників ви хотіли б спільно вивчати предмет. Що б ви запропонували викладачеві з метою підвищення інтересу до предмета, що вивчається. Повідомте, в якій формі ви хотіли б, щоб вас опитували. Напишіть, на якому місці за значимістю для вас перебуває цей предмет і яку оцінку ви хотіли б і вважаєте можливим отримати наприкінці навчального року».

+ + +

26. Учні разом із батьками беруть сімейний підряд. Педагоги на батьківських зборах, на яких присутні діти й батьки, пропонують завдання трьох рівнів складності з різних предметів, сім'я або група сімей обирають завдання, готуються, потім в цікавій конкурсній формі проводяться олімпійські предметні ігри. Вони відбуваються урочисто в суботу, ведеться зйомка, юнацький журналістський клуб готує репортажі, адміністрація видає наказ про нагородження, й усі разом беруть участь у концерті з дискотекою.

+ + + + + *Включення батьків у спільну з учнями діяльність можна розглядати як одне з найважливіших завдань школи.*

27. 1 вересня середні та старші класи школи виїждять або виходять за місто, де проводиться комплексне свято «Науки. Мистецтва й спорту».

Оргсценарій

- протягом тижня до 1 вересня в лісі спільно з лісничим проводиться розмітка та окультурення ділянок;
- в школі проходять репетиції концерту, вистави, музичні свята, дискотеки;
- водночас відбуваються командні та індивідуальні тренування з літніх видів спорту (беруть участь педагоги, випускники, учні);
- науковий гурток готує тексти для пізнавальних ігор, вікторин, конкурсів, дискусій;
- батьки та учні готують традиційні сімейні страви;
- шкільний клуб «Кіно-фото-радіо-журфак» готується до випуску інформаційних бюлетенів, зведень, газет тощо;
- художники готують матеріали для лісового вернісажу;
- екологічна група готує знаряддя та акцію «Допоможемо лісові!».

+ + + + + *Красиво!*

28. Завуч створює бібліотеку сценаріїв з аналітичним розбором на паперових, комп'ютерних і відео носіях. Педагоги подають заявки: які уроки, які сценарні розробки вони хотіли б запропонувати, здати, захистити. Протягом кількох років у школі складається база найкращих уроків, представлених у вигляді записаних на папері сценаріїв уроків, що супроводжуються відеопоказом.

+ + + *Сам учитель навряд чи захоче брати участь у цій роботі, тому потрібні дієві стимулятори.*

29. Адміністрація школи може поділити між собою вчителів-початківців (за їхнім бажанням) і спільно з ними готуватися до уроків, позакласних заходів, батьківських зборів, проводити спільну рефлексію, що дозволило б практичним способом сприяти розвитку професійних умінь у молодого педагога або у педагогів, які потребують підтримки.

+ + А чи готова адміністрація до такої діяльності?

30. **ФОРМИ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ В ХОДІ УРОКУ**

Варіанти:

Учитель призначає суддю та експертів із числа учнів, які, порадившись, на дошці фіксують за допомогою кольорової крейди та узгоджених фігур кожен успішний виступ учня з місця.

Учитель заздалегідь домовляється з учнями (7—8 осіб), що на наступному уроці вони пред'являтимуть виконання домашнього завдання, решта учнів по мірі відповідей своїх товаришів письмово аналізує відповіді, складає розгорнуту оцінку. У другій половині уроку клас обговорює результати і колективно визначає рівень успіху, після чого педагог проставляє оцінки як групі відповіді, так і найактивнішим учасникам групи аналізу.

Клас поділяється на мікрогрупи (або створюється одна мікрогрупа), і протягом тижня (або іншого терміну) кожна мікрогрупа працює з відстаючим (за його згодою), готуючи його до комплексного заліку, потім безпосередньо на уроці, погодивши з учителем форми та зміст роботи, представники мікрогрупи проводять власне залік і пропонують учителю виставити ту оцінку, яку, на їхню думку, має отримати їхній підопічний. Учитель оцінює також роботу всієї мікрогрупи.

+ + +

31. Протягом останніх 10 хвилин уроку вчитель пропонує учням вгадати найцікавішу форму та зміст виконання домашнього завдання. Хто яке домашнє завдання для себе вигадав — той і буде його виконувати. Тому, хто не зумів або не захотів вгадувати, домашнє завдання сформулює учитель.

+ + +

32. Три хвилини кожного уроку вчитель приділяє осмисленню основних понять, які завжди виписуються на дошці. Іншими формами роботи з поняттями можуть бути:

- понятійні диктанти — учитель диктує або учні виписують зі словника необхідні поняття та визначення понять;
- термінологічна розминка — учням, розподіленим на мікрогрупи, даються 5—6 понять. Завдання учнів записати кілька визначень кожного поняття й відстояти свою точку зору.

+ + + *Друге цікаво й перспективно*

33. АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ПРЕДМЕТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Розроби сюжет і зміст нового підручника з предмета й після захисту на науково-методичній раді добери колектив співавторів, і напиши підручник.

Здійсни подорож певним регіоном протягом трьох місяців. Припустімо, подорож до Японії. Наслідком подорожі стане проведення в класі чайної церемонії, показовий виступ японської боротьби; вам слід написати вірші в культурі сейку й танку, заспівати пісню японською мовою, намалювати гору Фудзі-яма, розповісти веселі японські історії, придбати собі японський одяг, намалювати японський прапор.

Напиши листи іноземному другу й сам напиши відповіді на них, намагаючись розповісти про нас і них географічно, історично, загально-культурно та цікаво.

Склади схему-таблицю, до якої занеси все важливе, що міститься в підручнику.

+ + +

34. ПРАКТИЧНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У НАВЧАННІ

Звичайно під практикою педагоги розуміють уміння вирішувати завдання й проблеми, що впливають з даного предмета, а ж під практико-орієнтованим підходом розумію «таке використання й добування знань, яке допоможе учневі робити щось успішно в реальному житті».

Давайте розглянемо приклади з різних предметних галузей:

Словесність:

- уміння бути веселим і кмітливим;
- знати й уміти розповідати веселі історії, вигадки, анекдоти;
- уміння писати вірші, текстовки для пісень, писати листи, вітальні листівки;
- уміння грамотно складати аналітичні записки, ноти, меморандуми, тексти договорів, критичні матеріали, бланки;
- уміння писати репортажі, нариси;
- уміння робити анотації,
- уміння писати довідки, звіти, реферати, статті;
- уміння вільно, без сформованої схеми, робити аналіз художнього твору;
- уміння стисло й точно давати альтернативи визначень понять, що вивчаються.

Навколишній світ:

◇ уміння розуміти й аналізувати події, що відбуваються в класі, школі, місті, в суспільстві, в країні, в світі,

- знання й розуміння правил і норм життя живої природи.

+ + + + + **!!!!!! Клас!**

35. ДИТЯЧІ ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОЕКТИ

Учитель пропонує учням вибрати й провести дослідження з крупних ґрунтовних проблем і тем, самому або в складі групи. При роботі над проектом слід враховувати й оцінювати ряд позапредметних показників: хто й скільки лідерів брали участь у виконанні проекту, чи виявили дослідники кмітливість, уміння шукати інформацію, чи достатньо вольових зусиль продемонструвала група, який був характер спілкування під час спільної роботи, які навички науково-дослідної роботи отримали учасники.

+ + +

36. ДИТЯЧІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРИ КАБІНЕТІ

Група помічників учителя, яка створюється при предметному кабінеті, спільно з учителем розробляє досліді, експерименти, матеріали для творчих завдань, сценарії предметних конкурсів, програми підтримки відстаючих учнів, працюють за індивідуальними програмами поглибленого вивчення предмета і підготовки до вступу в інститут.

+ + +

37. Добре було б щотижня, щодаки або щомісяця визначати кращого учня за такими категоріями:

- зміг уперше;

- допоміг піднятися;
- переміг завдяки завзятості;
- виявив талант;
- показав взірець працелюбності;
- зробив швидше за всіх;
- зумів довести;
- заохотив інших;
- переміг у науковій суперечці;
- виявив дотепність;
- виправив усі оцінки;
- привів до перемоги інших;
- допоміг навчитися іншим;
- зробив відкриття;
- за активність;
- за успішно виконану творчу роботу.

Переможці отримують із фонду Попечительської ради за наслідками однієї чи багатьох перемог:

- грамоту;
- лист подяки, листівку або записку від учителя або директора, вручені батькам;
- ложку варення;
- волоський горіх;
- дитячу іграшку;
- письмове вітання учителя;
- фотографію на фоні класу з підписами учнів та вчителів;
- лист вдячності батькам;
- шматочок дуже великого торта;
- перехідну кольорову майку переможця (визначається таємним голосуванням);

- вітальну адресу;
- урочистий вінок;
- нагрудний знак;
- єдину в світі медаль;
- книгу з назвою, але без тексту;
- порцію улюбленого салату;
- м'яч із підписами лише тих, чиї підписи ти хотів би отримати;
- банку чудового яблучного соку;
- настінну тарілку;
- вірші видатних поетів минувшини, присвячені переможцям;
- букет польових квітів або гарні кімнатні квіти в горщику;
- кубок переможця;
- фірмовий берет;
- два білети в театр;
- мініатюрну картину;
- фотоальбом;
- записну книжку;
- фотографії видатних людей.

++++++ В яблучко!

38. На кожного учня заводяться додаткові сторінки в щоденнику, на яких кожний учитель, представники учнівського й батьківського самоуправління, адміністрація школи можуть зробити запис про будь-яке зрушення на краще, про будь-який хороший вчинок, про будь-який навчальний успіх, про будь-яку перемогу та нагороду. Примітка: сюди ні в якому разі не можна записувати зауваження, претензії, вимоги, обвинувачення, образи.

++

39. На початку або наприкінці кожного уроку учні можуть подати вчителю записки з предметними та особистими запитаннями й проблемами, а учитель визначає, у якій формі він відповідатиме на ці запитання: у формі консультацій, індивідуальної співбесіди або в пленарній формі.

**+ + + Глибоко особистий характер стосунків педагога з учня-
ми дуже сильно впливає на навчальну успішність.**

40. Коли здійснюється опитування, може відповідати лише один учень. А що ж інші? Їм залишається або слухати, або робити вигляд, що слухають, або не слухати, але справа в тому, що руку піднімали бажаючи відповісти на запитання багато учнів, однак їм не судилося. Як же зробити так, щоб якнайбільше учнів змогло відповісти на поставлене запитання?

Тут можуть бути використані кілька прийомів:

- один за одним біля дошки відповідають кілька осіб, продовжуючи або заперечуючи відповідь попереднього учня;
- кілька учнів наговорюють відповідь у диктофон і здають касету вчителів;
- відповідає один учень, оцінює з місця — другий, доповнює — третій, готує письмову відповідь — четвертий, складає тези відповіді на дошці — п'ятий;
- прийом, при якому запитання ставляться у такій формі, що учні повинні лише підняттям руки погодитися чи не погодитися з твердженням. *Наприклад.* О. С. Пушкін написав поему «Світлана»? Н. В. Гоголь підказав О. С. Пушкіну сюжет «Мертвих душ»? Ці твердження помилкові, проте можна таким чином побудувати й правильні твердження.;
- учням видаються таблиці з пропущеними важливими реченнями і словами. Учитель ставить запитання, а учні мають заповнити пропуски.

+ + + +

41. Учитель добровільно пропонує оцінити себе як педагога. Для цього він для письмової відповіді, із зазначення м прізвища або без нього завдає учням наступні завдання:

- Поставте мені оцінку як педагогові за 5-бальною шкалою.
- Укажіть мені мої помилки та недоліки.
- Підкажіть мені, що я маю зробити, щоб вам було приємніше та легше вчитися.

Аналіз відповідей може стати вельми несподіваним для вчителя і до цього слід бути готовим. До того ж відповіді учнів, за суттю, є основною атестацією вчителя.

+ + +

42. Дуже сильним ходом під час навчання може бути роздавання учням або запис на дошці ще до початку уроку всього того, що має відбутися на ньому, про що учень повинен дізнатися й чому навчитися під час уроку. Це ж саме можна зробити заздалегідь на великому плакаті, що дозволить учням скористатися ним на уроці та після нього (маленькі плакати-копії можна давати учням додому).

+ + + + +

43. Цікавий прийом, коли сам учень під час уроку безпосередньо на полях записує ті завдання, які він хотів би або повинен був виконати вдома.

+ + + + +

44. Поділіть клас на мікрогрупи, давайте завдання з предмета (кілька задач, прикладів текстів тощо), увімкніть секундомір або пісковий годинник. Завдання учнів полягає в тому, щоб якомога швидше дати відповіді, результати та пояснення до них усно, якщо це потрібно.

Або модифікація цієї ж роботи. Кожен учень отримує завдання певної категорії складності, яке він має виконати, потім надає допомогу тим учням, які цього потребують.

+ +

45. РОБОТА З ВІДСТАЮЧИМИ

Спочатку потрібно створити групу педагогічної підтримки з числа педагогів. Які працюють в класі. Психолога, батьків. Далі важливо з'ясувати, до якої категорії належить учень. Для цього слід заповнити таку карту:

Характер відхилень	Ступінь прояву
Заважає вести уроки	
Має асоціальний авторитет у класі	
Не виявляє інтересу до навчання	
Агресивний стосовно однокласників	
Не бере участі в житті класу	
Байдужий до педагогічного впливу, грубий з учителем	
Не носить до школи підручники, зошити та інше приладдя	
Не виконує домашні завдання	
Мати не є для нього авторитетом	
Лінивий, скритний, розлючений	
Часто буває голодний	
Немодно вдягнений	
Любить робити щось тишком-нишком	

Закінчення таблиці

Характер відхилень	Ступінь прояву
Постійно заважає вести уроки	
Не виявляє яскраво виражених, стійких зацікавлень	
Поза школою пов'язаний з молоддю, яка веде асоціальне життя	
Байдужий до оцінок	
Відбирає або краде гроші та речі в учнів	
Не залишається на класні години	
Книжок не читає	
Додому приходять пізно або не приходять взагалі	
Спроби педагогів поговорити по щирості закінчуються невдало	
Залишався на другий рік	
Намагався утнати авто	
Любить тварин	
Літо проводить у родичів у селі	
Іноді захищає молодших	
Якщо мати доручає, ходить в магазин, може приготувати їжу, допомогти з хатньою роботою	
Не любить, коли його жаліють	
Зв'язався з релігійною сектою	

Потім група педагогічної підтримки (оплату діяльності якої здійснює Попечительська рада) розробляє програму індивідуальної допомоги кожному учневі, який її потребує.

+++++ Вкрай важливо!

46. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ МОМЕНТ

Настрій. З яким учитель приходить в клас, фактично визначає характер взаємодії, лінію успіху, ступінь залучення учнів, дисципліну на уроці, якість уроку, успішність процесу та результат.

Зайва легкість і веселість спричинює підвищене збудження, коли стає важко переключити увагу дітей на пізнавальну діяльність; твердість і холодність учителя створює стан негативної напруги, відчуженості, нервовості. Байдуже кивнувши «Доброго дня!», сівши за вчительський стіл і забувши про учнів, педагог ніби показує, що йому все давно набридло, і якимось навіть незручно відволікати вчителя від переживань.

От і виходить. Що учитель зобов'язаний авто-терапевтичним способом взагалі і за кілька секунд до входу в клас — зокрема, внести в клас своє обличчя, фігуру, настрій таким чином, щоб за дверима кабінету залишилися негаразди, проблеми та переживання, щоб його сангвінічна зібраність, упевненість, доброзичливість, організованість стали очевидні для учні і дали б їм необхідний імпульс для впевненої та захищеної пізнавальної роботи.

+ + +

47. Як часто опитування та інші способи перевірки домашнього завдання проводяться навіть у такому разі, коли вчитель із точністю до одного бала знає, що учні не готові, дехто не зрозумів або не захотів виконати домашнє завдання. Іще до початку діагностування знань і умінь учнів педагог повинен відповісти собі на кілька запитань:

- Чи люблять діти мене як людину і педагога і мій предмет?
- Чи зумів я заохотити дітей до свого предмета своєю професійною біографією та діяльністю?

- Чи був урок насичений і чи вдалося залучити учнів до пізнавальної діяльності?
- Чи були достатньо мотивовані учні та виконання домашнього завдання і чи було воно для них цікаве та доступне?
- Чи зумів я повною мірою навчити учнів тому, чому мав навчити згідно з програмою та планом?
- Чи чекають учні мене та моїх уроків?

Після того, як педагог дав відповіді на всі ці запитання, він може. Порадившись зі своєю совістю, прийняти благородне рішення про відмову від опитування доти. Доки не відчуже і не усвідомить, що він справді навчив, зацікавив, організував успішну навчально-пізнавальну діяльність дітей.

Форми опитування завжди мають бути спрямовані не на пошук прогалин і недоліків. А на пошук достоїнств, знань, умінь. Головне завдання під час опитування — підтримати, допомогти. Навчити.

Форма 1

Учень не може розв'язати задачу або виконати завдання біля дошки. Учитель звертається до класу із запитанням: Хто може виконати це завдання? Потім із числа бажаючих він обирає найкращого (того, хто перебуває в хороших стосунках із тим, хто відповідає) і пропонує йому пошепки допомогти товаришеві й навчити його так, щоб той міг сам виконати завдання. Обидва учасники отримують оцінки.

Те саме без виходу до дошки може бути попередньо виконане, якщо учень заявив, що він не може виконати завдання; учитель садить його за окрему парту з помічником.

Форма 2

Біля дошки найкраще відповідають підготовлені учні. Кільком учням, які не кращим чином підготувалися до уроку, учитель дає завдання сісти за стіл учителя й уважно слухати товаришів, записувати їхні відповіді, звірятися з підручником. Після цього вся гру-

па, що сиділа за столом учителя, виходить до дошки й відповідає на запитання, на які щойно відповідали інші.

Форма 3

Троє учнів, підготовлені до проведення опитування тих, хто хоче відповісти на «відмінно», на «добре» або на «задовільно», сидять кожен у своєму ряду і запрошують бажаючих. Якщо учень записався в групу, у якій швидко дав відповіді на запитання й отримав оцінку «задовільно», він може мігрувати в групу більш високої якості й спробувати в ній.

Форма 4

Учитель здійснює навчальне опитування тих учнів, які з різних причин не впоралися з домашнім завданням. Ці учні сідають поряд із учителем (решта отримує письмове завдання або асистенти вчителя здійснюють опитування впівголоса), і учитель спільно з ними розбирає домашнє завдання таким чином, що учні, які продемонстрували розуміння матеріалу та здатність відповідати на поставлені запитання або одразу виконувати завдання, отримують відповідну оцінку. Решта йде на свої місця без оцінки.

+++++ Володимире Михайловичу! Можливо, слід зібрати під одним заголовком все, що стосується опитування, для утворення закінченого дидактичного тренінгу з цієї найскладнішої для вчителя теми.

48. МЕТОД БРИГАДНОГО ПІДРЯДУ

Будь-яка мікрогрупа може взяти на себе обов'язок протягом певного часу виконати завдання обсяг роботи. Важливою умовою є участь у групі учнів із різним рівнем підготовки. Припустимо, група з консультативною участю батьків взяла на себе зобов'язання за два місяці розв'язати 180 задач з алгебри різної категорії складності, після чого лідер групи представляє учителю погоджену відомість оцінок, виставлених кожному учасникові підряду. Учитель

проводить співбесіду та контрольну роботу (в ній використовуються дещо змінені завдання) й, якщо знання підтверджені, виставляє оцінки в журнал.

++++ *Цей прийом може бути використаний тільки в такій школі, де створилося педагогічне середовище, і рівень стосунків із батьками заснований на глибокому розумінні ними своєї ролі й місця в навчальному процесі.*

49. РОБОТА З УЧНЯМИ, ЯКІ ВИЯВИЛИ ВИСОКУ ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ У ВИВЧЕННІ ПРЕДМЕТА

Нерідко в школі можна почути такий діалог:

Учень:

— Мені дуже подобається предмет «Література».

Учитель:

— На жаль, він тобі не дається, у тебе й у чверті й за всі твори стоїть «б».

Учень:

— Я стараюся, багато читаю, але в мене пам'ять погана.

Учитель:

— Слід бути уважнішим, слухати на уроках, і все в тебе буде добре.

Зрозуміло, що помилковою перепоною на шляху до успіху тут, звісно, є фетишизація учителем оцінки. Якщо відкинути оцінку й зрозуміти, що учень, який любить предмет, обов'язково рано чи пізно досягне в його вивченні значних результатів; і головне завдання — не зламати це тендітне бажання, і, знаючи учня, в одних випадках, якщо учень має сильний психологічний статус і волю, можна через збільшення навантаження й уваги домогтися реального успіху. В інших випадках слід повільно, користуючись цілою низкою підтримок і заохочень, вести учня шляхом його предмета.

На практиці вчитель уже на початку року може з'ясувати, хто з учнів має високий і дуже високий інтерес до його предмета незалежно від попередніх оцінок, і з кожним учнем вийти на індивідуальну програму діяльності, самодіяльності та співпраці.

З учнів цієї категорії усіх класів, де працює цей вчитель, можна створити різновіковий предметний клуб.

Цікаво, що внаслідок анкетування може статися так, що інтерес до предмета виявлять усі учні або ніхто, от вам і оцінка вашої діяльності й вашої особистої цікавості для учнів, пане вчителю!

+ + +

50. МЕТОДИКА КОЛЕКТИВНОГО ВИКОНАННЯ УРОКІВ

Як правило, урок попереджає прописування формальної мети уроку, з якої природно не виводяться практичні завдання, а останні значною мірою визначають успіх навчання на кожному уроці.

Якщо мета полягає в тому, щоб показати красу й надзвичайність події, явища, його значимість і корисність, то завдання ставляться такі:

1. Навести живі приклади краси (використовуючи звуко- і відеоряд).

2. З'ясувати, у чому полягає надзвичайність цього явища для кожного з вас.

3. Яка може бути одержана реальна користь від розуміння й використання отриманих знань.

4. Вигадане й реальне значення цієї події.

І далі.

1. Скільки і яких дій, вправ, якого рівня мають виконати учні протягом уроку.

2. Які поняття вони мають засвоїти.

3. Які творчі й дослідницькі роботи можна було б виконати.

4. У чому чарівність і привабливість домашнього завдання.

Накресливши цю схему на дошці, вчитель пропонує учням, розбившись на мікрогрупи, протягом 25 хвилин, дотримуючись пос-

тавлених задач, виконати завдання й, якщо встигнуть, виконати домашнє завдання. Будь-яка група, що першою закінчила роботу повідомляє про це вчителю підняттям руки, а той перевіряє виконання роботи (або це робить учень-асистент учителя), ставить на-відні та уточнюючі запитання. Після цього вчитель пропонує усім групам припинити роботу, і перша група біля дошки викладає отримані результати, всі інші ставлять запитання й домагаються розуміння вивченого матеріалу.

+ + + + + *Також дуже гарний практичний тренінг зв'язку між цілями, навчальними завданнями, власними завданнями учня та його особистими засобами розв'язання цих задач!*

51. АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ПОЯСНЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

- учні у ході пояснення нового проблемного матеріалу не ведуть конспект, а записують запитання, які виникли — за найцікавіші з них виставляються оцінки;
- у ході пояснення нового матеріалу пропонується зіставити опорний конспект;
- у процесі пояснення нового матеріалу слід виписати всі вивчені й нові поняття;
- Під час пояснення учитель через кожні кілька хвилин задає короткі цікаві задачки та завдання на розуміння, пояснення та застосування;
- перед поясненням учні перекреслюють із дошки таблицю, яку вони мають заповнити під час пояснення.

+ + + + +! *Добре організована пізнавальна, пошукова робота на уроці разом із включенням у роботу навчально-пізнавальної само- та взаємодіяльності є найважливішим складовим навчання.*

52. Для перевірки інтересу й успішності учням пропонується зайти до класу, де на партах розкладено три варіанти по п'ять завдань різної категорії складності, які мають свою бальну ціну. Кожен учень відбирає по п'ять завдань того рівня (чи різних рівнів), який відповідає ступеню його готовності й, записавши номери завдань і своє прізвище, здає аркуш учителю. Розв'язувати завдання не потрібно. Учитель, склавши всі бали й розділивши їх на кількість учнів, отримує рівень навченості класу. Склавши кількість балів за завдання вищої категорії складності, він отримує процент якості навчання. І найголовніше, він, по-перше, визначає ставлення учнів до предмета, рівень їхньої пізнавальної активності, зазіхань і самооцінку, що може стати гарною підставою для порівняльного аналізу успіхів учнів; по-друге, вчитель може визначити можливі прогалини за тими завданнями, що не були вибрані.

+ + + + + *Це дуже цікавий хід.*

53. **ГРА «МОВЧАНКА»**

Учитель ставить запитання, учні, якщо знають відповідь, піднімають дві руки, якщо знають не повністю — одну руку. Двоє спеціально відібраних учнів підраховують результат і дають його вчителю. Учитель може за дуже короткий час виявити ступінь готовності всього класу. Якщо вчитель довіряє учням, це дозволить урахувати ці результати в подальшій роботі. Якщо вчитель має сумніви з приводу результатів «ручного» опитування, він може попросити кількох учнів виконати завдання письмово або усно.

+ + +

54. На кожному уроці протягом 2—3 хвилин учитель розповідає цікаву історію або анекдот із життя науковців. Таємниць видатних відкриттів та винаходів.

Приклади:

- Перший штучний супутник Землі наші майстри-робітники зробили вручну.
- Радянський академік Лорх виростив картоплю, яка дає врожай до тисячі центнерів з одного гектара.
- художник А. Іванов намалював майже тисячу ескізів до картини «Явлення Христа народу», а художник-марініст І. Айвазовський створив протягом життя 7 000 картин.

+ +

55. Учитель погоджує з учнями, які вони мають серйозні прогалини в знаннях, у які терміни, які й скільки робіт і завдань і в якій формі, на яку оцінку вони мають виконати, де і в якій формі вчителем буде надана консультативна допомога, з ким із учнів він працюватиме в малій групі.

+ + +

56. У призначений час кожний учитель, за яким закріплений навчальний кабінет, приймає шкільну комісію, в якій він спільно з учнівським активом демонструє все, крім того, що слід показувати згідно положення про конкурс кабінетів. Правила гри є такими, що не можна показувати ніяких документів, дидактичних посібників, планів, графіків, сміття, стендів, папірців, звітів. Потрібно показати фрагмент уроку, підготовленого учнями, їх вироби, витівки, продукти творчості, практично-необхідні книги, діючі макети, творчі роботи.

+ + + + + *Так! Кабінет стає місцем «педагогічної події»!*

57. Приймаючи нового вчителя в школу добре було б започаткувати таку традицію: він не лише отримує головні документи та заповіді школи, але й адміністрація показує йому поле творчих інтересів педагогів і пропонує знайти свою клітинку.

Наприклад:

Клуб «Бітлз». Іванен- ко Г. Н.	Клуб «Тура» — шахи для всіх. Сергієва О. Г.	Легкоатле- тичний клуб. Шанда- лов Г. Б.	Академія науки, мис- тецтва і спорту. Ларіо- нов В. Г., Туліков А. С., Лопаті- на І. Ю.	Хор народ- ної пісні. Макаро- ва О. В.
Пізнаваль- ний туризм. Ка- лобрін В. С.	Студія підготовки режисерів і архітекторів шкільних театрів. Лапіна Т. К.	Клуб «Гуманітар- ний ТРВЗ». Полікашина Т. К.	Студія «Шкільний шоу-балет». Везіре С. А.	Зелений загін «Екологію в світ». Белов Д. Г.
КДН — Клуб дружби народів. Саторов Н. К.	Літературно- музика студія. Тарєєв І. С.	Лабораторія розробки ігор та сценаріїв. Гуриков Д. Л.	«Археоло- гічне товарис- тво». Тананов В. С.	Студія ремонту техніки (авто, мото, радіо, по- будової тех- ніки тощо). Хари- тон В. П.
Секція любителів іноземних мов. Бланк Д. Д.	Батьківський педагогічний клуб. Кравчук В. Ю.	Цікаве літерату- рознавство. Чере- мисін А. В.	Цент предметної підтримки. Гуткіна Л. Д.	Клуб юного психолога. Голіков В. Ю.
?	?	?	?	?

+ + + + *При цьому частина клітинок заповнена частково (без прізвища виконавця), а частина — зовсім порожня.*

58. ЗАПОВІДІ ВЧИТЕЛЯ

Якщо ти не вмієш трепетно й зворушливо любити й поважати своїх близьких, то тобі, перш ніж іти працювати в школу, необхідно засвоїти цю важливу душевну умову і рису, без якої учителя не буває.

На невеликому аркуші паперу слід виписати всі власні професійні та людські недоліки та невміння, потім в міру накопичення досвіду, мудрості, знань, емоційних багатств можна буде розпочинати обережно викреслювати.

Якщо ти не вмієш утримувати дисципліну в класі, про твої таланти діти так і не дізнаються.

Без педагогічних вимог успіху в навчанні й вихованні не домогтися, без авторитету не працюють педагогічні вимоги, авторитет неможливий без любові до предмета, дітей, світу; любов неможлива без поміркованої вимогливості, вимогливість лежить в основі педагогічних вимог — коло замкнулося!

Якщо ти мало думаєш, смієшся, відчуваєш, допомагаєш, граєш, твориш, то як же ти збираєшся навчити цьому інших?

Учитель — професія цілодобова, я якщо ти не навчишся відволікатися, захоплювати, мати творчі зацікавлення на стороні, то що ж цікавого в тобі знайдуть діти?

+ + +

59. Щодо педагогічного щоденника. Та бог із ним, із щоденником, немає бажання — то й не ведить. Давайте просто стисло записувати свої педагогічні вдачі, цікаві ходи на уроці й позакласній роботі й обмінюватися записами з колегами. Деякі вчителі після уроку вписують у поурочний план-конспект свої знахідки й цікаві робо-

ти, що відкрилися на уроці, вклеюють нову предметно-змістовну інформацію, яка може стати в нагоді наступного уроку, або навіть заводять для кожного уроку окремий файл, куди й складають усе важливе та цікаве.

+ + + + *Думаю, що проблема щоденника це не лише авторська проблема вчителя, але ще й організаційна проблема адміністрації. Розуміючи, що ведення записів по гарячих слідах у багато разів підвищує ефективність педагогічної роботи, адміністрація могла б виділити кожному вчителю оплачений час і забезпечене розкладом місце в школі для щоденних записів.*

60. ПОРАДИ АДМІНІСТРАТОРОВІ

- Пройдіться школою під час уроків, прислухайтеся, чим і як школа живе, кожен її клас — і ви дізнаєтесь багато цікавого.
- Зробіть так, щоб відвідування вашого кабінету було легендарним, приємним, хвилюючим для кожного вчителя. Кабінет не може бути прохідним подвір'ям, у противному випадку губиться і таємниця управління, і весь управлінський час.
- Дуже важко своєчасно бачити й завжди знати, що цікавого зробив учитель. Ще складніше вигадати унікальні похвали й нагороди для вчителя, і вже зовсім неможлива річ — завжди встигати заслужено нагородити вчителя, але в тому то й краса управління, що слід навчитися бути максимально уважним до людей.
- Не примушуйте своїх заступників до пізнього вечора сидіти в школі, також зовсім непотрібно примушувати допізна висиджувати вчителів.
- Пам'ятайте, що понад усе дратує навіть не низька заробітна платня, а гірка і хвороблива необхідність писати нікчемні папери, висиджувати на пустопорожніх порадах, зборах, радах; збирати й здавати звіти й аналізи заради звітів і аналізів і, на-

решті, те нервування, яке влаштовують адміністратори, коли бездарно й жорстоко перевіряють уроки педагога, не приносячи при цьому жодної користі.

- Вигадайте оригінальні підходи, компліменти, уважно спостерігайте за тим, що відбувається в школі, і, головне — вмійте слухати, оскільки багато хто з керівників, коли був звичайним педагогом, особливих талантів не мав, та, щойно посівши керівне місце, одразу ж невідомо звідки в них з'явилися зверхність і небажання розуміти підлеглих.
- За купою поточних справ умійте бачити мету й головну справу кожної години, дня, тижня й на перспективу.

+ **+** **+** **+** *Непогано було б ухвалити на педраді соціально-партнерську угоду типу «Кодекс ухвалених форм стосунків адміністрації та педагогів» і його дотримуватись.*

61. ОБМІН ШКОЛЯРАМИ ТА ВЧИТЕЛЯМИ

Учитель може дати в сусідній школі майстер-клас самостійно або зі своїми учнями, коли вони приходять до суднової школи й проводять там цілий день, обмінюючись вміннями: разом зі своїм учителем проводять уроки, предметні вечори, спільні змагання, концерти, дискусії. У такий спосіб можливо обмінюватись між містами, коли діти та вчителі живуть у родині й перебувають у школі однакового спрямування. Прибула делегація школярів або бере участь як запрошена у всіх справах на основі організованої спільним доросло-учнівським самоуправлінням програми, або показує досягнення своєї школи та свої власні досягнення за спеціальним планом. Напрочуд вдалими такі обміни бувають між сільськими та міськими школами.

+ **+** **+** **+** *Перспективно з погляду формування «продуктивного педагогічного середовища».*

62. Гарною формою педагогічного шефства є **угода між старшими та середніми класами про підтримку й допомогу**, коли учні старших класів допомагають своїм молодшим товаришам учитися, проводять спільні вечори й змагання. Якщо в старшому класі в цілому немає такої потреби, то це могли б здійснювати учні, яких цікавить така робота. Тим паче, що майбутні педагоги мають можливість випробувати себе в найрізноманітніших педагогічних амплуа — від тренерів до режисерів, від вожатих до помічників у навчанні.

+ + + + + *Педагогізація як засіб морального зростання і соціалізації безпосередньо в навчальних буднях.*

63. Методика «*Рапортчикка*», коли на аркуші ліворуч подані всі поняття, елементи змісту, представлені в запитаннях, проблемах і завданнях однієї теми, і учень у клітинках праворуч дає відповіді на поставлені запитання, спочатку користуючись підказками, потім уже без них.

+ + + +

64. Урок і позаурочна діяльність підпорядковані триєдиній меті: *навчання, розвиток, виховання*. Перші дві можна визначити, запланувати, запрограмувати, методично забезпечити, складніша справа — третя мета. Досягнута ця мета на уроці чи не досягнута, чи можна сказати, що вчитель здійснив однозначно зрозумілий виховний вплив, чи все це з області тонкої схоластики й примарних моментів — ця проблема існує.

І все-таки варто розібратися в цьому питанні. Як правило, виховання має латентний характер, і буває складно визначити, який момент, яка дія або система дій так вплинули на дитину, що вона почала змінюватися на краще.. І вже зовсім точно відомо, що три речі завжди заперечуються вихованцями: насильни-

цьке виховання (вам добра бажають, а ви...), вербальне виховання (коли вчитель бере на себе окаянство впливати на учнів словом, не знаючи, а чи люблять його учні, і чи є він для них авторитетом, чи буде за словом справа) і виховання криком (на жаль, ніхто з психологів не досліджував природу «педагогічного» крику, адже у ньому можна знайти й фрейдистські начала, і почуття вини, викликане професійним убозтвом, і ступінь душевної і соціально-економічної втоми, і відсутність культури, і негативність до уроку, і невміння, а іноді й небажання зрозуміти учнів, і хвороба, і розпуста, і нетерплячість, і невміння поважати, співчувати і терпимо ставитися до іншої людини, і ще багато чого...)

Спробуємо пройти шляхом виховного успіху:

- «Особистість вихователя значить усе в справі виховання» К. Д. Ушинський.
 - Ставлення вчителя до навчального матеріалу (холодна байдужість або висока гордість за диво людських звершень).
 - Психологічний клімат на уроці.
 - Урахування вікових особливостей учнів.
- Апріорно поважне ставлення до будь-якого дитячого руху.
- Стимулювання дитячого успіху.
 - Любов до дітей.
 - Використання оцінки виключно в інтересах дитини.

65. ПРАГМАТИЧНЕ МІЖПРЕДМЕТНЕ Й ПОЗАПРЕДМЕТНЕ НАВЧАННЯ

Академічне знання необхідне для розвитку дитини, отримання та засвоєння ним інформації про картину світу, цінності, норми, закони та правила. І очевидно, що, складаючи навчальні й освітні програми, план, підручники, навчальні посібники, науковці та практики намагаються ввести в зміст освіти більше

інформації, яка відображає сучасний стан науки і актуальні погляди на процес і події, що відбуваються у світі. Це призводить до непомірного зростання інформаційно-теоретичної складової. Фахівці, які представляють кожен предмет, готові прибрати суперників і залишити тільки власну предметну галузь. Учень у кращому випадку в процесі та в результаті навчання вчиться навчатися або — в гіршому випадку — отримує набір знань, що можуть пригодитися в житті.

Прагматичне навчання передбачає прищеплювання школярам таких знань і умінь, які знадобляться в звичайному людському житті. Однак цей підхід суперечить зунівському, який базується на стандартах освіти, оскільки останні не прагнуть навчитися мистецтву людського спілкування, глибинному привласненню людиною гуманістичних цінностей, накопичення учнем знань, таких необхідних у житті, у професійній практиці. Школі доводиться або робити вигляд, що вона орієнтована на інтереси дитини, а не на стандарти, або вести подвійний спосіб життя, з одного боку прагнучи до того, щоб усі учні засвоїли всі навчальні програми, з іншого боку, знайти місце, час, форми, можливості для вирішення інших, ніким не фінансованих завдань власне виховання учнів.

+ + +

66. МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ В ШКОЛІ ПРЕДМЕТНО-ПОЗАКЛАСНИХ КОМПЛЕКСІВ

З цією метою проводиться проектна гра, коли методом мозкового штурму з кожного предмета або напрямку зацікавлені педагоги, батьки, фахівці системи додаткової освіти, розподілені на групи, розробляють увесь шлейф можливих зв'язків предмета й форм організації позапредметної діяльності та ресурсних мож-

ливостей. Після цього методом відбору створюються відповідні комплекси, які можуть бути запропоновані, розрекламовані, впровадженні в життя школи. Кожен комплекс відповідає конкретній предметній галузі.

Предметно-позакласні комплекси

Словесність	Математика	Іноземні мови	Біологія	Фізична культура, туризм і військова справа	Історія, географія і суспільство-знавство
Клуб любителів словесності	Математичний клуб	Група постійного мовного візуально-телефонного спілкування	Дослідна станція «Біополе»	Спортивно-технічний клуб	Лекційне товариство «Знання»
Центр підтримки учнів	Постійно діюча візуально-телефонна група математичної допомоги	Мовний табір	Науково-практична секція-загін «Екологія середовища»	Клуб східних єдиноборств	Дискусійно-правовий клуб «Право та права»
Театр читця	Лабораторія конструювання задач	Мовний ансамбль і хор	Шкільний рух «Зелена школа»	Постійно діючий чемпіонат ігрових видів спорту	Ораторське товариство

Продовження таблиці

Словесність	Математика	Іноземні мови	Біологія	Фізична культура, туризм і військова справа	Історія, географія і суспільство-знавство
Літературно-музична студія	Група підготовки конкурсів	Мовний театр	Цех із заготівлі лікарських трав і рослин	Районна школа плавання	Археологічне товариство
Поетична студія	Група розробки методичних посібників і засобів наочності	Клуб вивчення історії, економіки та культури країни мови, що вивчається	Операція «Парник»	Клуб аеробіки	Лекційне товариство «Знання»
Журнал «Творчість юних»	Група асистентів учителя математики	Клуб культур-гидів-перекладачів	Операція «Допомога природі»		
Група «Репетитор»	Центр роботи обдарованих математиків	Секція гуманітарних і технічних перекладачів	Прес-центр «Новини природи»		

Продовження таблиці

Словесність	Математика	Іноземні мови	Біологія	Фізична культура, туризм і військова справа	Історія, географія і суспільство-знавство
Літературно-пошукова експедиція	Центр прикладної математики	Мовне кафе	Клуб допомоги тваринам		
Шкільний театр	Група історії математики	Група підготовки мовних вечорів	Наукове товариство біологів		
Клуб любителів літератури	Група інформаційного забезпечення	Група підготовки мовних конкурсів	Група допомоги		
Центр підготовки літературних вечорів	Група проведення математичних олімпіад, марафонів і вечорів	Група організації мовних контактів	Зелена газета і радіогазета		

Продовження таблиці

Словесність	Математика	Іноземні мови	Біологія	Фізична культура, туризм і військова справа	Історія, географія і суспільство-знавство
Центр екскурсій і наукових досліджень	Секція шахової релаксації	Група організації комп'ютерного та в листах мовного обміну			
Фотокіноцентр	Лабораторія практичної математики та економічної математики	Група підготовки закордонних поїздок			
Група підготовки поетичних вечорів і літературних ювілеїв	Математичний журнал «Конгруентність»	Група підготовки та випуску мовного журналу			

Закінчення таблиці

Словесність	Математика	Іноземні мови	Біологія	Фізична культура, туризм і військова справа	Історія, географія і суспільство-знавство
Інформаційно-літературна група	Відділ історії математики, цікавих історій і математичних дотепів	Група підготовки виставок			
Група підготовки літопису школи та літературного альманаху		Група музично-художнього дозвілля			

+++++ Це може стати новим і потенційно дуже потужним засобом для структурування дитячо-дорослого колективу разом із та без набридливих класів, секцій і клубів.

67. ПРОВЕДЕННЯ ОРАТОРСЬКИХ ПРЕДМЕТНИХ ЗМАГАНЬ

Ораторські предметні змагання проводяться у класі або при спеціально зібраній публіці в актовому залі. Вони передбачають поряд зі знанням предмета врахування манери триматися, аргументованість, образність, оригінальність розумових конструкцій

і побудови фраз, точність цитування, уміння заволодіти увагою публіки, швидкість мовленнєвої реакції та здатність до експромту. Перемагає той, хто найбільше сподобається публіці та журі, причому представники публіки та журі мають однакову кількість балів для оцінки. Тематика пропонується заздалегідь, перед змаганням тренер може надавати допомогу й підтримувати учнів; безпосередньо під час проведення підтримують учасників групи підтримки. Переможців має бути трохи менше, ніж учасників, інша справа, що для цього використовується багатомінаційний принцип. Якщо є можливість запросити науковців з місцевого університету, то, можливо, хтось із переможців буде запрошений навчатися у вуз. Взагалі ж необхідно продумати серйозну систему стимулів як у цьому змаганні, так і в будь-якій позакласній діяльності.

+ + +

68. ПРАКТИКА НА ПІДПРИЄМСТВАХ І УСТАНОВАХ

Раніше існувала так звана виробнича практика. Вона нав'язувалася учням незалежно від бажань, здібностей, спрямованості особистості та її інтересів. Сьогодні поступово складається ситуація, коли ми маємо змогу перейняти досвід Заходу, коли фірмам та організаціям пропонується добирати учнів для проходження виробничої практики залежно від потреб фірми та інтересів учнів. Ця форма професійної та особистісної спеціалізації може поширюватися на вільний час навчального року та канікули. Велику допомогу в цьому можуть надати батьки, адміністрація району, підприємці та різні установи. Уже сьогодні дається взнаки значна нестача кадрів, і деякі установи усвідомлюють необхідність раннього відбору, постійного нагляду, залучення до практичної діяльності, підготовки для себе у відповідних вузах, матеріальної та організаційної допомоги дітям, відібраним

для подальшої роботи на фірмах, підприємствах. У деяких випадках учні при обмежених матеріальних можливостях можуть розраховувати на стипендію, а школа — на матеріально-технічну підтримку.

++++ Необхідно для соціалізації.

69. Учні найчастіше залишаються байдужими до пізнавальних подій, свідками яких вони стали на уроці. Та й вчителів провести кожен урок на вищому емоційному рівні та цікаво не вдається. Дай боже, щоб таких уроків вдалося нарахувати хоча б кілька на рік!

Через різні обставини деякі учні не лише не слухають пояснення вчителем нового матеріалу, але взагалі, перебуваючи на уроці, вони розумово й чуттєво відсутні на ньому. Звичайні методичні хитрощі дозволяють вивести учнів із пасивного стану через фронтальне опитування лише на кілька секунд, та й опитування біля дошки вибиває з рядів класу ще кілька осіб.

І порятунок тут у:

- самій постаті вчителя: вона має бути безмежно привабливою для дітей;
- у формальній організації уроку, коли цікаве добре пакується в необхідне таким чином. Що випасти в сонний стан з цієї сітки не вдається нікому;
- у зміні діяльностей і введенні на орбіту учнівського розуму все нових заяв, прийомів, неочікуваних поворотів, дотепних висловлювань, гідних суперечок, нагальних проблем.

Не менш важливо дати на уроці простір і можливість для спілкування вдвох або по кілька осіб, аби, обговорюючи справу, працюючи над нею, учні отримували задоволення від процесу й досягнутого результату діяльності. Хочемо ми того, чи ні, однак темп уроку, завжди однорівневе пояснення нового ма-

теріалу (одним доступно й зрозуміло, іншим — ні), матерії і складність проблем сприймаються учнями по-різному. Одні внаслідок своєї генетичної схильності, попереднього соціального досвіду, готовності й зацікавленості, психологічного темпераменту, напрацьованої навички до навчальної праці, здібності все легко засвоювати, встигають отримати на уроці необхідне; інші — і, як правило, не вони в тому винні — неспроможні цього зробити й із кожним днем, з кожним уроком, кожним разом все поступаються, відсторонюються від учителя, предмета, товаришів. І в педагогів вкупі з батьками з'являється чудова можливість сварити цих нещасних носіїв педагогічного браку. При однаковому душевному ставленні до дітей справжня педагогічність полягає в різній за часом і складністю швидкості, що пропонується дітям для розв'язання навчальних задач. Погано, що розраховується на насильницькі й організовані форми підтримки навчального процесу, коли покладають надію на уроки, гуртки та додаткові заняття, забуваючи, що навчальне відставання майже завжди пов'язане з якимиись внутрішніми проблемами, складностями, які часто мають стосунковий характер, і важливо в організації позакласної роботи з предмета спиратися на добре виховане й прийняте дітьми бажання спільно, шляхом гри, роботи, пошуку, самодіяльно, через пізнавальне спілкування прямувати до цілі. Сенс цієї пишномовної фрази в тому, що, якщо діти шепочуться, підморгують, таємничо збираються й готують відстаючого так, щоб ніхто з дорослих не знав про це, до першої навчальної перемоги, якщо вони спільно працюють над навчальним проектом, готуються до участі в конкурсах, якщо вдалося піднести пізнавальну потребу в класному колективі до високого рівня — оце справа!

Тепер вдома в багатьох дітей через різні причини незатишно, смутно, тяжко, душевно холодно й самотньою. І як було б добре, коли б розумна школа з розумними батьками знайшли можливість для дітей збиратися в школі, щоб займатися після уроків

навчальною справою — вигадати для цього організаційні форми й стимули, способи релаксації та спільного учнівського творчого дійства. Як добре, коли вчитель точно знає, кому з учнів дійсно по плечах пізнавальний тягар, а хто безнадійно відстав, кому нецікавий предмет, хто силується, але без підтримки, посмішки, схвалення не може піднятися. І як добре, коли вчитель, знаючи все це, добре пам'ятає про кожного і кожному намагається бути корисним насамперед своєю співчутливою підтримкою.

+ + + + Учні — оркестр, учитель — композитор і капельмейстер, урок — партитура. Але щоб це робити, учні повинні «грати на своїх флейтах»!

70. На кожному уроці вчитель видає учням картки трьох кольорів:

- Картка червоного кольору означає: «Я задоволений уроком, урок був корисний для мене, я багато, з користю й добре працював на уроці, я отримав заслужену оцінку, я розумів усе, про що йшлося й що робилося на уроці.
- Картка жовтого кольору означає: «Урок був цікавий, і я брав у ньому активну участь, урок був повною мірою корисним для мене, я відповідав з місця, я зумів виконати кілька завдань, мені було досить комфортно на уроці».
- Зелена картка означає: «Користі від уроку я отримав мало, я не зовсім розумів, про що йшлося, мені це не дуже потрібно, домашнє завдання я не зрозумів, до відповіді на уроці я не був готовий».

Наприкінці уроку кожен учень здає учителю картку того кольору, який відповідає його оцінці уроку (прізвище на картці не пишеться).

+ + + + + Так можна отримати кольоровий індекс дня в школі в цілому, по кожному вчителю окремо й на кожную годину. Може бути дуж-же цікаво!

71. Учні кількох груп отримують однакові матеріали для аналізу й відповідне завдання. Їм надається час для виконання роботи в класі або вдома. Інший різновид цієї роботи передбачає отримання завдання спочатку для пошуку необхідних матеріалів, і лише на другому етапі перед ними ставиться завдання, що його необхідно буде виконати. Потім кожна група захищає отриманий результат перед класом або перед спеціально створеним журі під час уроків чи на факультативі.

+ +

72. КЛУБ ЧИТАЧІВ

Клуб має власну газету або стенд, і в його роботі беруть участь бажаючі — дорослі та діти. Члени клубу вибирають собі відділ: література, поезія, історія науки, українська та зарубіжна класика, цікаве літературознавство, література про подорожі, історико-філософська література, література з біології, з питань юриспруденції, з педагогіки та психології тощо. Прочитавши книгу кожен учасник намагається написати щось суттєве, важливе про неї та її автора й вивішує свої нотатки на стенді. Потім він докладає зусиль, щоб привернути увагу до цієї книги якомога більше людей. Члени клубу збираються гуртом, аби читати один одному найцікавіші уривки з книг, найкращі вірші, також можуть влаштовувати спектаклі,— завжди покладаючись на кваліфіковану й своєчасну допомогу шкільного бібліотекаря.

+ + +

73. РАДА ЧОЛОВІКІВ

Звичайно чоловіки дуже небагато часу приділяють вихованню своїх дітей. Дехто з них, щоправда, може забрести за наказом дружини або за примхою долі на батьківські збори, відсидить, скільки потрібно,— і на цьому його контакт зі школою урветься до наступ-

ного випадкового зв'язку. Хтось із чоловіків, може, грошей дасть або приволоче до школи якусь залізяку. Але не кожен батько усвідомлює, що без його чоловічого пливу дитині погано, її життя збіднене, в ньому не вистачає чогось важливого. Необхідно привчити чоловіків, що школа без них не може обійтися — і не для з'ясування причин чергової бійки або сварки, у якій брала участь його дитина, не для залучення до підготовки урочистого свята — а в силу повної свідомості.

План роботи Ради чоловіків

(До Ради запрошуються чоловіки будь-якого ступеня родинних зв'язків і зацікавленості в розширенні діапазону виховного впливу й створенні умов для найкращого розвитку та спілкування дітей. Членами Ради можуть бути й старшокласники).

Члени Ради беруть участь у новому куртуазному чоловічому турнірі, до програми якого входять такі напрямки-конкурси: володіння мистецтвом етикету, написання віршів і співи під музику, уміння грати в шахи, танцювати; від себе ми ще вирішили додати спортивні вміння й силу, кулінарну майстерність.

Члени Ради разом із важкими дітьми займаються спортом у спортзалі, організовують для дітей практику на підприємствах, на яких працюють самі, допомагають їм у навчанні, ходять із ними в походи.

Рада збирає кошти для організації й підтримки виховної діяльності в школі.

Рада організовує спортивні та професійні змагання, допомагає учням опанувати такі привабливі професії: водіння та ремонт автомобіля, професійне володіння комп'ютером.

Рада організовує чергування на шкільних заходах.

Рада допомагає педагогічному колективу в підвищенні якості навчального процесу.

++++! Один із дієвих засобів соціалізації, саме таких й не вистачає (до них належать «Рада матерів», «Комітет випускників», «Палата меценатів» тощо).

74. ПРОЦЕДУРА «ШЛЯХ УСПІХУ»

Спочатку учні відповідають на кілька запитань:	
Напиши, які предмети тобі подобаються	
Напиши, з яких предметів ти хотів би мати відмінні знання	
Напиши, з яких предметів ти хотів би мати знання на оцінку «добре»	
Напиши, які професії тобі здаються привабливими	
З названого роду діяльностей обері найпривабливіші й підкресли їх. Відсутнє слід дописати	Малювання, ліплення, участь у шкільному театрі, бажання бути шкільним гідом-перекладачем, бажання співати в групі та грати на музичних інструментах, бути діджеєм, танцювати, писати вірші, статті, нариси, вирощувати овочі, фрукти, квіти, будувати або ремонтувати квартири та будинки, водити або ремонтувати автомобіль.

Усі відповіді аналізуються, і потім складається загальний план діяльності за інтересами та індивідуальні плани взаємодії з учнями.

+ + + +!

75. ПРОЦЕДУРА «СХОДИ»

Головне у вихованні не лише діяльність, творчість і навчання, але й формування під час навчання та спілкування стійких позитивних цінностей. Якщо це є — інше додається. Основним

недоліком багатьох сучасних школярів є відсутність очевидних, усвідомлюваних цілей і здібності крок за кроком, впевнено, наполегливо проявляти вольові якості для їх досягнення. Одним із педагогічних кроків, що дозволяють рухатися в цьому напрямку, може бути будівництво системи завдань, що ускладнюються, з подвійною оцінкою (після виконання завдання учень виставляє собі оцінку, потім це саме робить учитель, й, порівнявши оцінки, на основі обговорення обидва приходять до консенсусу). Існує мовби два оціночних документи: один знаходиться в руках учня, і потім учень визначає й ставить собі оцінки не за тему або параграф, а за точне знання, розуміння й застосування отриманих знань. Інший документ заповнює учитель. Підставою для заповнення є спеціальні знання, тексти, завдання, які учень отримує від учителя (наприклад, які правила, які факти, які поняття, які завдання вчитель має подати)ю Зрозуміло, що така система може використовуватися при невеликій наповнюваності класів при невеликому навчальному навантаженні вчителя, але використовувати цей прийом для тих, хто хотів би отримати системно-глибокі знання з цього предмета, було б значимо.

+++++! *Це блискуча технологія «навчання» одразу двом цінним якостям — толерантності та рефлексії, — причому вчителя та учня водночас.*

76. РАДА ВИПУСКНИКІВ

Раду випускників можна організувати як секцію Попечительської ради або як самостійне формування з метою організації авторитетного впливу на учнів школи випускників, які успішно крокують життям. Але часто трапляється, що учні, особливо успішні, не тільки не допомагають школі, але крім того, щоб прийти один раз на 5—10 років на вечір зустрічі зі своїми товаришами, більше туди

й носа не кажуть. Та це вже, пробачте, як ми їх із вами виховали, такий результат і отримали...

Взагалі добре було б створити в школі Асоціацію випускників, які підписали б спільну хартію або будь-який інший документ, у якому б був прописаний обов'язок кожного випускника завжди приходити на допомогу один одному, допомагати дорогій школі та її учителям.

+++++ Див. коментар до п. 73.

77. СИСТЕМА РОБОТИ З ВІДСТАЮЧИМИ УЧНЯМИ

Йдеться лише про тих учнів, які з різних причин відстають у вивченні предметів і хотіли б це відставання подолати, при чому зустрічають зацікавлене ставлення батьків.

В інших випадках, коли йде мова про педагогічну занедбаність, соціальну поведінку й негативне ставлення до навчання, необхідний широкий комплекс психотерапевтичних та інших спеціальних засобів (захист дитини від недбалих, жорстоких та байдужих батьків; виявлення оточення дитини і, якщо це оточення агресивне, кримінальне, робота з ним це поглиблена психологічна, терапевтична, медична діагностика; виявлення відставання з предметів, профорієнтаційна робота тощо).

Якщо учень, що відстає, належить до першого типу, то роботу з ним можна побудувати таким чином.

Створити групу підтримки з педагогів, батьків, старшокласників, розробити програму виведення з кризи й поступово, повільно просуватися з тією швидкістю, на яку спроможний учень, вести його шляхом успіху.

Романтизм цього підходу може викликати втомлену посмішку в замучених педагогів, тому автор має додати, що та, де вчителі загнані, їхній авторитет зменшений, ніхто не піклується про їхнє психічне, фізичне, духовне та матеріальне здоров'я,— там, певна

річ, багато з прогнозованих тут підходів не знайдуть свого підтвердження на практиці!

+ + + +

78. УЧНІВСЬКЕ САМОУПРАВЛІННЯ, СПРЯМОВАНЕ НА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ УЧНІВ

У більшості випадків у школі створюється самоуправління як форма, необхідна для звітності, у кращому випадку — для підсилення дисциплінарного чи дозвільного начала. Тоді як відомо, що дитяче самоуправління будується на тих самих основах, що й управління, і підпорядковується тим самим правилам і законам. А це свідчить про те, що сама організація та управління нею створюються для певної діяльності.

Основні завдання освітньої установи: навчання, виховання, розвиток. Із цих факторів і виводиться діяльність шкільних учнівських самодіяльних формувань. При цьому дуже важливо усвідомлювати, що предметне навчання в його взаємозв'язку охоплює у класній, позакласній формі та системі додаткової освіти всі сторони існування та розвитку світу. У змістовному плані самоуправління виступає як супровід самодіяльності й може бути розведене за такими напрямками діяльності й творчості:

Мистецтво. (Підходять будь-які клубні форми самоуправління).

Література. (Створюються творчі об'єднання за підтримки дорослих).

Спорт. (Недостатньо спортзалу й обов'язкових команд, які вчителі фізкультури створюють для захисту честі школи в районі. Важливо на діагностичній основі шляхом об'єднання зусиль соціуму підібрати найбільш прийнятні заняття фізичною культурою та спортом для кожного учня, використовуючи бюджетний і господарсько-розрахунковий підходи. Без утворення спортивних майданчиків, підготовки тренерів, наявності необхідного устаткування, залучен-

ня батьків і випускників школи цього завдання ніколи не виконати. У школі має бути створений спортивний комплексний клуб з усіх видів спорту, цікавих учням).

Техніка і практика. (Поряд із шкільними майстернями, у яких на дверях ще 1 вересня вивішуються привабливі для учнів проекти з різних видів технічної творчості, що їх вчителі технології пропонують дітям, починає працювати технічний клуб, який на першому своєму занятті, куди запрошуються на різновіковій основі разом із учнями зацікавлені дорослі, визначає найцікавіші види і зміст діяльності.

План роботи клубу «Техніка і практика»

- Проект «Кухня». Групи учнів розробляють дизайн кухні, просте устаткування, меблі, прикраси.
- Проект «Автомобіль». Поряд із вивченням теорії учні разом із дорослими збирають автомобіль зі старих деталей, але обов'язково з використанням нових технічних рішень.
- Проект «Шкільна телефонна станція».
- Проект «Шкільне подвір'я». Спільно з біологами та вчителями фізкультури.
- Проект «Шкільні авторучки».
- Проект «Оригінальні світильники, кашпо».
- Проект «Шкільна телерадіостанція».
- проект «Шкільна бібліотека».

Професії (виробництво):

- користувач ПК і програміст;
- бібліотекар;
- перукар;
- модельєр;
- ландшафтний дизайнер і флорист;
- водій автомобіля й слюсар-ремонтник.

Наука (в тому числі й вивчення предметів). **Створення наукового товариства.**

Спілкування. Клуб творчого спілкування.

Туризм. Туристичне та екскурсійне бюро.

Учнівське самоуправління будується на різновіковій основі та передбачає присутність дорослих, як правило, в якості консультантів.

+ **+** **+** **+** **+** **!** *Якщо вдасться побудувати дієву систему самостійного управління учнями процесом навчання — це означатиме більше, ніж усі новації так званої педагогіки співробітництва.*

79. ГРОМАДСЬКІ ПОСАДИ В РАМКАХ УЧНІВСЬКОГО НАУКОВО-ПРЕДМЕТНОГО УПРАВЛІННЯ

Президент шкільного наукового товариства
Генеральний директор шкільного науково-виробничого об'єднання
Науковий керівник дослідної експедиції
Президент клубу
Керівник наукового напрямку
Начальник відділу, керівник лабораторії тимчасового науково-дослідного колективу
Керівник служби предметної допомоги
Начальник (екологічного) загону
Керівник групи дослідників
Науковий (старший) співробітник
Президент шкільної академії, фестивалю

Голова оргкомітету спортивних ігор, конкурсів
Стажер-дослідник
Асистент учителя
Учений секретар
Начальник конструкторського, виробничого економічного відділу
Головний режисер
Керівник студії, секції, кафе
Радник
Начальник штабу (член штабу військово-технічної гри)

+ + + + + Це продовження п. 79

80. Для активізації самостійної роботи учнів, формування в них потреби в самостійному вивченні матеріалу, системній підготовці до заліків, екстерну та екзаменів учитель може розмножити й роздати кожному учневі мінімальні вимоги з предметів, затверджені Міністерством освіти, які є на сьогодні стандартом освіти. Якщо вчитель міг би на основі мінімальних вимог розробити систему завдань, послідовність і форму виконання й завдання більш високого рівня для тих, хто виявляє підвищений інтерес до предмета, то це стало б гарною базою для підвищення якості навчання учнів.

+ + +

81. Кожен предмет має загальнорозвиваючий шлейф супроводу. В історії це археологія, життя видатних людей, історія ідей, відкриттів, нумізматика, сфрагістика тощо.

У літератури й мови — літературознавство, журналістика, лінгвістика тощо.

У географії — геологія, туризм, економіка тощо.

У біології — селекція, генетика, кінологія тощо.

У фізики — фотографія, голографія, радіо і телебачення, техніка тощо.

У математики — будівництво, конструювання, проектування тощо.

Весь цей шлейф може мати відповідні організаційні форми й бути досить привабливим для учнів.

+ + +

82. НАКОПИЧУВАЛЬНИЙ КОНКУРС ВИВЧЕНИХ ВІРШІВ (ПІСЕНЬ)

Учень записується для участі в конкурсі, потім на засіданні гуртка читає вивчений вірш у присутності інших конкурсантів, і кожен вивчений вірш записується в формуляр. Наприкінці навчального року учасники гуртка дають концерт кращих віршів та пісень. Кожного наступного року плюсуються нові вивчені вірші. Переможці, які знають найбільшу кількість віршів і вміють гарно їх читати, отримують нагороди.

+ + +

83. Якщо учень не справляється з навчальними завданнями, то стосовно нього слід відмінити поточні оцінки доти, доки він не зуміє вийти на позитивний рівень. Однією з найважливіших педагогічних подій є виставлення учневі незадовільної оцінки. Адміністрація школи повинна ретельно слідкувати за тим, щоб учителі, які не готуються до уроків, не розуміють дітей, проводять нецікаві, примітивні уроки, були позбавлені права вистав-

ляти учням незадовільні оцінки, так само, як усі педагоги школи не мають права ставити незадовільні оцінки за порушення дисципліни на уроці. Взагалі виставляння незадовільних оцінок слід розглядати як привід для ґрунтовної, кропіткої роботи педагога з виявлення причин відставання учня, створення умов і організації підтримки.

Гірше коли адміністрація школи силоміць вимагає не вивести учня до успіху, а вивести йому вільну оцінку, щоб забезпечити видимість успіху. Фактична неуспішна значно вища за показану й фактично може в гірших випадках складати до 40 % (за моїми відомостями — у масових школах фактична ненавченість складає в середньому 25—30% від тих вимог, які записані в мінімальних стандартах, в гімназіях, ліцеях, в школах з поглибленням — не більше 70%, можливо, справа в термометрі! — .М. Л.) учнів у тих школах й у тих учителів, які не змогли організувати й не вміють навчити дітей. І якщо школа не зможе домогтися, щоб загальне навантаження на вчителя було зменшене в 2—3 рази, то й розраховувати на серйозні зміни в навчанні не доводиться. (зараз загальне навантаження вчителя складає 27—30 годин на тиждень: навчальне — 10 годин, підготовка до уроків — 4—10 годин, класне керівництво, перевірка зошитів і різноманітних робіт учнів — 10 годин, звітність — 2 години, педагогічні заходи (наради, семінари, збори, педради, чергування) — 3 години, позакласна робота з предмету — 4 години, робота в кабінеті — 1 година. Разом виходить 70 (58) годин. Тоді як максимально припустиме навантаження з урахуванням усіх видів діяльності не може перевищувати 24 години. І це має стати головним клопотом директора школи та Попечительської ради).

Деякі вчителі люблять робити розносні записи в щоденнику, забуваючи, що вони шкодять справі виховання. Важливо знати, що в щоденнику можна й потрібно в рамках управління успіхом записувати будь-які досягнення, зміни на краще й у жодному разі не перекладати свої педагогічні помилки на дитину та її батьків. Інша

справа, коли вчитель записує в щоденник «м'які» поради й пропозиції, які дозволяють учневі та батькам знаходити спільну мову й спільно розв'язувати навчальні й виховні задачі.

Приклади:

Шановні батьки! Сергійко старанно готується до уроків, старається зрозуміти навчальний матеріал, але він, за його словами, потребує вашої допомоги під час виконання домашніх завдань.

Олена на уроках часто недостатньо уважна, оскільки не висипається через те, що у вашій родині пізно лягають спати. Якщо вам це не важко, намагайтеся дотримуватися графіка обов'язкового дитячого сну (не менше 8 годин на добу).

Шановні батьки, Ігор каже, що дуже багато гуляє через те, що йому нудно вдома. Він із задоволенням читав би, а цікавих книжок вдома немає, він хотів би відвідувати спортивну секцію — і тут потрібна ваша допомога.

++++

84. Добре було б, якщо до складу кафедр і науково-дослідних шкільних лабораторій входили б старшокласники. Або ще краще, якби в школі були створені учнівські проблемні лабораторії із самостійною тематикою для досліджень або такі, що дублюють роботи педагогів. Це дозволило б запровадити наукове змагання. Цікаво було б на засіданнях кафедр або предметних методоб'єднань заслуговувати доповіді з результатів досліджень, що їх проводили б учні у рамках вивчення організації педагогічного процесу та методичного супроводу.

+++

85. Зараз модно проводити моніторинг оцінок замість моніторингу знань. Це робиться таким чином: на основі результатів контрольних робіт або оцінок із журналу визначають кількість тих, хто не

встигає, тих, хто встигає, і тих, які відстають більше за інших. Потім переводять усе це на відсотки й, підрахувавши повторно або протягом тривалого часу кілька разів, визначають динаміку. До речі, нерідко підрахування стає самоціллю, оскільки після нього не здійснюється поглиблений аналіз і системні заходи корекції.

І хоча всі розуміють, що сенсу в таких підрахуваннях небагато, і стільки ж користі, цей напрямок процвітає на ниві педагогічної діяльності. Чому я вважаю ці дослідження некоректними? По-перше, тому, що деякі учні ставлять під сумнів справедливість оцінок. По-друге, через те, що при найпрекрасніших оцінках ми можемо раз у раз фіксувати або відсутність уміння виставляти оцінки, доброти й випадковості оціночних виборів, або демонстрацію успішності деяких уроків. Адже довідатися, що дійсно знає, розуміє, уміє учень в системі ніхто до ладу не може. А за умови традиційного масового списування або використання електронних джерел це взагалі стає досить складно зробити.

Тому, на мою думку, вкрай важливо здійснювати моніторинги успішності, виходячи з оцінки знання тих понять, законів, норм, правил, принципів, фактів, подій і процесів, які учень має представити в тій чи іншій формі в рамках прямого відстеження та повторного підрахування через визначений проміжок часу.

+ + + + +! *Будь-яка заміна якісних ознак кількісними показниками (що й являє собою шкільна оцінка) має бути одноразовою, цього вимагає статистика. Це означає, що шкільні оцінки у числах не можуть піддаватися таким математичним перетворенням.*

86. У вересні учитель пропонує учням розпочати підготовку як учителю сценарію уроку й визначає термін, коли учні проведуть підготовлений урок. Задля виконання цього завдання учні

об'єднуються в трійки незалежно від навчальних успіхів і за планом, узгодженим з учителем, і за його допомогою розробляють план уроку, засоби активізації учнівської діяльності, психологічні аспекти підготовки до уроків, список літератури, необхідної для вивчення, готують наочні посібники, творчі та домашні завдання. За наслідками проведення уроку або вся група отримує однакові оцінки, або кожен учень отримує оцінку, запропоновану членами групи. Час на підготовку уроку — понад один місяць.

+ + +

87. У кожному класі вчитель добирає асистентів з числа бажаючих та тих, хто любить предмет. Учитель разом із асистентами готується до проведення уроків, довіряє їм здійснити оздоблення уроку, проведення експериментів, розрахунків, елементів уроку або уроку в цілому. Учні також входять до малої наукової групи при кабінеті.

+ +

88. Учень виходить до дошки й за вивченою темою ставить учителеві заздалегідь підготовлені запитання, на які він хоче отримати відповідь. У свою чергу, вчитель ставить запитання учневі. Усе дійство триває не більше 10 хвилин. Про проведення турніру повідомляється заздалегідь. Запитання мають бути стислими, відповіді — такими ж короткими та суттєвими. Рефері може зняти запитання, якщо воно здається йому некоректним. Учні аплодисментами або підняттям руки, або проставляючи оцінки на аркуші, оцінюють запитання та відповіді учня та вчителя. Рефері реєструє результати й показує (записує) їх на дошці. Мабуть, не кожен учитель зважиться й набере однакову кількість

балів або перевершить досягнення учня, але тоді учнівська любов буде йому забезпечена надовго.

+++!! *Гарно, ефектно й стосується вправ на толерантність і рефлексію.*

89. ТЕХНОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ ЦИКЛУ З 4 УРОКІВ

Урок 1

Протягом усього уроку вчитель читає лекцію, яку супроводжують слайди, графіки, таблиці, інші додаткові матеріали та засоби наочності, розвішені на стінах кабінету. Кожному учневі роздаються тези нового навчального матеріалу з пропусками (пустотами) після кожної тези, куди учень має вписати відсутню інформацію. Після уроків учень може підходити й вивчати засоби наочності. Під час лекції вчитель дає невеликі завдання на осмислення, понятійну ідентифікацію, практичне застосування. Наприкінці уроку вчитель пропонує записане на дошці «віяло» завдань різної категорії складності й різного ступеня оцінки, з яких учні по одному або по кілька вкупі вибирають собі такі, що можна виконати вдома. Ці завдання розраховані на один—два тижні.

Урок 2

Продовження вивчення нового матеріалу. На другому уроці учні виступають із узагальненнями за темою, що вивчається, за кожним її розділом. Повідомлення не потребують ерудиції, завдання вбачається в тому, щоб показати проблематику й можливі шляхи вирішення, у тому числі й екстравагантні або парадоксальні. Якщо повідомлення підготовлене у формі довідки, звіту, переписування, то за подібну роботу оцінка не ставиться.

Урок 3

Урок складається з двох частин. Невелика група учнів спеціально готується до проведення прес-конференції за всіма розділами

теми. Потім вони відповідають на запитання класу. У другій половині уроку проводиться предметно-понятійна вікторина (30—40 запитань, в ході якої учні в формі бліц відповідають на поставлені запитання).

Урок 4

Учні виконують письмові завдання такого змісту:

- скласти якнайбільше запитань до теми;
- запропонувати якнайбільше розв'язань за темою;
- проаналізувати вивчений матеріал і дати анотацію тексту підручника та варіант найцікавішого та найправильнішого викладення теми;
- виявити проблеми, що виникли в зв'язку з вивченням цієї теми.

+++++!! *Сучасне й демократичне прочитання технології навчальних циклів Г. Г. Левітаса.*

90. Добре, коли вчитель, оцінюючи учнівську працю, користується певною системою стимулів:

- **аркуш із вкладеною оцінкою** (не бажаючи виставляти низьку оцінку, вчитель видає учневі аркуш, у який учень записує тему, поставлене запитання або завдання, з яким він не впорався, дату й повертає вчителю. При наступному опитуванні учитель пропонує учневі відповісти або розв'язати завдання, що міститься у відкладеному папірці).
- **розгорнута оцінка**. Вчитель поряд із цифровою оцінкою робить запис, що розкриває його ставлення до учня та його досягнень.

Варіанти розгорнутих записів

Сергію, нічого страшного, що в тебе сьогодні не все вдалося, головне, що в тебе прокинувся інтерес, і, будь ласка, запам'ятай, я завжди готовий тобі допомагати, тому я тебе дуже поважаю.

Олено, я бачу, що мої уроки тобі не дуже подобаються, і ти, мабуть, не любиш предмет, який я викладаю, та це не повинно впливати на наші стосунки. Я намагатимусь знайти шлях до твоєї душі й сподіваюся зуміємо перемогти відчуження, хоча б тому, що я відчую: ти добра й хороша людина.

Наталю, сьогодні ввечері я насолоджувався, читаючи твій твір: які свіжі образи й порівняння, яка чиста приємна мова, яка схвилювана розповідь. Пусте, що ти зробила багато граматичних помилок, головне, що ти багато читаєш, багато думаєш, і в цьому я бачу запоруку успіху.

Досить гарною оцінкою можуть бути:

- маленька грамота;
- лист подяки або диплом «За перемогу на уроці», «За маленьке відкриття», «За допомогу другові», «За вирішення складної проблеми та завдання»;
- запис у щоденнику з подякою;
- розетка варення, маленький сувенір, листівка з дарчим написом, книжка, вірш, присвячений учневі.

+++++ Це потрібно як повітря!

91. ПОЛОЖЕННЯ ПРО КНИГУ РЕКОРДІВ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

До книги рекордів заносяться поточні та спеціальні досягнення учнів, педагогів і батьків. Варіантів рекордів може бути безліч, нас цікавить рекорди в науці, спорті, туризмі, мистецтві, отриманні знань, вчинках.

Приклади рекордів:

- вивчив і навчився майстерно читати найбільшу кількість віршів;
- розв'язав за короткий проміжок часу рекордну кількість математичних задач;

- виростив у кабінеті та шкільній рекреації екзотичні рослини;
- встановив спортивний рекорд;
- підготував як режисер чудову виставу;
- допоміг другові перейти з двійчників у хорошисти;
- склав і виконав пісню, яку полюбила школа тощо.

+ + + + + + *До попереднього!!!*

92. **ЗАЛІКОВА СИСТЕМА, ЩО БАЗУЄТЬСЯ НА ВІДМОВІ ВІД ПОТОЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЦИФРОВИМ СПОСОБОМ**

Заліки проводяться письмово й усно з такою метою, щоб кожен учень на тому рівні навчальних досягнень, який він для себе обрав, міг продемонструвати свої знання з усього річного курсу. Для цього предмет поділяється на теми або розділи, учень отримує відповідні інформаційні матеріали, завдання, запитання, усю необхідну допомогу й в міру готовності здає заліки. Перед заліком можна здавати пробні заліки (їх проводить асистент учителя), або навчальний залік, який проводить учитель або його помічники, у вигляді детального розбору кожної навчальної проблеми, що являє складність для учня. Учні, які запустили матеріал, готуються до заліку в парі з учнем-консультантом і йому здають чорнові заліки.

+ + + + + + + *До попередніх!*

93. Учитель щодня визначає сам або разом із активом кращих учнів тижні з такими номінаціями:

- кращий учень серед відмінників;
- кращий учень серед хорошистів;
- кращий серед середніх учнів;

- найпрацелюбніший учень;
- найактивніший учень.

+ + + + *До попередніх!!!!*

94. Школа рішенням педагогічного колективу ухвалює положення про почесну медаль, якою нагороджуються не лише відмінники, але й ті, хто допомагає школі, сприяє підтримці хороших традицій, робить славні вчинки та дії.

+ + + + *До попередніх!!!!*

95. **БАТЬКІВСЬКА ШКОЛА (БАТЬКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ)**

Для забезпечення успішності навчання протягом усіх шкільних років школа створює певний розсадник — ігрове навчання дошкільників і спеціально-практичне навчання батьків. Ця держрозрахункова установа дозволяє навчити батьків спілкуванню з власною дитиною, формує позитивну та активну позицію батьків стосовно школи, узгоджує педагогічні принципи.

+ + + +!! *Одна з системоутворюючих пришкільних установ додаткової освіти.*

96. **МАЛА ОПІКУНСЬКА РАДА**

Мала опікунська рада створюється на початковій ланці освіти й має на меті ресурсне забезпечення освіти та виховання. Мала опікунська рада спільно з учителями на основі діагностики та бажання батьків визначає, які додаткові навчальні програми слід ввести в початковій школі або паралелі (танці, риторику, ритміку, іноземну мову, спортивні заняття, розвиваючи позашкільні програми, шахи, культурознавство, етику та етикет, цікаві занят-

тя з предметів тощо), яку форму доплати слід ввести для вчителів і педагогів додаткової освіти й за що, які екскурсії та подорожі, вечори та свята, змагання та конкурси можна організувати в початковій школі, яке матеріально-технічне забезпечення потрібне для успішної організації навчального процесу, які мають бути форми підвищення кваліфікації учителів, де і як слід проводити, яку періодичну та професійну літературу слід придбати для педагогів.

+ + +

97. ІГРОТЕКА НАПРОКАТ

Учні з дозволу батьків здають до шкільної ігрової кімнати «набридлі іграшки», дитячі розважальні книжки, ігри (у т.ч. комп'ютерні програми), навчальні ігри та довідкові видання, які й складають (так чинять у Німеччині) обмінний фонд. Учні приходять до ігрової кімнати, де проводяться цільові ігрові заняття (ігрова програма оголошується заздалегідь, й усі бажаючі, попередньо записавшись, приходять цього дня до ігротеки), і більша частина фонду видається учням на один, два тижні додому.

+ + + + *Одна із загальношкільних «вправ проти жадібності» або «вправ із солідарності»!!*

98. ТЕМАТИКА ЛІТНІХ ЦІЛОРІЧНИХ ЗИМОВИХ ТАБОРІВ (КЛУБІВ) ДЛЯ ШКОЛЯРІВ

Літній лінгвістичний табір. Усі учасники табірної зміни розмовляють іноземною мовою протягом усієї зміни. Пропонується поглиблене вивчення культури й мистецтва країни, яку обрали для вивчення. Проводяться літературні вечори, концерти, заслуховується інформація про соціально-економічний розвиток країни, мова якої вивчається.

Комп'ютерний табір. Кожен учасник табірної зміни або кількох змін опановує комп'ютер на рівні, що був погоджений на початку навчання. Вкрай важливо, щоб під час літнього навчання учні отримали реальні завдання від видавництва, бухгалтерів, фірм з розробки програм, оригінал-макетів, набору текстів.

Табір-подорож. Батьки та школа домовляються з певним районом про те, що влітку туди прийдуть учні й подорожуючи за узгодженим маршрутом візьмуть участь у пізнавальних і спортивних змаганнях, у сільгоспроботах та історико-географічному описі місцевості.

Табір студійний. У шкільному або виїзному таборі створюються такі студії: театральна, шоу-студія, літературна студія, студія образотворчого та прикладного мистецтва, музична студія, спортивний клуб, клуб винахідників, бухгалтерська школа, психологічна студія, школа вишуканих манер, моди та кулінарії.

P.S. Особливу увагу слід звернути на те, що з часів комсомолу збереглася традиція постійної нічної пиятики серед вожатих, про що знають діти, а також на те, що багато хто з дітей саме в таборі навчається нецензурній лайці, отримує перший негативний сексуальний досвід, досвід соціального спілкування, паління, вживання алкоголю і наркотиків.

+ + + + !! Блискауча технологія створення «позашкільного шкільного простору». Ще один варіант створення системи пришкільних установ додаткової освіти.

99. ПРОЦЕДУРА «БІГ ПО ВОСЬМИ ДОРІЖКАХ»

Система предметних, міжпредметних завдань, що постійно ускладнюються.

Завдання	Предмет	Оцінка	Рівні знань
1-ша доріжка: знання	Географія	11 10 9 7 6	6. На прикладі будь-якої столиці розробіть соціально-економічний проект створення столиці. 5. Роль, місце, вплив на життя країни столиць світу (на вибір). 4. Історія, культура, економіка столиць світу (на вибір). 3. Економіка і культура столиць світу (на вибір). 2. Економіка столиць світу (на вибір). 1. Столиці світу (на вибір).
2-га доріжка: розуміння			
3-тя доріжка: постановка й вирішення проблеми			
4-та доріжка: аналіз і синтез			
5-та доріжка: застосування			
6-та доріжка: пошук			
7-ма доріжка: узагальнення, висновки			

Закінчення таблиці

Завдання	Предмет	Оцінка	Рівні знань
8-ма доріжка: моральна, правова, етична, емоційна, естетична оцінка			

+ **+** *Володимире Михайловичу! Я брався робити щось подібне з історії, залучив учителів мови та географії. Виходить дуже громіздко й трудомістко. Можливо, справа в тому, що я дуже серйозно поставився до цих восьми доріжок?!*

100. Давно відомо, що знання не додають моральності, відомо також, що навчання як таке без виховної складової не дозволяє учням засвоїти норми й правила морального життя. Якщо не лукавити, то основний «виховний» час (у годинах і хвилинах) припадає на урок і діяльність дітей, пов'язану з уроком. Хтось навіть запропонував у поурочних планах прописувати виховну задачу, відстежити яку на уроці або складно, або неможливо. Нікому ще не вдалося визначити критерії виховної діяльності під час уроку, а якщо врахувати, що виховний процес здійснюється у суспільстві спонтанно, в школі цілеспрямовано й що в процесі виховання беруть участь багато видимих і невидимих чинників — визначити цілі й завдання, організувати діяльність і діагностувати досягнення поставлених цілей досить складно. Авжеж, можна скористатися узагальнено відокремленим ерзац-способом, тобто визначити певні рівні вихованості та реалізацію деяких планів і програм, та це швидше

шаманізм, а не наука. Тим паче, що деякі виховні обставини та процеси можна виділити.

- Головним виховним інструментом виступає сам учитель, незалежно від того, ставить він якісь виховні завдання чи ні, фактом своєї поведінки, одягу, виховання, ставлення до матеріалу, що викладається, характером ставлення до предмета, до учнів він справляє слабосигнальний (прихований) непомітно-непланований виховний вплив.
- Інша річ, коли йдеться про те, щоб безпосередньо в предметі знаходити приховані, але плановані можливості для виховного впливу:
 - оцінка подій;
 - ставлення до героїв;
 - возвеличення ролі науки;
 - моделювання позитивного погляду на поведінки;
 - ставлення до кожного учня з великою повагою;
 - залучення до громадської діяльності в зв'язку з предметом, у тому числі допомога тим, що відстають.

+ + +

101. Цікавий прийом, що відзначається використанням помилкових ідей, інформації, висновків. Учитель у своєму повідомленні припускається помилок, які потрібно знайти, або роздає тексти, в яких свідомо викривлена інформація або заплутані визначення, маршрути, послідовність викладу. Героям «присвоюються» чужі думки та вчинки. Даються хибні пояснення подій і процесів.

Приклад 1

На підвіконні стоїть графин. Яскраво сяє сонце. Один бік графина нагрівся. Учитель повертає нагрітий бік в середину кімнати, і, коли до класу заходять учні, вони, торкнувшись графина, змогли пояснити, чому нагрівся внутрішній бік графина. Коли припущень

буде висловлено достатньо, вчитель може зізнатися в обмані й розпочати спільно з учнями оцінку припущень, що були висловлені.

Приклад 2

Ленін, Гітлер, Наполеон прожили 54 роки. Чим пояснити такий феномен? Насправді не всі з них прожили стільки років.

Приклад 3

Автомобіль пройшов за 30 годин зі швидкістю 90 кілометрів на годину 6 200 кілометрів, скільки він пройде за 62 години?

Приклад 4

Писав Пушкін легко, тому що талант отримав від Бога, й, бувало, ляже в ліжку — й вранці вже глава «Евгенія Онегіна» готова.

+ + + + + *Взагалі містифікація у навчанні дуже ефективна. Діти, які опинились на місці сумлінних сищиків, спроможні гори звернути. Інформація, яка буде отримана таким шляхом, подвоюється зі стовідсотковою ефективністю.*

102. *У репродуктивному способі навчання головне — це запам'ятовування та відтворення текстів. Основні запитання тут: де, коли, що, скільки, яким чином. Другий спосіб навчання передбачає зміщення цілі — від знати й пам'ятати, до — розуміти тексти, виокремлювати проблеми, визначати ступінь їхньої важливості, ставити та розв'язувати задачі. Порівняйте:*

А) Завдання додому. Параграф 32. відповісти на запитання в кінці параграфа.

Б) Опитування. Сергію Петренко, дайте відповідь на запитання: «Який продукт і яким чином можна одержати методом _____?»

В) Творче завдання. У який спосіб, крім загальновідомого, можна вирішити задачу?

+ + +

103. ЕМОЦІЙНО-ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Стоїть неподалік лісу чудова гімназія. І працює в ній молоденька вчителька музики. Якось вона принесла на урок плівку із записами голосів птахів, увімкнула й каже до учнів: «Ви лише послухайте, яка це краса!» Слухали чи не слухали учні, а одна дивна дівчинка все руку тягнула. Вимкнула вчителька магнітофон і так замріяно каже: «Ну, Оленко, скажи». Оленка ж і каже: «А знаєте, Леоніло Феофілактівно, там за вікном справжні пташки співають». Вчителька стрепенулася, поглянула на дівчинку сумними очима й прошепотіла: «Господи, ну нічого у мене не виходить!» Та й не вийде, додамо ми від себе, і не лише в неї, а й у багатьох тисяч учителів, котрі про живу природу в класі розповідають замість того, щоб не вчити про неї, а знати й відчувати її, не лякати дітей екологією, а надати можливість почути природу, полюбити її й робити для неї різноманітні цікаві й корисні справи.

Немає великого сенсу і в тому, щоб вивчати фізику за допомогою абстрактних правил і задач. Чи не краще... Працював у післявоєнні роки в школі № 578 у Москві учитель фізики, Євген Іванович. Приніс він якось на урок банку варення, закритого металевою кришкою, та пакетик волоських горіхів. Викликав учня до дошки й каже, на ось тобі відкривачку. Учень швидко без зусиль відкрив банку. «А тепер,— говорить Євген Іванович,— пройдиш класом і дай кожному по ложці варення, адже на ваших очах сталося диво, ми щойно здійснили відкриття банки через використання закону важеля.

У цій же школі працювала старенька вчителька Ганна Микитівна. Було таке, що вона всю безбатьківщину покличе до себе додому задачки розв'язувати, а ми сидимо й чекаємо, адже знаємо, що мозок поскрипить, поскрипить, дивись, і піддадуться ці нещасні задачки (після війни математика мало кому давалася!), і

тоді Ганна Микитівна дістане щось смачненьке й пригостить нас. Але завжди не прямо, а обов'язково попросить: «Сергію, ти сьогодні черговий, от і розділи на папері: якщо є 150 грамів сала (цибулі, олії) і 600 грамів хліба, то скільки доведеться на кожного, якщо нас семеро?» відповідь була завжди відома: смачно й добре нам було у її старенькому баракі, що прилип до будинку № 2 по П'ятницькій вулиці!

Йдеться, як бачите, про безособове байдуже, відсторонене навчання й навчання співчутливе, де справа не у варенні та шматочку хліба, а в позитивному емоційному забарвленні навчальної взаємодії.

Можна навести приклад з будівництвом будинку в далекій Америці та випуском шоколаду там само.

+ + + + + *Красиво показана базова відмінність між формальною і реальною освітою або «школою навчання» і «школою життя».*

104. Створення загальноміського **дитячо-юнацького професійного клубу**. Засновниками клубу виступають освітні заклади, адміністрація міста (району), служби зайнятості у справах молоді, сім'ї, військомат, органи внутрішніх справ тощо. На першому етапі поводиться загальноміське анкетування потреб та інтересів учнів, особливо групи ризику, потім формуються навчальні структури. Клуб як юридична особа використовує кілька джерел фінансування: бюджетні кошти, пожертви, інвестиції, гранти, плату за навчання, прибутки від власної діяльності. Клуб пропонує адміністрації фірм та установ здійснювати у своїх стінах підготовку кадрів на засадах спільної угоди та на замовлення. Клуб пропонує установам різних форм власності учнів для проходження виробничої практики з можливим наступним відбором персоналу для власних потреб. Клуб не має штатного розкладу,

і його фахівці не отримують заробітну платню. Керівники клубу отримують винагороду у вигляді процентних відрахувань від бюджетів і програм, що реалізовані клубом. Керівники та виконавці програм отримують 40 % від сум, акумульованих і зібраних для реалізації програм. Організаційна діяльність клубу передбачає таку структуру:

- вивчення наслідків міських опитувань учнів;
- складання карти професійних пріоритетів учнів;
- розробка навчальних і розвиваючих професійних програм і бізнес-планів;
- захист програм на міській науково-методичній раді;
- здійснення організаційних заходів і рекламного комплексу із залучення матеріально-технічних і фінансових ресурсів;
- психологічне та професійне тестування, анкетування;
- організація практико-орієнтованого навчання;
- створення молодіжної біржі професійного зростання;
- кожен учень заповнює картку професійного зростання, у якій ведеться запис виконаних поточних робіт. Отриманих професій, участі та перемог в конкурсах, виконаних творчих робіт, участі в наукових конференціях, опублікованих праць і нагород.

+ + + + *Ідея — супер! Бракуватиме гарного менеджера.*

105. У великих міських школах найважливішим завданням є створення опікунських рад.

Мета: широке залучення батьків у навчання, виховання, матеріально-технічне та фінансове забезпечення навчального процесу.

Склад: батьки, які бажають віддати дітей до цієї школи, випускники школи, батьки дітей, які навчаються у початковій школі,

активні представники школи та соціуму. Як почесні члени запрошуються VIP-особи.

Як буде утворюватися діяльність. Опікунська рада створює необхідну кількість секцій підтримки школи. Їх кількість і зміст діяльності залежать від потреб і інтересів учнів.

Секції:

Транспортна. Транспортне забезпечення заходів, запланованих школою і підтриманих опікунською радою. Створення структури з навчання водінню та ремонту автомобілів.

Інформаційна. Створення в школі дитячо-юнацького редакційно-видавничого комплексу для тиражування учнівських творчих робіт, текстів для обслуговування навчального процесу, напрацювань педагогів, шкільних газет і журналів. Створення умов для роботи в Інтернеті, підготовки програмістів, операторів ПК, верстальників.

Творча. Розробка сценаріїв, підготовка й проведення великих шкільних заходів (свят, конкурсів, олімпіад тощо).

P.S. До кожної секції для участі в практичній діяльності запрошуються учні школи.

+ + + + +

108. Попросити учнів, щоб вони протягом дня фіксували, скільки фактично корисного часу вони мали з тих 6—7 уроків, які в них були в школі. Потім слід з'ясувати, який час вони вважають корисним в процесі навчання, які прийоми й форми на уроці їм здаються найбільш привабливими, чи було б для них корисним пояснення нового матеріалу, на якому уроці й на скільки відсотків корисно.

+ + + + +

107. ТРЕНІНГ ІНВАРІАНТНОЇ ФАЗИ УРОКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО МОМЕНТУ

Учитель входить до класу протягом року від 700 до 1 000 разів. Цей момент водночас і урочистий, і робочий. Кілька хвилин на початку уроку, а іноді й кілька секунд, скажуть про нашого героя-вчителя все, чи майже все. У буденній метушні вчитель забуває про це й входить до класу як миша до комори або слон до посудної крамниці. Та іноді не так, як входять, коли з'явився невидимий конфлікт із класом, або коли контрольна дала результати, що дорівнюють поразці, або клас просто втомився, або ви втомилися, і всі це знають.

Давайте разом із вами зайдемо кілька разів до класного кабінету.

Учитель зайшов різкою ходою, зібраний, чіткий, рішучий. Клас у цей час галасував, кричав, співав і перебував де завгодно, та тільки не на уроці. Учитель привітався, хтось йому відповів, хтось — ні. Намагаючись перекричати клас, вчитель повідомив. Що починає опитування, у класі встановилася напружена тиша, і... урок загублено. Доки вчитель не привчить клас до того, що без поважного ставлення до нього та часу уроку нічого не вийде, починати урок не варто.

Учитель зайшов, підійшов до свого столу, витримав паузу, з посмішкою поглянув кожному у вічі й сказав: — Сьогодні двійок не ставлю.— Додав: — у нас сьогодні буде дуже цікавий урок. Я роздам кожному папірці, а ви наприкінці уроку напишете свої враження й поставите оцінку мені. Собі та його величності уроку. Отже, починаймо...

Учитель увійшов, весело привітався й промовив:

— Я хочу, щоб ви запам'ятали цей урок. Сьогодні я спробую розказати щось дуже важливе, нехай диво тихо постукається у ваші душі, я розповім вам про долю поета — про нашу з вами долю.

++ +

108. МЕТОД ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

Складають єдину траєкторію розвитку учня, що відстає, і, затвердивши на педраді, протягом певного часу працюють спільно з учнем, з його дозволу і за підтримки батьків, створивши для цього спеціальну педагогічну групу. До цієї групи можуть увійти педагоги та близькі до учня друзі, які мають на нього позитивний вплив. На спеціально скликаній нараді педагоги узгоджують враження про учнів. Визначають тих, хто потребує педагогічної підтримки, після чого проводиться поглиблена діагностика, мета якої — виявити навчальне відставання за темами, задачами, та їхніми типами, пізнавальними вміннями, розумінням проблем і особливостей наук. Складається карта тимчасового й змістовного відставання, визначається термін, необхідний для того, щоб наздогнати пропущене по всіх предметах, необхідні заходи, розподіл зусиль. Все це робиться разом із учнями та, якщо є можливість, його батьками. Далі програму індивідуального пізнавального руху затверджують на педраді, фіксують фактичний термін відставання й розпочинають виконання. Особливості реалізації програми полягають у тому, що на весь час руху по індивідуальній траєкторії скасовуються незадовільні оцінки, сприяє тому, щоб учень міг успішно реалізувати свої потреби та інтереси. Рішенням попечительської ради призначається доплата всім педагогам, які беруть участь у групі педагогічної підтримки, учневі пропонують і вчитися в різних варіантах творчого й дозвільневого спілкування.

Результатом роботи є серія заліків та екзаменів, після чого визнається, що учень успішно наздогнав однолітків, про що робиться відповідний запис в рішенні педради й спеціальному дипломі, виданому учневі.

++++

109. Запропонувати учням розробити наприкінці чверті або навчального року систему тестів, яка охоплювала б увесь вивчений курс предмета. Кожен тест необхідно поєднати з варіантами відповідей і фактичною відповіддю.

+ + + *От це було б дуже корисно!*

110. В деяких випадках важливо добиватися від учня не лише правильних суджень, але насамперед почути від учня, як саме він отримав відповідь, розв'язання, створив продукт (написав твір, творчу роботу) і навіщо він це робив.

+ + + *Сильна вправа на рефлексію.*

111. Учитель пропонує завдання й задачі, які учні вирішують і виконують, орієнтуючись не на знання, а на логіку та фантазію. Вони можуть вирішувати складні математичні завдання й отримувати фантастичну відповідь, можуть писати диктант, використовуючи розділові знаки на власний розсуд, вони можуть надавати подіям власне пояснення, але у всіх і всіляких випадках вони мають знайти цікаве, оригінальне тлумачення своїх рішень і знахідок, за це й отримують оцінки.

Приклад

Питання: «Як стати генієм?»

Відповіді:

- Слід їсти моркву
- Потрібно знайти живого генія та розпитати його про це
- Слід читати по 16 годин на день і, звісно, ходити до школи
- Потрібно якнайчастіше говорити, слухати й сперечатися з розумними людьми
- Слід перед сном твердити собі: «Я геній, — і у вас все вийде»

- Щоб стати генієм, слід насамперед дати визначення геніальності
- Слід вживати повний набір вітамінів
- Потрібно жити в селі, в гарній місцевості, щоб поруч був ставок
- Слід любити себе й любити людей
- Треба опинитися в потрібному місці в потрібну годину й дуже багато працювати
- Геніальність визначається значною мірою спадковістю й Божим даром
- Геніальність пов'язана із великою любов'ю

+ + + + Це сильна знахідка. Урок для «творчого відриву!»

112. Домашнє завдання. Перепишіть главу, тему або параграф підручника по-новому, тобто напишіть свій авторський варіант. Використовуйте для цього додаткову літературу.

+ + + + + + !! Може бути дуже перспективним напрямком, якщо забезпечити це завдання відповідними прийомами. Адже це ніщо інше, як варіативність освіти в «натурі».

113. ЯК ОРГАНІЗУВАТИ УПРАВЛІННЯ УСПІХОМ НА УРОЦІ

Учня викликають до дошки, пропонують йому тему, проблему, завдання, вправу, запитання; потім він вибирає із класу того, чиєї допомоги він потребує (одного—двох учнів), вони беруть усі необхідні зошити, підручники, карти, посібники і йдуть на останню парту, де протягом 15 хвилин триває підготовка, після чого учень здає учителю в присутності своїх тренерів вивчений матеріал. Якщо учень впорався із завданням, він отримує якісну оцінку в балах і словесне заохочення, оцінюється також праця тренерів. Якщо

спроба не вдалася, незадовільна оцінка не виставляється, а вчитель міркує над іншими способами та завданнями, за допомогою яких учень може досягти успіху.

+++++! В. М. Геніальне вдосконалення бригадного методу навчання. Із знеособленого та авторитарно-відчууженого він стає особистісно орієнтованим, солідарним і таким, що сприяє успішності!

114. ФОРМИ ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ РАДИ

- Виїзна педрада. Проводиться в сусідній школі з приводу самостійно здійснених кожною школою досліджень
- Педрада в формі методичної розминки, коли кожна мала група учасників або хтось індивідуально знайомлять теоретично: із сучасними педагогічними технологіями, методиками, способами й моделями навчання; у практичному плані — пред'являють новий педагогічний досвід через показ фрагментів уроків, позакласних заходів, способів оцінювання й педагогічної підтримки.
- Педрада проводиться у формі живого, практичного, проблемно-ситуаційного дослідження. Кожна мікрогрупа пропонує власне бачення найважливіших педагогічних проблем, що стоять перед школою. Все це записується на дошці, потім проводиться голосування й проблема, що набрала найбільшу кількість балів, піддається дослідженню, для чого кожна мікрогрупа виходить на півгодини. Цікаво, що мікрогрупи готують не лише варіант вирішення проблеми, але й проект рішення. В ході обговорення спочатку слухають усі пропозиції, потім методом консенсусу або голосуванням якесь рішення береться за основу, а з решти виділяються найцікавіші думки як додаток.
- Педрада в формі екзамену. Ініціативна група готує запитання, кожна група витягує білет і розпочинає пошук рішення.

- Педрада в формі вирішення проблемних ситуацій, що накопилися за чверть.

Приклади ситуацій.

Адміністрація відвідала 92 уроки в різних педагогів і виявила, що учні незадоволені багатьма уроками
Учитель нецікаво пояснює новий матеріал, а учні показують гарні знання.
На факультативи учнів доводиться гнати — їх, певно, нічого не цікавить
У 8-А класі не вдається утримувати необхідну навчальну дисципліну, лише літератор із ними справляється
Багато хто з учнів, у тому числі і дівчата, палять. Провели класні часи за цією темою, викликали батьків, результату немає
Спільно з активом 9-х класів вирішили провести вечір відпочинку в школі, для цього накрити стіл. Учні вважають, що було б добре купити вина й використати його задля веселощів і хоробрості. Що робити?
Школа просила своїх випускників різних часів взяти участь у виховній роботі, допомогти проблемним учням, спільно з педагогічним колективом організувати клуб східних єдиноборств, однак жоден випускник не відгукнувся.

- Педрада в формі пред'явлених результатів досліджень, які здійснювали спеціально створені проблемні групи.
- Педрада в формі перехресного показу, коли різні педагоги вивчають систему роботи своїх колег й показують їм те цікаве, що їм самим вдалося побачити.
- Педрада в формі захисту програм, коли кожне методичне об'єднання, кафедра, лабораторія, педагог пропонують і захищають програму, реалізація якої дозволить підвищити навчально-виховний процес.
- Педрада в формі прес-конференції, коли члени адміністрації, які погодилися брати участь, і будь-який педагог готові дати відповідь на будь-яке запитання щодо педагогіки, психології, методики управління. Запитання подаються письмово, у тому

числі й питання, які зібрали в учнів та батьків. Кожен відповідач має право дати відповідь не більш як на три запитання. Ці три запитання він резервує й після домашньої заготовки відповідає на них або на наступній педраді, або в шкільній стіннійці.

+ + + + +!! *І нарешті! Проведення конкурсу на кращий сценарій педради серед кількох педколективів «шкіл-родичок» з трьома преміями та іншими заохоченнями. Сам конкурс — це вже ряд виїзних педрад, а результати — на кілька років!!!!*

115. Після 1917 року вчителі полюбили такий методичний прийом, як видача учням завдань **у вигляді предметних повідомлень** або, як їх інакше називають, доповідей. Причин виникнення цієї нібито навчальної діяльності багато. Давайте не поспішаючи й без гніву їх розглянемо:

Якщо вчителеві не вистачає знань і він лінується готуватися до уроків, то, дивись, і від дітей можна чого-небудь навчитися.

Якщо вчитель не знає, чим зайняти урок, і щоб іще учні не галасували, ось вам — доповідь, з малюнками, з хвилюванням, з цікавими фактами.

Тут вам і накопичення оцінок, і монологічна мова, і поглиблене знання предмета.

Нехай хто-небудь кине в учителя камінь, звинувативши його в тому, що це не творчість, не самодіяльна робота учнів, не навчання навчальному пошуку — все так.

А що як ми послухаємо іншу сторону, учнів та їхніх батьків:

50—80-ті роки. Вже ніч, уся родина кліпає очима, бо хоче спати, а ще скільки слід переписати з енциклопедії та книжок, що мама принесла з роботи. По трьох предметах вимагають лише виразно прочитати, але по двох треба вивчити, ще й близько до тексту. І відмовитися не можна, адже виступи з доповідями гарантують

оцінку «12», знову ж таки, вчителі доповідачів люблять, ну й, нарешті, комісії, що бувають у школі, завжди хвалять учнів не за нікчемні, ледве чутні відповіді, а за голосне виразне читання або виступ юнацтва з текстом напам'ять, який супроводжується громовим голосом і спрямованим казна-куди поглядом.

90-ті роки й далі... Нові технології, новий час, освіта профанується через мільйони шпаргалок, дисків, касет, готових відповідей на будь-яке запитання. Ніби й легше стало школяреві — можна не читати книг, нічого не знати взагалі, а якщо родина не злидарює, той комп'ютер з Інтернетом не остання справа. Лише одне залишилося незмінним: знову безсонними ночами сім'я шукає, переписує, передирає, пролинає, адже знає, що робота ця пуста, нікчемна, безглузда.

Все вищевикладене є правдою й неправдою водночас. Є вчителі, які задаються не статистичні повідомлення для бездумного переписування, а такі цікаві теми, багаті творчими можливостями, що дух захоплює.

Алгоритм типових підходів:

Підготувати доповідь про Глінку, Чайковського, застосування бензолу, географічних відкриттях, столипінську реформу, Еваристе Галуа, про видатного Пушкіна і т.д. і т.п.

А може вчинити інакше:

Теми досліджень, спостережень, наукових повідомлень

- Візьміть таблички Гільгамеша, кодекс Хаммурапі, кодекс Юстиніана, кодекс Наполеона й запропонуйте Верховній Раді, які закони слід ухвалити і їх можливий зміст.
- Улюблені кольори в творчості Шевченка, Лесі Українки, Франка.
- Організуйте телефонну розмову між полководцями Кутузовим і Наполеоном.
- Опишіть «безсоння», «гарну вечерю», «мрії бідної людини»
- Опишіть свої вечори й додайте, якими ви б хотіли їх бачити.

- Назвіть 10 винаходів майбутнього, які дуже потрібні людству.
- Здійсніть подорож на Місяць, для чого винайдіть літальний апарат, обчисліть швидкості й створить системи безпеки.
- Розробіть формулу нових цукерок, приготуйте власний шоколад, вигадайте назву й зробіть яскраву обгортку.
- Виростіть на балконі овоч і запишіть усі фази своєї роботи.
- Поясніть причини міжнародних конфліктів і запропонуйте шляхи їх усунення.
- Вигадайте цікаві задачі з математики,
- Напишіть цікаві запитання з предмета, які ти хотів би поставити вчителю та учням.

+++ *Добування інформації або списування, відбір і аналіз або механічне запам'ятовування — це вельми значимий водорозділ.*

116. Відомо, що дискотеки, «вогники» й вечори, обов'язкові загальношкільні свята й конкурси, туристичні походи, гуртки та секції є джентльменським набором, що лежить в плані так званої виховної роботи (або це називається планом реалізації заходів з формування виховної системи школи). Школа як стержень чи провідне завдання в галузі виховання закладає демагогічні (для зовнішньої звітності, неусвідомлювані, привнесені ззовні, нав'язані) цілі або реальні, що випливають із фактичних проблем даної школи, даного педагогічного колективу, даного мікросоціума, даної дитини. Якщо педагогічний колектив внаслідок ґрунтовного вивчення власної діяльності збудував систему взаємопов'язаних цілей і задач, то виникає необхідний зміст і психологічно виправдані форми діяльності й участі у виховному процесі. Найскладнішим тут вбачається декомпозиція високих цілей в реальні завдання й пошук шляхів мотивації та стимулювання діяльності учасників процесу виховання. Усі спроби розглядати виховну діяльність поза навчальним процесом, поза

зв'язком навчання й виховання приводить до видавання за власне виховання якогось випадкового набору розважальних і офіційних заходів, ніби (і це, звісно, помилка) за справжню виховну діяльність.

Школа втратила деякі можливості та жупели попередньої епохи, коли дітей залякуванням можна було примусити брати у так званих виховних заходах, лякаючи поганою характеристикою, радою дружини, комітетом комсомолу. Зараз цього немає. Сьогодні школа б'ється між вимогами Рено зганяти дітей на районні конкурси й фактичними можливостями школи. Вона продовжує вимагати, щоб діти брали участь у тому, в тому вони брати участь насправді не хочуть. Парадоксально, але факт — школа виховує насильно.

І лише, слава богу, найкращі школи й принципово незалежні директори дозволяють собі відмовитися від хибної практики участі в галочно-звітному вихованні.

Найкращі можливості для виховання учнів відкриваються у використанні з цією метою навчального процесу. 85—95% усього часу перебування дитини в школі припадає на участь в навчальному процесі й зовсім очевидно, що основні можливості виховання відкриваються на уроці й у зв'язку з уроком.

Тому система діяльності, що передбачає досягнення цілей виховання на уроці, у позакласній роботі з предмета, в міжпредметній діяльності, по суті своїй визначає зміст і успіх виховної діяльності.

Важливо зазначити, що предмети в сукупності охоплюють усі можливі інтереси й форми діяльності, емоційного розвитку, формування етичних і цінносних установок, здорового способу життя, способів і форм соціально значимого спілкування. Якщо, звичайно, розглядати предметний зміст як ідола, служіння якому застить світло — це одне, і зовсім інше, коли предметний механізм для формування позитивних рис і властивостей особи, накреслення особливо значимих цілей.

На жаль, соціально-економічний, моральний і психологічний стан вчителів такий, а тенденції в діяльності вчителів вкрай незадовільні, що склалася практика використовувати одні й ті ж самі застарілі форми, однакові прийоми у виховній роботі. Проведені мною бесіди й опитування адміністраторів шкіл засвідчили, що методична, організаційна, людська втома колективу, спричинена обставинами, пов'язаними зі змінами в суспільстві, різким падінням авторитету вчителя, визначають ставлення учнів до вчителів.

Наведу кілька прикладів.

Відомо, що стимули відіграють у вихованні більш значиму роль, ніж обвинувачення та докори. Помітити достоїнства в дитині, вловити сліди успіху й похвалити принародно — важлива частина професійної діяльності педагога.

Способи й форми стимулювання:

- листівка, лист, записка, направлені вчителями, заступниками директора, директором батькам;
- похвала перед учнями;
- фотографія учня з підписом педагогів і переліком заслуг учня тощо.

Опитування учнів свідчать, що для більшості з них вельми значимо, особливо для тих, хто не має помітних успіхів у навчанні й не має відношення до соціально захищеної групи учнів, отримання однієї з ряду привабливих професій одночасно й паралельно з навчанням у школі. І це добре, що з'явилися школи, у яких це зрозуміли й почали пов'язувати додаткову освіту з професійною освітою, розуміючи, що ціле-діяльнісне, насичене використанням дозволля, більш сприяє соціальній поведінці й проведенню вільного часу дітей, ніж тисячі чудових слів, які марно витрачають педагоги.

Уже є школи, в яких на підставі договору із середніми спеціальними навчальними закладами, курсами, фірмами, вузами, ініціативними групами батьків учням дають можливість опанувати деякі

професії, які можуть стати в пригоді в житті. Цілком природно, що, коли випускники школи приходять влаштовуватися на роботу, показують свій атестат, то це мало кого цікавить. Зовсім інша справа, коли вони разом із атестатом пред'являють свідоцтва та дипломи, з яких видно, що вони можуть виконувати функції оператора, програміста, бухгалтера, водія, секретаря... Сьогодні дуже важливо в рамках роботи із соціумом і батьківською громадськістю знайти можливість для організації практичного навчання та проходження практики на фірмах, в установах, у т.ч. і в організаціях, де працюють батьки.

У школах стало модно проводити інтелектуальні змагання, в яких успішні й щасливі діти зайвого разу можуть продемонструвати свої успіхи й ще раз викликати заздрість і роздратування в тих, кому це не дано.

У навчанні та вихованні незаперечною є теза про те, що кожна дитина, поки її не зламали грубим педагогічним втручанням, має привабливі достоїнства. Справою педагогів є клопітливо культивувати, вирощувати успіх кожної дитини. Тому так важливо протягом року уважно слідкувати, за що нагородити кожну дитину й кожного педагога. Не менш важливо створити необхідні умови для виявлення достоїнств, які має лише певна людина.

+++++! Можливо, слід додати цей фрагмент до п. 5 «Навчання й виховання»?

117. Наприкінці вивчення кожної теми чверті учні знаками «+» і «-» висловлюють своє ставлення до навчального процесу й предмета.

Запитання

Рівень вимог мене цілком задовольняє.

Мене влаштовують оцінки, які мені виставляють.

Я йду на урок із задоволенням.

Мене влаштовує робочий порядок на уроці.

Мої друзі й учитель завжди допоможуть мені, якщо я не встиг, не зрозумів, відстав.

Після уроку я завжди відчуваю приємну втому.

Учитель розуміє мене й ніколи не кричить.

Я багато встигаю зробити під час уроку, і домашні завдання не займають у мене багато часу.

Іноді на уроках буває дуже весело й вчитель сміється разом із нами.

Учитель часто дає цікаві творчі домашні завдання на вибір.

+ + +

118. Поурочне планування, підготовку до уроків учитель починає з пов'язування викладання з «Мінімальними вимогами з предмета», затвердженими Міністерством освіти (доки не будуть прийняті стандарти освіти).

+

119. Найбільш складна й трудомістка задача: *предметна диференціація за рівнями*. Учитель має розробити по кожній темі диференційовані завдання й задачі не менш ніж трьох рівнів, використовувати при поясненні нового матеріалу й навчанні для кожної групи особливий методичний арсенал, узгодити способи й форми оцінювання кожної підгрупи, шляхи переходу з однієї підгрупи до іншої. У вересні вчитель разом із учнями та батьками узгоджує, який рівень підходить дитині, які форми занять і діагностування знань найбільш прийнятні для учня.

+ + +

120. Дитину слід змалку привчати до культури, відчуття, передчуття й стану щастя. Скільки людей несуть в собі негативно забарвлену

енергію! Вони самі страждають від негараздів і хвороб, переживань і постійного передчуття лиха й впливають на оточуючих, заражаючи їх невірою, вічними страхами й підозрілістю. Насправді в житті все залежить від тієї концепції життя, яку людина бере собі на озброєння на кожен день. Перефразуючи японського поета, можна сказати «яким шляхетним має бути той, хто зрозуміє, що предмет навчання — це привід для радісного, цікавого, щасливого входження дитини в життя», а сам предмет у справі виховання вторинний.

І якщо вчитель справді вважає, що предмет, який він викладає, дуже вагомий для життя дитини, то він водночас і має рацію, і не має. Правий він може бути в тому, що предмет в культурологічному сенсі сприяє розвиткові учня, розвиває його вміння вчитися, його пам'ять, розуміння картини світу, але безпосередньо факти, зміст і цінності предмета переважно стають зовсім незатребуваними в реальному житті.

Інша справа — зв'язки, швидкоплинності, приховані впливи та таємне життя, що так цікаво й непомітно входить до світу учнів й так сильно впливає на їхнє формування, на їхні погляди, принципи, стосунки — і в цьому сенсі роль і місце вчителя-педагога надзвичайно важливі й значимі, і предмет. До певного часу, ніби відстає у своїй значимості.

Головне, що дитина має перебувати в школі в стані щастя, а це значить стані дії, подолання, творчості, стані й відчуття того, що її люблять, їй бажають добра.

Таким чином, ми підійшли до головної думки, чутність якої в тому, що кожна дитина потребує того, щоб учителі вилучили зі свого арсеналу зброю залякування, агресивного вимагання, погрози роздавити росток оцінкою.

Що найбільше заважає вчителеві?

- не вміння підтримувати дисципліну на уроці;

- відсутність власних позапредметних інтересів і умінь, які могли б бути суттєвими для учнів;
- педагогічні та психологічні помилки в спілкуванні з дітьми й дорослими, які не дають достатнього педагогічного авторитету, щоб бути почутими, бути вшанованими, відчувати любов;
- нестриманість, агресивність, крикливість як виявлення відсутності професіоналізму; в психологічному плані подібна поведінка викликає в нього почуття провини, що ще більше погіршує життя й стосунки з оточуючими, поглиблює почуття провини і — коло замикається;
- невміння організувати діяльність, творчість учнів на уроці, у позакласній роботі з предмета, невміння бути цікавим, переконливим і успішним педагогом;
- невміння щодня створювати поле й обставини, можливості для успіху

Як це не дивно, але багато хто з учителів не хоче, не любить і не вміє слухати, отже, розуміти своїх учнів.

Учитель — це посада, стан, потреба, спосіб життя. Посада передбачає владу, і перед учителем стоїть найважливіше моральне завдання — або відмовитися від влади, і тоді необхідно опанувати психолого-педагогічні методи впливу, не сподіваючись на адміністративний ресурс, або користуватися владою завжди в інтересах учня, розумно поєднуючи необхідні вимоги зі стимулами, індивідуальний підхід з освіченою толерантністю.

Попередніми умовами успішного виховного процесу є:

- залучення й зацікавлена участь батьків у виховному процесі;
- створення або наявність позитивного психолого-педагогічного клімату;
- всебічне піклування адміністрації про вчителя (програма соціально-економічної, медичної, психолого-педагогічної підтримки);

- добре поставлена система підвищення кваліфікації педагогів;
- Використання талантів і особистих достоїнств у виховному процесі.

++++ Фрагмент являє собою проспект-начерк тексту «Учитель і його робота». Серед 190 пунктів є ще кілька присвячених цій темі, але цей — найповніший. Взагалі подібних текстів, написаних доступно, у нас майже немає, тому було б надзвичайно корисно зібрати всі фрагменти подібної проблематики з цієї роботи, структурно почистити й подати окремим розділом (текстом). У майбутньому це видатна книга, можливо, монографія, можливо, колективна праця. Успіх забезпечено!!!

121. ОДНА ІЗ ФОРМ АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОЦІ

Зрозуміло, що при сучасній доступності інформації й можливостях її тиражування доручати учням зробити повідомлення, доповідь, предметний виступ — справа абсолютно безперспективна. Пізнавальна й розвиваюча цінність цього виду діяльності невелика. А тому перед педагогом стоїть завдання суміщення пізнання, розвитку, спілкування й творчості в одному флаконі.

Варіанти:

Тема 1. Революція, влада і народ. Зміст завдання — добір відповідної літератури, матеріалів із періодичних видань, матеріалів з Інтернету, якщо можливо, необхідно виписки. На другому етапі учні готуються до повідомлення.

Тема 2. Розробіть системні рекомендації із соціально-економічного розвитку (економіка, політика, ідеологія, культура) однієї з європейських, азіатських або американських країн. Кожному про-

понується вибрати окремий варіант. У процесі підготовки учень готує аналітичну довідку та відповідні ідеї та пропозиції.

Методика опитування передбачає виклик до дошки шістьох учнів. Один робить повідомлення, інший ставить йому запитання на розуміння, уточнення. Потім перший виходить, другий виступає з повідомленням, третій ставить запитання й так усі шестеро. Шостий учасник підбиває підсумок, аналізує зміст представлених повідомлень. Журі оцінює повідомлення та запитання. Публіка-клас також здає папірці з оцінками, після чого вчитель спільно з журі виставляє остаточну оцінку.

Тема 3. Кожен із групи учнів готує розділ оповідання і демонструє його. Він може бути присвячений історичному періоду країни, художній течії, науковим дослідженням, географічним відкриттям, маючи на увазі, що 1-й учень дає історичну, філософську, правову довідку та обґрунтування. 2-й учень показує соціально-економічні характеристики, 3-й — художні, архітектурні, літературні пам'ятки, присвяченій цій темі або епосі. 4-й учень демонструє музичні твори цієї епохи, 5-й знайомить з технічними досягненнями, 6-й учень знайомить з культурою в цілому, 7-й виступає науковим керівником, редактором і режисером.

Тема 4. 6 учнів на підставі фізичних законів готують проекти відповідних винаходів у галузі транспорту, будівництва, інформаційних технологій, захисту довкілля, дослідження космосу, військової техніки.

Тема 5. Причини тероризму, релігійної та етичної агресивності та способи боротьби з ними. Провести соціологічне опитування серед батьків, знайомих, учнів, мешканців міста.

Анкета

Чи вважаєте ви, що всі громадяни України, незалежно від національності, мають фактично рівні права й користуються повагою і суспільстві?

Чи висловлюєтесь ви некоректно, образливо про людей інших національностей?

Чи вважаєте ви однією з причин соціально-економічної кризи в нашій країні конфлікт у міжнаціональних стосунках?

Чи маєте ви друзів серед осіб інших національностей?

Чи могли б ви взяти шлюб із представником іншої національності?

Чи готові ви допомогти кавказьким дітям, які потрапили в бідую?

Ще до початку уроку учень повідомляє вчителю, з яких тем і які завдання він готовий виконати.

+++++!!! *Фрагмент являє собою прекрасну адаптацію західного методу проектів на рідний ґрунт.*

122. На початку року учням повідомляється, скільки й яких тем, завдань, вправ вони повинні виконати на оцінку «задовільно», «добре», «відмінно». Учень отримує книжку завдань, що відповідає обраній ним оцінці (або рівню), у якій за кожен тиждень, місяць виписуються усі виконані й оцінені роботи (залік, відповідь, захист проекту, виконання завдання).

+++

123. Вивчення кожного предмета упродовж року відповідає 1 000 балів (600 балів — «задовільно», 800 — «добре», 1 000 — «відмінно»). Для отримання загальної суми балів необхідно виконати певну кількість завдань, кожне з яких має свою ціну. При цьому є завдання інваріантні, є індивідуальні та спеціальні — для тих, хто поглиблено вивчає предмет.

+++

124. Під час уроку можна й добре робити негучні музично-динамічні паузи, коли всі бажаючі виходять з-за парт, виконують прості психомоторні вправи. Якщо після цього буде мозковий штурм або напружена робота, то рухи мають бути більш активними. Іноді корисно спробувати зняти напруження, повністю розслабившись.

+ + + +!!

125. Добре використовувати здвоєну контрольну роботу або письмовий залік. У першому колі (чорнова контрольна робота) при виконанні завдання кожен учень може звернутися по допомогу до вчителя або сильних учнів. Під час чистової контрольної роботи завдання повторюється, але підказки не використовуються.

+ + + *Гарний тренінг для подолання навчальної тривожності!*

126. У школі може бути створений психолого-педагогічний клуб, в якому учні, які обрали в майбутньому педагогічну професію, вивчають психологію, педагогіку, дидактику і водночас виконують стосовно учнів молодших класів функції вожатих, помічників учителя, старших товаришів. Вони спеціально готуються й проводять уроки з деяких предметів, якщо виникає потреба або за спеціальним планом, а потім виконують розбір кожного уроку.

+ + +

127. **Бліц-опитування.** Перший учень ставить стисле запитання другому, другий — третьому, і т.д. до останнього учня. Час на відповідь рахується в секундах, вчитель має право зняти запитання, якщо воно не відповідає темі або некоректне. Кожен учень має право

відмовитися від участі в бліц-опитуванні, тому, щоб процедура не зірвалася, учитель з'ясовує заздалегідь, хто з учнів хоче взяти участь у цьому навчальному дійстві.

+ + +

128. Учитель створює предметно-орієнтоване внутрішньокласне самоуправління. Це може бути рада, комітет, секція, група помічників учителя. До функцій самоуправління належать розробка цікавих завдань і сценаріїв уроку, запровадження режиму творчої дисципліни, укладання посібників, асистентська робота й проведення частини або цілих уроків, перевірка завдань, організація допомоги однокласникам. Керівники цієї групи змінюються щотверті. Для того щоб увійти до складу групи, не обов'язково мати лише гарні оцінки, головне — інтерес до учителя та предмета.

+ + +

129. *У процесі навчання вчитель ставить такі завдання:*

- навчитися аналізувати, ставити завдання, знаходити можливі рішення;
- навчити розумному й корисному спілкуванню;
- навчити працювати з текстами;
- розвинути вміння зосереджуватися, концентрувати увагу;
- розвинути вміння відстоювати власну позицію;
- навчити добувати знання.

Створити при кабінеті, закріпленому за класним колективом, навчально-дозвільневий клуб, у якому учні спільно розв'язують у післяурочний час навчальні задачі в мікрогруповому й особистому режимі; вигадують і реалізують способи й форми освітнього й цікавого відпочинку.

+ +

130. Кожен урок починати з понятійної розминки, яка проводиться таким чином: на дошці пишуться слова, й потрібно пояснити їхнє значення, або дані власне тлумачення понять, й потрібно назвати слова, які означають.

+ +

131. Учитель на факультативі готує помічників за принципом випереджувального навчання. Потім кожен помічник підбирає собі в класі мікрогрупу й навчає учнів, що входять до неї, розв'язувати задачі на спеціальних, призначених для цього уроках.

+ +

132. Учням заздалегідь видається стислий текст пояснення на уроці нової теми з відповідними поняттями, завданнями, порадами та літературою.

+ +

133. Учень перед уроком здає вчителю картку, на якій проставлене прізвище та ім'я учня й оцінка його готовності та сподівань. Наприкінці уроку учень здає учителю таку саму картку, в якій він пропонує оцінку задоволеності уроком. Це найкращий спосіб самоатестації учителя, адже, якщо скласти суму очікувань на початку уроку та поділити на кількість учнів, то ми отримаємо середній бал очікувань, готовності й стану всього класу. Ця процедура наприкінці уроку дозволить визначити співвідношення й різницю між очікуванням й фактом. Припустимо, що учень на початку уроку має благодушний настрій, він добре виконав домашнє завдання, він повен райдужних сподівань, але вчитель не звернув на нього уваги, урок пройшов рутинно, нецікаво, то й результат буде пога-

ний. І навпаки, учень прийшов на урок із середнім рівнем готовності, але на уроці було весело й цікаво, він усе розумів, брав участь у загальному обговоренні, отримав похвалу від учителя й аплодисменти від однокласників, отже — в кінці уроку матимемо зміни на краще в оцінці.

Варіантів тут може бути безліч, кожен варіант дозволить учителеві зробити важливі професійні висновки.

+ + + + +!! *Безмежно цікаво й ефективно. Проблема в помилках оцінок діяльності учителів учнями. Вона зовсім не досліджена, як і більш широка проблема — адекватний переклад різноманітних дитячих текстів «дорослою мовою».*

134. КОНКУРС ШПАРГАЛОК

Проводиться після уроків. Учасники мають якісно, швидко, стисло, точно й розбірливо записати найважливішу інформацію на невеличкому аркуші. Перемагає той, кому вдасться, дотримуючись усіх вимог, «запротоколювати» найбільшу кількість тексту.

+ + + + +! *Чудова гра-тренінг з конспектування.*

135. Кожен учень, який виявить бажання, веде зошит або дискету цікавої додаткової й корисної інформації з предмета, спільно з учителем пропонуючи до уваги цю інформацію усім охочим у вигляді газети, копіювання, зчитування. За ведення такого інформаційного посібника учень отримує оцінки.

Приклад

Література.

Жорж Санда до заміжжя була Авророю Дюпен, потім Авророю Дюдеван.

У романі «Війна і мир» понад нараховується 500 персонажів.

О. Дюма створив літературну майстерню, де літературні ремісники писали чернетки його романів.

А. Ронсар оспівував природу кохання. Він писав від імені старця: «Доки жити хочу, а значить, і кохати, тим паче, що часу залишилось так мало».

Злочинець, поет, бродяга Франсуа Війон написав чудовий вірш:

«Я Франсуа, чому не рад,
Уві, ждет смерть злодея.
И сколько весит этот зад,
Узнает скоро шея.»

І. С. Тургенєв відсидів місяць у в'язниці за схвальну статтю, присвячену М. В. Гоголю.

+ + +

136. ІГРИ НА УРОЦІ

Кожна зі створених мікрогруп розглядає запропоновану ситуацію, вивчає джерела й готує варіант рішення, який пропонується для обговорення на пленумі. Учителю спільно з обраними учнями-журі оцінює успішність виконаних робіт за такими показниками: доведеність, оригінальність, науковість, поважність, точність, лаконічність. Від кожної групи з представленням проекту рішення виступає або члене групи, або той, кого назве журі. За результатами роботи всі учасники мікрогруп отримують однакові оцінки або пропонують власний список, з яким журі може погодитись.

Приклад

Рольові ігри

Ситуація 1. Багато громадян України виїжджають на відпочинок за кордон, власний туризм у країні розвивається погано.

Ситуація 2. Для вступу до вузу необхідно вивчити багато віршів, а часу для цього замало.

Ситуація 3. П'ять учнів перебувають нижче межі бідності, щоб їм допомогти, слід розробити та реалізувати короткотерміновий бізнес-проект.

Ставиться пізнавальна проблема, і кожна з мікрогруп у своїй рольовій позиції пропонує рішення на підставі попереднього або безпосередньо на ігровому полі вивчення джерел.

Прес-конференція

Кожна група готує до конференції одну повну тему, інші учні готують запитання: письмові — заздалегідь, усні — по ходу дії.

++ ++

137. У школі, якщо є можливість, слід створити комп'ютерну, якщо немає можливості — на паперових носях базу предметних даних. Кожен предмет у цій базі представлений в репродуктивних одиницях, проблемних і творчих завданнях.

Структура предметної бази даних

	Репро-дуктивні одиниці	Завдання	Варіанти розв'язання	Творчі завдання	Рецепти й підходи до творчих завдань	Тести з відповідями до них	Бібліографія	Засоби наочності
Особистості								
факти								

Закінчення таблиці

	Репро- дук- тивні оди- ниці	Зав- дання	Варіан- ти розв'я- зання	Творчі зав- дання	Рецеп- ти й під- ходи до твор- чих зав- дань	Тести з відпо- відями до них	Бібліо- графія	Засоби наоч- ності
Пра- вила								
Нор- ми								
По- няття								
При- нципи								
про- цеси								

+++! Мені здається, що подібна предметно-тематична база дозволить не лише упорядкувати викладання, а ще й надасть можливість кожному учневі взяти участь у будівництві власної, зрозумілої йому понятійної схеми предмету.

Усім відомо, що для найліпшого засвоєння навчального матеріалу необхідно застосовувати різноманітні способи активізації пізнавальної діяльності. Задля цього можна використовувати:

138 А. МЕТОД ПРИСКОРЕНОГО ЧИТАННЯ

Коли учням дається лише кілька хвилин, аби знайти в тексті підручника й у своїх попередніх знаннях відповіді на поставлені запитання.

+ + + + +!

139 В. МЕТОД ПРИСКОРЕНОГО РОЗБОРУ МАТЕРІАЛУ ТА ЗАДАЧ, ЩО БУЛИ ЗАДАНІ ДОДОМУ

Учитель або спеціально підготовлені учні розбирають кожен елемент домашнього завдання. Причому вчитель робить це однаково для всіх, а учні-помічники працюють із різнорівневими групами. Можна використовувати два способи одночасно або лише один.

+ + + + +!! *Якби вдалося розробити цю методику детально — було б чудово!!!*

140. Під час видачі домашнього завдання учитель повідомляє, кого він запросить на співбесіду з усієї теми наступного уроку, хто відповідатиме біля дошки, хто виконуватиме письмове завдання, хто буде відповідати в режимі тихої бесіди своєму однокласникові, і, нарешті, призначає за погодженням з учнями того, хто допомагатиме йому в домашній підготовці. До того ж, одного або кілька учнів він може запросити до себе додому або в навчальний кабінет у призначений час.

+ + +

[illegible]

Цей прийом дозволяє зрозуміти ступінь засвоєння вивченого матеріалу всім класом і кожним учнем зокрема.

+++

142. Використання аркуша змагання між класами в паралелі за такими критеріями: навчальна дисципліна, середній бал успішності всього класу й якість навчальної успішності, участь у позакласній предметній роботі, масовість успіху в пізнавальних і творчих конкурсах.

Таблиця змагань 9-х класів

Показники	9-А	9-Б	9-В	Результат		
				9-А	9-Б	9-В
Навчальна дисципліна	4,2	4,3	4	2 місце	1 місце	3 місце
1. Середній бал успішності всього класу з предметів:	3,7					
Алгебра	3,8					
Геометрія	3,7					
Фізика						
Хімія						
Література						
Рідна мова						
Іноземна мова						
Біологія						
Історія						
Краєзнавство						
Фізична культура						
Загальний бал						
2. Загальний бал якості навчання						
3. Участь у позакласній роботі з предметів						

Закінчення таблиці

Показники	9-А	9-Б	9-В	Результат		
				9-А	9-Б	9-В
4. Масовість і результати участі в пізнавальних, творчих, інтелектуальних конкурсах.						

Інструкція із заповнення таблиці

1 розділ. Підсумовуються всі отримані відповіді з кожного предмета й діляться на кількість учнів у класі.

2 розділ. Підсумовуються всі оцінки, вищі за шістку, та їхнє спільне число заноситься до таблиці.

3 розділ. Враховується процент учасників від усього класу, які зайняті в предметних гуртках, секціях; враховується участь у шкільних предметних заходах.

4 розділ. Підсумовується загальна кількість учасників усіх конкурсів з кожного класу й загальна кількість тих, хто посів перше, друге та третє місце.

+++

143. Однією з найсуттєвіших обставин у навчанні є наявність зворотного зв'язку, що дозволяє з високою точністю й повнотою визначати рівень пізнавальної успішності учнів. Оскільки досить багато педагогів можуть блискуче викладати новий матеріал, але вони або не вміють, або не хочуть визначати, чи відбулося засвоєння учнями матеріалу, що вивчається. Існує ще й інший чинник: подати інформацію й сприяти навчанню — речі різні.

Корисно було б скласти пізнавальну модель предмета, що вивчається, і роздати її усім учням на початку року. Модель дозволить кожному учневі мати цілісне уявлення про предмет. Методика ро-

боти в цьому випадку передбачає штрихування різними кольорами тих елементів моделі, які, на думку учнів, їм зрозумілі, усвідомлені, засвоєні. Модель предмета містить являє собою необхідні поняття, принципи, процеси, змістовні елементи, провідні ідеї, факти й особливості. Модель виконується на великому аркуші і є стрижнем, каркасом предмета.

+ + + + *Клас! Це методичне наповнення дидактичної бази даних п. 137*

144. МЕТОД ПОЗИТИВНОЇ ЕМОЦІЙНО-ЗНАННЄВОЇ АКТИВІЗАЦІЇ (МОДИФІКАЦІЯ МЕТОДУ А. М. КУШНІРА)

Для швидкого й водночас якісного запам'ятовування текст записується на дошці, і цей самий текст видається учням як роздавальний матеріал, у художній формі подається в магнітофонному записі, одночасно активно проголошується учителем і хором учнів, розігрується у пантомімі або діалозі й підкріплюється підняттям руки або плесканням у долоні, або ж стрибками чи посмішкою — позначення успіху.

+ + +

145. Головною умовою успішного навчання є здатність учителя підтримувати дисципліну на уроці, у протилежному випадку не спрацьовують жодні методичні прийоми та хитрощі. Дисципліна значно залежить від розумності та обов'язковості педагогічних вимог, що проводяться в життя вчителем, від ступеню насиченості уроку, від правильного поєднання гумористичного та напружено-серйозного, від уміння вчителя переключати фази уроку, від його спроможності задавати мотивацію та стимулювання учнівських успіхів, від уміння тримати педагогічну дистанцію, від ступеня напруженості уроку, ступеня готовності вчителя до уроку, від уміння викорис-

товувати в педагогіці активні методи навчання, від уміння переключати види діяльності, від глибокого знання інтересів і особливостей учнів, від індивідуального підходу до них.

+++++!

146. АНКЕТНИЙ СПОСІБ НАВЧАННЯ

Кожний учень, визначений вчителем, отримує анкету, що містить запитання, які дозволяють повністю, в системі повторити вивчену тему. Заповнення анкети може здійснюватися на оцінку «шість» за допомогою підручника. Інші оцінки вимагають відповідей без користування додатковими джерелами. Предметні анкети можуть бути видані учням заздалегідь на всю чверть.

+++++!! Чудове доповнення до пп. 137, 144

147. МОДИФІКАЦІЯ МЕТОДИКИ А. САДОВНИКОВА

Учитель створює або компанує книгу різнорівневих завдань, визначаючи до кожного рівня ранг і бал складності.

Далі він розробляє ціну додаткових робіт.

1. Надання допомоги товаришу в розв'язанні однієї задачі — і тому, хто навчився розв'язувати задачу, і його помічникові зараховується кількість балів, якою оцінена задача.

2. Якщо учень вигадав нові оригінальні й цікаві умови задачі, то він отримує подвійну ціну задачі свого рівня.

P.S. Не дозволяється за рахунок допомоги іншим набирати понад 40% від загальної суми встановленої на рік ціни. Проте будь-хто може набрати необмежену кількість очок при повному виконанні норми.

Протягом року вчитель пропонує учням виконати 400 (ціна одного завдання 2,5 бала) дуже простих завдань задля отримання

оцінки «задовільно», 250 завдань (ціна одного — 4 бали), щоб отримати «добре», й 200 завдань (ціна одного — 5 балів), щоб мати оцінку «відмінно». Протягом року учень має набрати 1 000 балів.

Кожен учень може з будь-якого миті перейти до складнішої або легшої категорії, розпочавши все спочатку, але в своїй новій категорії він має набрати 1 000 балів.

+ + + +

148. СТВОРЕННЯ СЛУЖБИ ПРЕДМЕТНОЇ РОЗВІДКИ

Кілька бажаючих «продвинутих» учнів проводять незалежне розслідування новітніх у предметній науці й викладають свої відкриття в клубно-літературний час усім охочим. За результатами досліджень влаштовується дискусія й випускається науковий аркуш-газета.

+ + +

149. Увесь клас протягом кількох хвилин складає вірші з теми вивчених правил, подій, принципів.

Наприклад

Коли робота важкувата і сил для неї малувато,
Ти, важіль, нам допоможи, візьми на плечі вантажі.

+ + + *Цікаво, що можна зробити подібну книжку на зразок
Остера, й це матиме великий успіх.*

150. Гарно було б, якби до кожного уроку був поданий епіграф, який би стосувався тем уроку або являв собою влучну й виразну фразу, що відображає певні моральні норми. Тексти епіграфів можна брати з улюблених творів або складати самостійно.

Кілька фраз-епіграфів до уроку:

Купувати продукти або робити їх власноруч — це два способи життя.

Ти хочеш стати краще — тебе чекає дорога.

Лінощі переслідують усіх, спробуй переслідувати їх сам.

Математика потрібна хоча б тому, що вона дозволяє виховати волю.

Гірчиця — гарні ліки від вредності. Щоразу, коли хочеться про когось висловитись погано, можна нею скористатися.

Ми помщаємося нашим близьким, приносячи їм неприємності, й засмучуємо їх, але чи не краще мститися собі, постійно роблячи крок вперед на шляху любові.

Щастя — коли тобі цікаво жити. Цікаво жити — коли ти готовий багато робити для інших.

+ + + + + *Взагалі епіграфи та імена уроків — це зовсім нерозроблене поле. На ньому ростуть приховані сенси — урок набуває цікавості своїм післясмаком, як притча, як проблема, як рефлексивна задача, причому ці приховані сенси працюють і на навчання, і на виховання водночас.*

151. Кожен учень протягом року може взяти (лише один раз і лише на один тиждень) неофіційну внутрішню відпустку від предмета (у класі він з'являється, але його не опитують). Якщо учень втомився або перегнав програму, або має конфлікт із учителем, або хоче самотужки наздогнати програму, або в нього негаразди з іншими предметами, тоді він домовляється з учителем одного з предметів про те, що він не заважатиме іншим й не братиме участь у навчальному процесі, перебуваючи в школі.

+ + + + !!! *Одна з практичних технік НВП!!!*

152. У жовтні, січні та травні було б добре поставити учням таке запитання: «Який подарунок ви зробили б кожному з учителів, які працюють у вашому класі?». Ця моніторингова програма допоможе визначити ставлення (та його динаміку) учнів до вчителів.

+ + + +

153. Було б добре зробити кіноверсії уроків або хоча б пояснень нового матеріалу для учнів, які з якихось причин не можуть відвідувати школу. Повний річний набір пояснень матеріалу, представлений на магнітофонній касеті або комп'ютерному диску, що зберігатиметься в шкільній бібліотеці, був би корисним при підготовці до екзаменів та заліків.

+ + +

154. ПРИЙОМ, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ ВИКОРИСТАННЯ КАРТОК-ЗАВДАНЬ

Це вельми складний спосіб навчання, оскільки вчитель має розробити завдання, які б містили понятійну складову, принципи й правила, змістовно-фактичний шар, проблемні дослідницькі та творчі завдання. Особливістю використання цього прийому є необхідність проведення крізь усі картки певного рівня складності кожного учня, адже вирвані з системи й випадково запропоновані учням картки не сприяють контекстному навчанню.

+ +

155. Школа спільно з батьками проводить літні (канікулярні) предметно-знаннєві розвиваючі табірні зміни в стінах школи або з виїздом за місто. Для реалізації цих проектів там, де це можливо, викорис-

товується змішане фінансування: бюджетні, батьківські, спонсорські, зароблені школою кошти. Школа може оголошувати комп'ютерні зміни, театральні-художні (літературно-музичні) зміни тощо.

+ + + *Додаток до п.98*

156. У школі створюється клуб міжпредметної діяльності та лабораторії при ньому. Клуб працює щоденно, у вихідні — зранку до вечора. Клуб має самостійне управління, тематика та зміст діяльності визначається його учасниками. Правом ініціативи користуються учні, батьки, педагоги, представники системи додаткової освіти. У клубі учні під керівництвом батьків і педагогів можуть складати актуальні тексти для підручників і навчальних завдань, збирати з автомотлоху автомобілі, готувати концертні номери, вирощувати тварин, овочі й рослини, спільно готуватися до уроків, влаштовувати дискусії, проводити наукові дослідження, виконувати роботи, що дозволяють внести до бюджету родини додаткові кошти, готувати й здійснювати походи та екскурсії тощо.

+ +

157. У школі створюється морально-правовий театр. Театр вирішує проблеми знань і поряд з цим показує сучасні моральні проблеми, викликає зал на суперечку. Короткі п'єси відповідають важливим моральним ситуаціям і правовим колізіям. Учні не завжди необхідно вчити тексти — експрес-театр дозволяє показувати події, користуючись текстами. Важливо виносити на суд театру події в режимі реального часу, якщо, скажімо, в школі або районі сталася подія, що схвилювала всіх або багатьох, її можна одразу показати й обговорити.

Ситуація 1. Юнак приходив до дівчини в гості. Її батьки ставилися до нього з довірою, але якось в будинку зникли цінні речі,

і підозра впала на хлопця. Дівчина прийшла в клас і вголос при всіх заявила про це, за що й отримала від хлопця ляпасу. Коли почали з'ясувати в хлопця, чи брав він речі, він відмовився говорити про це.

На сцені були дівчина, учні-актори, які грали її батьків, підозрюваний і людина в чорному, яка звернулася до залу з пропозицією знайти вихід із цієї ситуації.

Ситуація 2. Учень зриває уроки з трьох предметів, хоча й непогано вчиться. Він постійно щось бубонить, хоча всі знають, що він цілком нормальна людина. Іноді без дозволу виходить із класу, часто сперечається з учителем через оцінки, чого раніше за ним не помічали.

Актори розіграли сцену, а потім спільно з глядачами відкрили засідання педради, на якому належало обговорити поведінку учня й спільно прийняти рішення.

Ситуація 3. Учень, щоб допекти завучу, вночі пробрався до його кабінету й в усіх 22 журналах додав кілька сотень відмінних оцінок різним учням. Лише старанно слідкував, що не додати оцінок відмінникам. Наступного дня він розповів про свій вчинок другові — разом із ним вони обговорювали ситуацію й не могли знайти вихід, тоді й звернулися до залу.

+ + + + +!! *Блискуха знахідка! Використовувати потенціал психодрами й водночас комедії станів для проживання власної події як «не своєї», від чого подією можна керувати, — що може краще формувати вміння й навички до толерантності та рефлексії!!!*

158. У психологічному плані виключно важливо **рівно та з повагою ставитися до кожного учня**. Але цей підхід протирічить смаковому підходу, згідно якого старанний, добрий, охайних, сумлінний

учень, який поважає ваш предмет, подобається вам більше, ніж злий, недбалий, байдужий до предмета. У тому й полягає мистецтво педагога, щоб жити з «нелюбими та нелюблячими». Педагогіка — наука, яка вимагає просування вперед маленькими кроками, добрими рухами, непомітною підтримкою, умінням побороти в собі неприязнь, нетерпимість. Під любов'ю тут мається на увазі професійна здатність учителя бути формальним і неформальним авторитетом для учнів. Якщо не поспішати, повільно вводити учня в предмет за індивідуальним графіком, не надавати найважливішого значення оцінці (можливо навіть на тривалий час відмінити її для учня або учнів, з якими вчитель налагоджує навчальний контакт), успіху можна домогтися практично в роті з кожним психічно нормальним учнем. Замість цього можна кожного уроку відзначати зміни на краще й робити про це запис в щоденнику або зошиті або висловлювати усно; доручати учневі такі предметні справи, які піднімуть його в очах колективу та просто цікаві йому.

Взагалі управління успіхом і організація успіху в навчанні та вихованні передбачає знання учня, розуміння та ставлення до нього з повагою, а також ведення його індивідуальною траєкторією успіху.

+++ +!

159. На кожному поверсі школи встановлена дошка предметної інформації. На ній будь-хто з учителів, батьків, учнів розміщує предметні та конкурсні задачі з розв'язанням та без нього, цікаві факти, вирізки з газет і журналів, шкільні повідомлення про перемоги й переможців, пропозиції щодо учнівського самоуправління, плани роботи, запитання до учнів та багато іншого (малюнки, тексти пісень, заклики, звернення). Розробляється положення про правила використання інформаційної площини, в яких установлюється

табу на ненормативну лексику, образи й обвинувачення, порномотиви, заклики до насилля.

+ + +

160. Якщо в класі є батьки, робота яких так чи інакше пов'язана з предметом, що вивчається, було б добре спільно з ними проводити практико-предметні уроки, предметні й міжпредметні конференції.

+ +

161. МІКРОГРУПОВИЙ СПОСІБ НАВЧАННЯ

Учитель стихійно або організовано утвореним об'єднанням учнів видає для підготовки вдома цілу навчальну тему. На мікрогрупи розбивається весь клас, і тема у всіх учнів спільна. Кількість груп має бути парною безпосередньо на уроці кожна група сідає навпроти іншої і ставить запитання та узгоджує відповіді та оцінки за запитання та відповіді. Все це фіксується на спеціальному аркуші й віддається учителю.

+ + +! *Виходить щось на зразок предметної гри «Бояре, а ми до вас прийшли» або «На кого залишиш, любий мій діточок?!»*

162. ТАБЛИЦЯ ПОЗАНАВЧАЛЬНИХ ПРАКТИЧНИХ ІНТЕРЕСІВ УЧНІВ

Вибір учня 8-го класу Варавіна Сергія

Інтереси учнів	Вибір
— модельне проектування й шиття одягу;	
— ремонт автомобілів;	

Закінчення таблиці

Інтереси учнів	Вибір
— ремонт квартири;	+
— будівництво індивідуальних будинків та котеджів;	+
— природний дизайн;	
— програмування;	+
— кулінарія (кулінарний дизайн);	
— вирощування квітів, овочів та фруктів;	+
— авторське виготовлення меблів;	
— ремонт побутової, комп'ютерної та радіотехніки;	
— секретарська робота;	
— практична бухгалтерія;	
— вирощування тварин;	
— режисура масових заходів;	
— видавниче комп'ютерне редагування (верстка, макетування, набір, виготовлення обкладинок);	
— водіння автотранспортних засобів;	
— продавець-консультант;	
— парикмахер-модельєр, візажист;	
— журналістика;	
— фото, кіно, телезйомки	

Кожен розділ вписується й пропонується учням у тому випадку, якщо є ресурсне забезпечення: приміщення, викладачі з числа батьків або установ додаткової освіти, запрошені фахівці, фінансове та матеріально-технологічне забезпечення. Кожна школа окремо може не подужати всі напрямки можливих професійних інтересів учнів, тоді виникне необхідність об'єднання зусиль кількох навчальних закладів, установ додаткової освіти, різних організацій.

++++

163. Створення в школі зусиллями учнівського самоуправління різномірної групи з підготовки домашніх завдань за допомогою чергових учнів, спроможних надати допомогу іншим.

+ +

164. Створення в школі Малої Академії наук, мистецтва, техніки і спорту. Академія створюється й управляється учнями за консультативною, ресурсною та організаційною допомогою педагогів, батьків і фахівців системи додаткової освіти. Академія складається з відділень, лабораторій, відділів і науково-дослідних груп. Сутність діяльності Академії — організація творчої діяльності учнів, їхня поглиблена й соціалізована підготовка з усіх напрямків, що будуть визнані цікавими, корисними та важливими. В Академії створюється відділення поглибленого вивчення наук, тимчасові творчі колективи, проектні групи. Проводяться захисти творчих та наукових проектів, різноманітні конкурси.

+ + +

165. Учні в парній роботі готують рішення і вдвох виходять до дошки для розв'язання не тільки задач, розв'язаних за партою, але й інших однотипних задач. Після розв'язання учитель просить будь-кого з пари пояснити, як відбувалося розв'язання і як було отримано відповідь. Потім обидва учні отримують однакову або близьку оцінку.

+ +

166. Учитель задає проблемне або творче завдання, і справа учнів дати в прискореному режимі можливі й неможливі варіанти та тлумачення.

Приклад

Запитання:

— Які причини перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні?

Відповіді:

- Невичерпний людський ресурс.
- Холоднеча.
- Перевага зброї.
- Ідеологія.
- Захист рідної домівки.
- Сила партії.
- Героїзм.
- Віра в перемогу.
- Партизанський рух.
- Любов до Батьківщини.
- Вітчизняна промисловість.
- Таланти генералів.
- Допомога Заходу.
- Відмова Японії вступити у війну про СРСР.
- Розміри країни.
- Роль розвідки.
- Допомога патріотів інших країн.
- Другий фронт.
- Погані дороги.
- Роль комсомолу.
- Роль школи, яка виховала патріотів.

Усі відповіді обговорюються з метою морального й розумового розуміння своєї ролі в житті країни та в її майбутньому.

Учням може бути запропоновано дати соціально-економічне та культурне обґрунтування власної позиції.

+ + +

167. МЕТОДИКА «ВОСЬМИ ШКАЛ»

Успіхи учня

Навчальні успіхи (середній бал взагалі або середній бал з предметів, які учень визначив для себе як провідні) на початок, середину і кінець року.	4,1; 4,0; 4,2
Участь у позакласній роботі з предметів	Асистент учителя історії, факультатив з основ права
Участь у громадському житті школи	Участь у святковому концерті 9 травня, зелений патруль
Добрі стосунки в сім'ї і зі школою	Батьки вважають, що все гаразд, я задоволений, класний керівник також
Участь у творчих конкурсах та різноманітних змаганнях	2-ге місце в легкій атлетиці, 1-ше місце в шкільних змаганнях з волейболу, призер конкурсу ерудитів
Перемоги, заохочення, нагороди	8 подяк від адміністрації школи та класного керівника, 2 грамоти й одна медаль
Наповненість і позитивність дозвілля (підготовка до вузу, заняття в секціях, клубах, гуртках)	Заняття в спортивному клубі, читаю багато книжок, навчаюсь програмуванню
Дисципліна	Було одне порушення, але зараз все добре.

Якщо всі учні класу мають позитивні записи у всіх колонках, це й є успіх навчання та виховання. Аркуш заповнюють сам учень, батьки, класний керівник.

+++

168. Мовні табори, в яких учні під час канікул (зимових, весняних, осінніх) занурюються в культуру іноземної мови й повністю розмовляють, співають, ставлять вистави іноземною мовою. Ці табори й подібна діяльність може сильно підкріплюватися створенням в шкільній кімнаті мовного спілкування, в ній могли б збиратися носії мови та охочі до її продуктивного й творчого вивчення. Так само можуть бути створені кімнати занурення (табори занурення) в інші привабливі для учнів предмети.

+++

169. Парний варіант домашнього завдання: скласти якомога більше запитань до заданого додому матеріалу, вигадати нові задачі, скласти новий диктант, розробити список проблем.

++

170. Учитель може попередньо-випереджувально підготувати асистентів для того, щоб під час пояснення в класі складного нового матеріалу можна було б робити це частинами так, щоб асистенти в малих групах виконували б спеціально підготовлені закріплюючі вправи.

++

171. На початку вересня учитель знайомить учнів з умовами оцінювання знань. Потім він разом із учнями розробляє правила поведінки та діяльності: як поводитися на уроці, як вчитися, як готуватися до домашнього завдання.

***Приблизні правила оцінювання,
запропоновані учителем
і прийняті учнями***

1. Учитель відмовляється від свого права ставити незадовільні оцінки.
2. Учитель викликає до дошки всіх учнів, але лише за попередньою домовленістю. Учень, який протягом місяця відмовлявся вийти до дошки, обов'язково здає залік з усього пройденого матеріалу.
3. Учні можуть записуватися на (контрольні та навчальні) заліки протягом всього часу вивчення теми.
4. Якщо учень просить не ставити йому певну оцінку, то цим правом він скористатися може не більше трьох разів на чверть.
5. Учень може повідомити вчителю, яку оцінку він хотів би отримати в чверті.
6. Якщо учень з різних причин відмовляється виконувати домашні та класні завдання або має знання, нижчі за середні, то це питання вирішується спільно адміністрацією та батьками або приватно, якщо учень хоче виправитися.
7. Кожен учень, який хоче виправитися, але має певні труднощі, може розраховувати на допомогу однокласників.
8. Оцінка за дисциплінарні порушення не може бути знижена, але кожне серйозне порушення дисципліни виноситься на розгляд ради класу, яка сама або спільно з батьками оцінює ситуацію й виступає з пропозиціями.

9. Учитель має право виставляти оцінки згідно із загальношкільними вимогами, але у виховних і дидактичних цілях може виносити оцінку на голосування класу.

+ **+** **+** *Мені здається, що в тесті дуже багато фрагментів, присвячених оціночній діяльності вчителів і соучасті в ній учнів. Можливо, слід об'єднати всі ці фрагменти в один розділ?*

172. УСІ РІВНІ УЧНІВСЬКОГО САМОУПРАВЛІННЯ

Кожен учень, учитель, батьки пропонують внести до плану предметного навчання найцікавіші, на їхню думку, справи. Вивішується лист пропозицій, після його вивчення кожен бажаючий записується в графі «організатори» або в графі «активні учасники». По кожному розділу запропонованих діяльностей збираються організатори та активні учасники й розробляють за підтримки адміністрації, педагогів, батьків план-програму проведення цього заходу, і лише після цього починається реалізація цього заходу.

Таблиця предметних пропозицій

Пропозиції	Терміни	Організатори	Активні учасники
Конкурс вирощених у школі рослин. Разом з рослиною представляється опис і табличка з легендою (назва, історія)	Травень	17 учнів і батьків (прізвища)	136 учасників
Змагання знавців історії та географії. Знавці подій, дат, прізвищ	Березень	6 організаторів	32 учасники

Продовження таблиці

Пропозиції	Терміни	Організатори	Активні учасники
Конкурс шанувальників поезії. Хто найбільше та найартистичніше прочитає віршів напам'ять	Грудень	34 організатори	67 учасників
Шаховий турнір. Проводиться між командами вчителів, батьків і учнів	Січень	15 організаторів	215 учасників
Конкурс знавців пристойних анекдотів, історій, жартів. Беруть участь усі бажаючі	Березень	22 організатори	80 учасників
Конкурс «Спортивна пам'ять». Кожен учасник розповідає історії про видатних спортсменів, перемоги, вчинки, трагедії	Лютий	9 організаторів	35 учасників
Конкурс на краще виконання пісні будь-якого жанру. Переможців визначає зал шляхом голосування	Січень	14 організаторів	42 учасники

Продовження таблиці

Пропозиції	Терміни	Організатори	Активні учасники
Військово-технічна різновікова гра «Подолання». Проводиться в кілька етапів й передбачає водіння, велопробіг, орієнтацію, стрільбу, боротьбу, радіо забезпечення, походи, лижний пробіг, плавання, біг, підняття ваги, підтягування та віджимання	Жовтень—травень	15 організаторів	800 учасників
Конкурс кращих уроків, проведених учнями, попередньо підготовлених учителями. Оцінює спеціальна комісія	Листопад	5 організаторів	400 учасників
Екологічний похід найближчими вулицями задля опису всіх відхилень і забруднень довкілля з обов'язковою зйомкою й підготовкою репортажу для місцевої та шкільної газети й телебачення	Квітень	12 організаторів	8 класів

Закінчення таблиці

Пропозиції	Терміни	Організатори	Активні учасники
Художнє оформлення поверхів, сходів, рекреацій, їдальні, актового залу, кабінетів, шкільного подвір'я. Організаторами виступають родини, окремі групи, класи, окремі особи. Оформленню передують розробка проекту й участь у тендері на одну із запропонованих ділянок	Березень—травень	24 родини, 15 груп, 45 окремих осіб	615 учасників

173. Пояснення нового матеріалу викликає інтерес не в усього класу, а тільки в частини зацікавлених, та й ненадовго, оскільки концентровану увагу може тримати досить довго лише мала кількість учнів.

Ворогами пояснення є такі численні причини:

- монотонність мовлення вчитель;
- металевий, різкий, крикливий спосіб передачі інформації;
- одноманітність прийомів, відсутність художніх оборотів у мовленні, мовних прийомів;
- покрики та докори: «Сидіть», «Мовчить», «Не крутіться» тощо;
- відсутність засобів наочності або формальне їх використання;

- пасивна позиція учнів, коли у ході пояснення не використовуються елементи активної участі учнів у процесі засвоєння нового матеріалу;
- не використання звукового та відео ряду;
- відсутність зв'язку нового матеріалу з раніше вивченим;
- констатуючий характер пояснення без використання проблемного начала;
- байдужість учителя, відсутність позитивного емоційного забарвлення;
- об'єктивістський підхід, при якому вчитель не дає ціннісної, моральної оцінки, не привчає дітей до захвату досягненнями людини, її відкриттями і величчю людського духу.

+ + +

174. ВИДАЧА ДОМАШНІХ ЗАВДАНЬ

Видача домашніх завдань — найслабкіша ланка дидактики. На це звичайно не залишається часу. Учитель у кращому випадку може написати на дошці номер параграфу або стисло пояснити, що потрібно зробити вдома. Але цього недостатнього, бо в такому разі домашнє завдання є безликим і невиразним. Тому необхідно використовувати різноманітні прийоми для активізації позакласної діяльності учнів:

- ярмарок-продаж, на якому вчитель «продає» домашнє завдання, встановивши для кожного учня ціну в балах;
- на дошці заздалегідь записується домашнє завдання трьох рівнів, і учні обирають комбінацію підходящих варіантів, або це саме робиться на початку уроку;
- учитель при достатньо високій щільності уроку намагається попередньо обговорити з учнями всі деталі домашнього завдання;

- важливо розробляти поряд із обов'язковим репродуктивним завданням якомога більше дотепних, цікавих за формою та змістом, творчих, проблемних, пошукових завдань;
- добре також записувати парами тим учнів, які бажають спільно виконувати одне із запропонованих учителем домашніх завдань;
- учитель на початку вивчення теми повідомляє про всі завдання, які необхідно виконати, поділивши їх на обов'язкові, додаткові та усні й письмові.

+ + + *Архіважливо й архікорисно!*

175. На початку уроку учні за підручником протягом 15 хвилин складаються за вибором змістовний план, тези, план-конспект, відповіді на запитання за параграфом або матеріалом, який пояснюватиме вчитель. Записування плану робиться таким чином, щоб залишались досить великі поля (третина сторінки). Після цього вчитель протягом 20 хвилин пояснює новий матеріал, а учні записують на полях ті думки й міркування, що виникли в них під час розповіді вчителя. На третьому етапі уроку учні, які підготувалися вдома, протягом 7—8 хвилин доповнюють повідомлення вчителя.

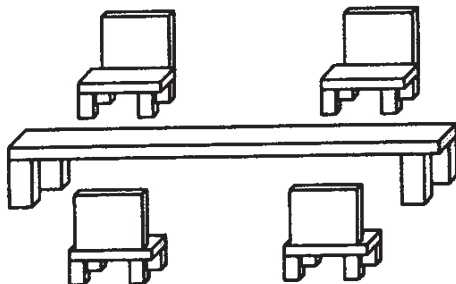
+ + + + *Блискуче доповнення до методики багаторазового та варіативного викладу матеріалу, до того ж з елементами програмованого навчання!*

176. МЕТОД СПЕЦІАЛЬНОГО РОЗСАДЖУВАННЯ

Шпалерно-фронтальний спосіб розсаджування підходить для переповнених класів і для масових, а не індивідуальних і мікрогрупових або парних форм роботи. З метою успішного навчання добре використовувати такі способи розміщення учнів за столом.

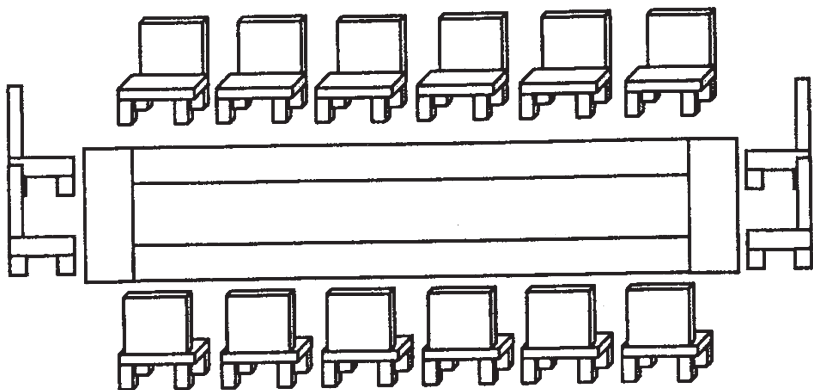
«Очі в очі»

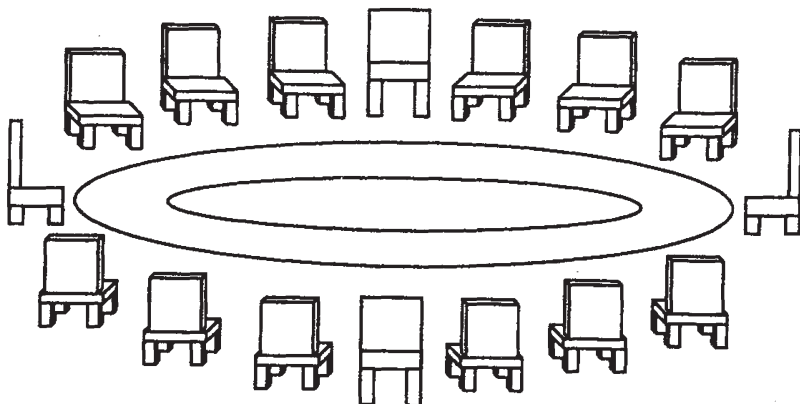
Столи стоять один до другого, й 4 учні сідають навпроти один одного.

«Замкнутий прямокутник або великий овальний стіл»

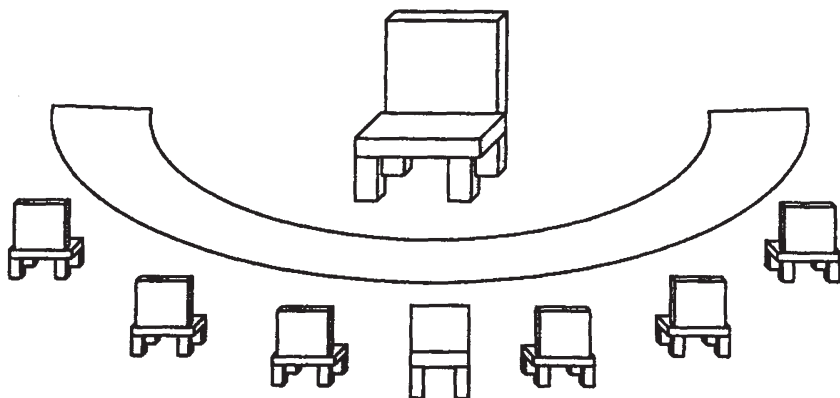
Столи стоять у вигляді прямокутника, і учні разом із учителем сідають, майже торкаючись один одного ліктем, що створює при позитивній психологічній підтримці досить комфортну обстановку для всіх учасників.

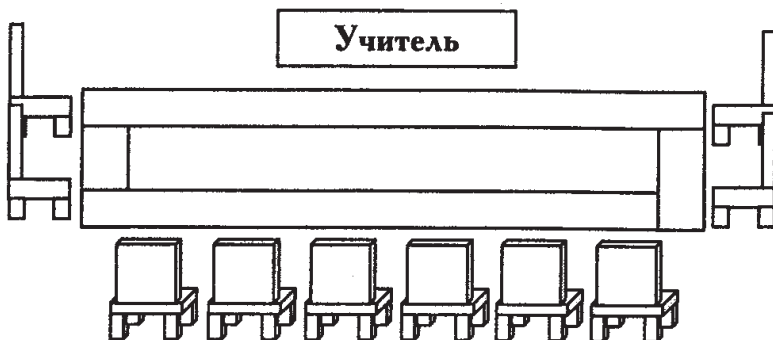
«Напівсфера»

Парти ставляться півколом, й учитель займає місце в середині півкола, що зближує його з учнями.

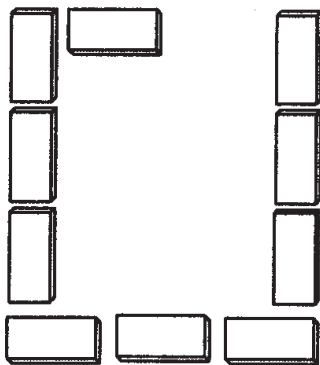
«На призьбі»

Учні сидять на стільцях купками по трьох боках столу. Прийом використовується для проведення навчального заліку, колективної консультації, коли інші учні класу виконують свою навчальну роботу.

«Урочистий момент»

Столи стоять по трьох сторонах периметру класної кімнати, учні розміщені обличчям до середини класу. Така розсадка підходить для творчих, художніх, музичних конкурсів взагалі та для читання віршів зокрема.

+ + +!! Взагалі структура навчального простору недостатньо досліджена. Те, що пропонується, вельми корисно. А от окремий текст під назвою «Як сидеш, так і...» був би дуже затребуваний!!!

177. В школі за наявності приміщення відкривається «тиха кімната», де учні різних класів під час перерв можуть в тиші швидко повторити домашнє завдання. Черговий старшокласник забезпечує тишу й порядок. Ця ж тиха кімната може використовуватися для виконання домашнього завдання тими, хто має проблеми вдома або в школі, бо в гурті це в них виходить краще. До цієї кімнати можуть також відправлятися учні, яких із різних причин учитель вилучив з уроку.

+ + +

178. В одному з приміщень школи відкривається музей-виставка з щотижневою зміною експозиції. Тут поряд із художніми виставками можуть проводитись які завгодно предметні виставки, присвячені відкриттям, історії, мистецтву, техніці, спорту, політиці, життю славетних людей. Постійно діючий само управлінський різновіковий оргкомітет розробляє спільно з батьками та вчителями графік і зміст виставок. Ініціативні групи готують оформлення, роздавальні матеріали та книгу відгуків.

План-графік музейно-виставкових експозицій

2 вересня. Найважливіші наукові відкриття.

9 вересня. Квіти — як вирощувати.

16 вересня. Як навчитися швидко й гарно вчитися.

23 вересня. Історія і тексти «Beatles».

30 вересня. Поети світу — світова поезія.

7 жовтня. Дружба, сім'я, любов. (Факти, особистості, листи).

21 жовтня. Поезія срібного віку.

28 жовтня. Найкращі співаки світу. (Видаються навушники, вмикається магнітофон).

4 листопада. Досягнення спорту — спорт досягнень.

11 листопада. Імпресіоністи.

18 листопада. Історія перемог — герої історії.

25 листопада. Передвижники.

2 грудня. Шахісти, фізики та математики шуткують.

16 грудня. Професії ХХІ століття (матеріали, опубліковані в журналі «Завуч»).

23 грудня. Обрії сучасної техніки.

7 січня. Кохане місто.

14 січня. Історія костюму — мода і сучасність.

21 січня. Етикет у малюнках і описах.

28 січня. Улюблені кулінарні рецепти вчителів, батьків, учнів.

4 лютого. Улюблені вислови, афоризми видатних людей, вчителів, батьків.

11 лютого. Англія, Франція, Німеччина. Експозиції, підготовлені мовами країн.

25 лютого. Де нас чекають. Адреси вузів і середніх навчальних закладів, умови вступу, розповіді випускників.

4 березня. Що можна зробити власноруч із дерева, каменю та інших природних матеріалів.

11 березня. Живопис. Поезія природи (вірші та картини).

18 березня. Видатні діячі України.

25 березня. Творчі роботи учнів (декоративні вироби, письмові роботи, тексти і ноти пісень, звіти про виконані проекти)

1 квітня. Жарти та анекдоти видатних особистостей.

8 квітня. Авіація та космонавтика. Про чужі світи.

15 квітня. Розповіді про найцікавіші вчинки та події шкільного життя, шкільних героїв та переможців.

22 квітня. Виставка картин шкільних художників.

6 травня. Невідоме про письменників (прозаїків і поетів).

13 травня. Тваринний і рослинний світ. Який чудовий цей світ. Фотографії та малюнки, виписки та гербарії.

20 травня. Що таке система додаткової освіти, де вона діє й чого можна навчитися завдяки ній.

27 травня. Що може подарувати людині наука психологія. Тести, розповіді, поради.

+ + + + +!! *Один із найефективніших навчальних і виховальних просторів додаткової освіти в школі!*

179. Учитель видає учням папірці, на яких посередині міститься текст, уривок вірша, задачі. Завдання учнів полягає в тому, щоб дописати текст, якого не вистачає. Або хоча б викласти, про що в ньому йдеться.

+ + +

180. У школі запроваджуються медалі або премії імені видатних учених-земляків, місцевих знаменитостей і політиків, ухвалюються положення про медаль, і після відповідної процедури виявлення та нагородження проводиться процедура, близька за сценарієм до вручення почесних нагород в університетах. Нагороджуватися можуть члени адміністрації (таємне голосування педагогів, при кількості голосів «за» не менше 95%), педагоги, учні, батьки, меценати.

+ + + +

181. МЕТОД РЕЗУЛЬТАТИВНОГО НАВЧАННЯ

Кожен учень отримує папірець свого рівня (передбачених рівнів навчання всього три), на якому записані результати, яких він має домогтися наприкінці вивчення кожної теми. Учень спільно з учителем визначає та узгоджує навчальні цілі, понятійний апарат, можливі складності, швидкість проходження теми й форми пред'явлення результатів. Цей підхід передбачає обов'язкове проведення індивідуальних консультацій, які вносяться в навчальний план і тарифікуються. Різномасштабна швидкість проходження кожним учнем теми передбачає продовження роботи для тих, хто обрав низький та середній рівень з метою переходу на вищий рівень. Тим, хто швидко виконує завдання вищого рівня й досягає запланованого результату, можна в рамках теми розв'язувати задачі пошукового характеру.

+ + +

182. Мікрогруповий спосіб навчання через мале занурення, згідно

з яким на вивчення предмета виділяється одночасно 2—4 уроки. Цей прийом особливо важливий для тих, хто з якоїсь причини не виконує домашнє завдання, оскільки тут ставиться задача отримання безпосередньо на уроці тих знань і вмінь, які визначені стандартом освіти. Домашні ж завдання видаються в розвиток отриманих на уроці знань. Кожна мала група першу половину навчального року вивчає матеріал, виконує навчальні завдання спільно з інструктором-учнем, який під керівництвом учителя спеціально та ґрунтовно підготовлений з теми, що вивчається. Чверть часу, що залишився, іде на поглиблене повторення та закріплення або осмислення розв'язаних задач і вивченого матеріалу. І остання чверть часу — це час учителя, в який він у будь-якій привабливій формі перевіряє сам або за допомогою асистентів, з'ясовує ступінь засвоєння учнями навчального

матеріалу. Протягом усього часу виконання робіт учитель грає роль консультанта або спостерігача, який завжди може надати допомогу. Важливо ще до початку занять забезпечити кожну групу навчальними посібниками, довідковими матеріалами, зразками. Вбачається складним завдання підбору груп у зв'язку з різними ступенями мотивації, навчальними інтересами й предметною готовністю. Тому слід ще до переходу до малого занурення здійснити діагностику навчальних інтересів, психологічної сумлінності учнів.

Важливо, щоб робота з підготовки інструкторів та асистентів розглядалася як предметне навантаження й оплачувалася в повному обсязі, що й має бути завданням і клопотом Попечительської ради школи.

183. УРОКИ ЗАМІНИ

Коли відсутній основний учитель, можна проводити уроки заміни в формі вільних предметних уроків. Сенс дійства полягає в тому, що кожен учень може взяти участь у вільному аукціоні знань, коли через 10 хвилин після початку уроку бажаючі можуть вийти до дошки, щоб розв'язувати будь-які задачі, розповідати різноманітні відомості з предмета, виконувати завдання. Однак після виступу кожен учень на окремому папірці записує прізвище промовця й ставить йому оцінку, виходячи із 100 балів. Наприкінці уроку всі учні здають папірці до комісії з підрахунку, вона й визначає, хто ввійшов до трійки призерів — ці учні отримують «12». Наступні троє учнів — оцінку «9».

+ + +

184. Клас поділяється на команди. Кожна команда тренує одного учасника з нового матеріалу, що вивчається. До виступу готують слабшого учасника команди. У другій половині уроку він або

розповідає біля дошки новий матеріал, або виконує відповідні новому матеріалу завдання. Потім троє інших учнів, які швидше за інших підготувалися, по черзі виходять до дошки й показують й демонструють свої знання та вміння. Залежно від того, які результати вони покажуть, учитель спільно з двома учнями-секундантами ставить оцінку тим, хто виступив, і двом їх тренерам.

+ + +

185. Учні пропонується 25 запитань, що стосуються повністю вивченої теми. Потім вмикається секундомір, й учні повинні самостійно відповісти на якомога більшу кількість запитань, користуючись будь-якими джерелами — для отримання оцінки «6» (необхідно дати відповідь не менше ніж на 15 запитань); користуючись лише зошитом — для отримання оцінки «9» (треба відповісти не менше ніж на 20 запитань), і не користуючись жодними підказками — для отримання оцінки «12» (дати повну відповідь не менш ніж на 22 запитання). Наприкінці уроку групи здають виконані роботи асистентам учителя, і вони вдома підбивають підсумки.

+ + +

186. Було б добре, якщо учні один раз на місяць на класній годині відповідали б на запитання *експрес-анкети*:

— Чи кричить на тебе хтось із учителів?

— Чи добре тобі вдома?

— Чи ставляться вчителі до тебе з повагою?

— Чи комфортно (впевнено, добре, спокійно) ти почуваєшся серед однокласників?

— Чи хочеться тобі зробити щось добре для школи?

— Чи завжди помічають твої успіхи?

Відповіді проставляються в балах. 10 балів, якщо все добре, і 1 бал, якщо дуже погано. Класний керівник веде таблицю відповідей у динаміці й після аналізу здійснює самостійно або з колегами відповідні кроки для виправлення ситуації, якщо воно виявиться критичним.

+ + +

187. Коли вчитель має напружені стосунки з класом і не може домогтися необхідного рівня знань, він може заявити на класній годині: «У всіх інших класах я маю нормальні стосунки з учнями й процес навчання проходить досить успішно, а у вашому класі є проблеми. Я був би вам вдячний, якщо б ви письмово, а потім усно, якщо це знадобиться, підказали мені, як вийти з цієї ситуації».

+ +

188. КОНКУРС ЧИТЦІВ

Не розучуючи, за текстом, учні читають добірки віршів на задану тему. Завдання полягає в тому, щоб знайти, підібрати та інсценувати вірші й дібрати до них музичний і художній ряд.

+ +

189. ІНТЕГРОВАНІЙ УРОК З КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я

У 9 класі на уроці біології учитель ставить запитання учням:

Як ви ставитеся до паління? Справа в тому, що в нашій школі починають палити вже п'ятикласниками. Чи вважаєте ви, що це шкідливо, небезпечно, чи нічого страшного в цьому немає?

На стіні вивішені результати обстеження тих, хто палить, і некурящих учнів, зроблені медиками. Якщо учні згодні з тим, що

паління в такому молодому віці шкідливо для здоров'я, тоді вчителі рідної мови та біології через 2—3 дні проводять спільний інтегрований урок, на якому учням дається завдання скласти тексти диктантів і переказів (у будь-якому жанрі: вірш, нарис, репортаж, мікророман) для учнів 5-х класів з проблеми паління. Потім ці тексти зачитуються в класі, і учні самі вибирають методом голосування найкращі. Ці тексти вивчаються п'ятикласниками, після чого вони вдома або в класі пишуть диктанти та перекази з цієї теми.

+ + + +

191. ПРОБЛЕМНИЙ РЕФЛЕКСИВНО-ОРІЄНТОВАНИЙ, ПРОБЛЕМНО-ДІЯЛЬНИСНИЙ І ПРОБЛЕМНО-ЦІЛЬОВИЙ АНАЛІЗ В ОСВІТНІЙ УСТАНОВІ

Варіант 1

Проблемний рефлексивно-орієнтований аналіз передбачає вибудовування предметно-проблемного поля на кожному даному рівні. Припустимо, якщо йдеться про діяльність директора школи, то йому в рамках аналізу власних документів і всіх документів низу доверху по управлінській вертикалі, процесу й досягнутих результатів, бесід і спостережень, анкетування й вивчення діагностичних матеріалів необхідно за кожним напрямком діяльності і за кожним розділом власного функціоналу збудувати предметно-проблемне поле, і потім, виходячи з цього, будувати власні управлінські проблеми.

Зміст аналізу	Проблеми директора
Розділ. Виконавська дисципліна	Випадковий характер управлінських дій, відсутність системи управлінських вимог.

Закінчення таблиці

Зміст аналізу	Проблеми директора
<p>Ухилення від участі в громадсько-педагогічних заходах. Запізнення. Несвоечасна здача звітних документів. Недбайливість у виконанні завдань. Формалізм. Відписки. Невиконання узгоджених вимог, що впливають з аналізу навчально-виховної діяльності учнів. Відсутність інтересу до інноваційної, дослідницької, пошукової роботи педагогів.</p>	<p>Не був здійснений процес делегування повноважень заступниками директора. Немає глибоких і точних знань про можливості, достоїнства й проблеми кожного педагога. Не працює система стимулювання праці й управлінсько-педагогічної підтримки на підставі індивідуального підходу. Не створена творчо-діяльнісна атмосфера, директор не вміє або забуває зацікавити колектив, не надає належної уваги навчанню колективу.</p>
<p>Розділ. Якість навчання</p>	<p>Проблеми заступника директора з навчально-виховного процесу</p>
<p>Незалежні контрольні роботи показали реально низький рівень предметної підготовки учнів. Значна частина педагогів не готується до уроків. Як правило, використовується тільки вербальний спосіб професійного спілкування. Низький рівень участі учнів у діяльності на уроках. Не враховуються інтереси талановитих і зацікавлених учнів, творчі роботи видаються рідко й не мають системного характеру. Домашні завдання немотивовані, нецікаві.</p>	<p>Не проводяться три рівневі контрольні іспити за вибором. Ані учні, ані педагоги не мають ясно виражених уявлень про інтереси учнів. У школі проводяться лише комбіновані уроки з упором на фронтальні форми роботи. Погано організоване професійне навчання педагогів. Не створені дослідницькі формування педагогів. Виявлення, узагальнення й розповсюдження провідного педагогічного досвіду має випадковий характер. Школа не має серйозної співпраці з батьками, спрямованої на активізацію пізнавальної активності учнів.</p>

Варіант 2

Проблемно-діяльнісний аналіз. Виділення проблем учителя (може йтися про будь-яку подію, функцію, учасника педагогічного процесу) і пошук можливих рішень, і організація необхідної діяльності. Для повноти проблемного поля й пошуку шляхів ліквідації проблем учитель спільно з кимсь із адміністраторів аналізує характер особистих і професійних ускладнень і характер стосунків з колегами, адміністрацією, батьками. Учитель може ознайомити адміністрацію з деякими проблемами, що його турбують. При модельному підході адміністрація сама може спробувати скласти проблемне поле кожного вчителя й потім із ним обговорити.

Проблеми учителя	Необхідна діяльність адміністрації й учителя
<p>Особисті ускладнення:</p> <ul style="list-style-type: none"> — невлаштоване особисте життя, — нестача грошей і сил на виховання власних дітей, — хвороба близьких, — руйнування дачного будинку, — гостре бажання кудись поїхати, — відчуття повної непотрібності 	<ul style="list-style-type: none"> — в школі слід створити програму соціально-економічного захисту вчителя та його родини, — слід націлити педагогічну службу на надання психологічної підтримки пелагам, — необхідно винести на засідання педагогічної ради проблеми вчителських дітей, — необхідно вийти до колективу з пропозицією про створення громадської посади культорга, — скласти графік і протягом року відправляти педагогів в короткі екскурсійні поїздки (за рахунок залучених через Попечительську раду коштів), — організувати учнівський творчий клуб, — виділити час для занять спортом у спортивному залі школі для педагогів і їхніх дітей

Продовження таблиці

Проблеми учителя	Необхідна діяльність адміністрації й учителя
<p>Професійні ускладнення:</p> <ul style="list-style-type: none"> — погано знаю предмет, — плаваю в сучасних методиках і технологіях, — до п'ятого уроку знесилююсь повністю, — не вмію зацікавити учнів своїм предметом, — потребує допомоги гарного предметника, який показав би мені свої підходи та методику викладання 	<ul style="list-style-type: none"> — в рамках індивідуального підходу домовитися за згодою автора анкети з кращим педагогом-предметником району, — завучу разом із педагогом розпочати створення планів і сценаріїв уроків за темами, — доручити бібліотекарю підготувати необхідну літературу з психолого-педагогічної тематики, — скласти план індивідуального відвідування уроків у колег-предметників
<p>Стосунки з учнями:</p> <ul style="list-style-type: none"> — як мені відомо, учні не мають до мене особливої прихильності, — я не знаходжу з ними спільної мови й тем для розмов, — знаючи власні недоліки, я компенсую їх жорсткими вимогами й тиском оцінками, — я не маю щирих стосунків з жодним учнем 	<ul style="list-style-type: none"> — провести глибоке діагностування інтересів педагога з метою виявлення, чим він може бути корисним і цікавим для учнів, — допомогти в плануванні, організації і рефлексії Їпозакласних заходів і організації учнівської самодіяльності та самоуправління, — домовитися з педагогом про те. Що протягом певного часу він оголосить мораторій на незадовільні оцінки, а також про те. Що педагог намагатиметься при виставленні кожної оцінки шукати достоїнства й прояви успіху, а не помилки й недоліки, — провести класну годину «Відвертість за відвертість»

Продовження таблиці

Проблеми учителя	Необхідна діяльність адміністрації й учителя
<p>Стосунки з батьками:</p> <ul style="list-style-type: none"> — у мене часто виникають конфлікти з батьками, — я не люблю ходити по чужих квартирах, — батьківські збори є для мене справжньою карою, — мені майже нічого сказати батькам, та я взагалі мало знаю їхніх дітей, а вигадувати щось не хочу 	<p>Усі стосунки з батьками протягом певного часу складаються за допомогою заступника директора з виховання (парні відвідини батьків на запрошення, спільна підготовка й проведення зборів).</p>
<p>Стосунки з колегами:</p> <ul style="list-style-type: none"> — побутові стосунки з колегами в мене нормальні, професійних я не маю ні з ким, — відвертих, дружніх стосунків я ні з ким не підтримую, — у шкільних заходах я беру участь разом із усіма 	<p>Слід допомагати педагогу увійти в колектив шляхом застосування підходу «пари змінного складу», що передбачає можливість спільної в різних парах діяльності</p>
<p>Стосунки з адміністрацією:</p> <ul style="list-style-type: none"> — я не сподіваюсь на допомогу адміністрації, — визнаю, що адміністрація мені не дуже заважає в роботі, — на жаль, останнім часом знову підвищилися вимоги до творчості педагога, а до розробки й написання різних документів, — в школі проводяться різноманітні заходи, а мені як педагогу майже нічого не доручають 	<ul style="list-style-type: none"> — необхідно створити постійно діючий орган реальної предметно-методичної допомоги вчителю, — слід здійснити дослідження реальної завантаженості педагогів і можливих шляхів вирішення цієї проблеми, — педагогічний актив у школі невеликий, головним резервом є необхідність мотивації і стимулювання збільшення числа педагогів, які беруть участь у громадсько-педагогічному житті школи
Розділ. педрада	Проблеми адміністрації

Закінчення таблиці

Проблеми учителя	Необхідна діяльність адміністрації й учителя
Це часто формальний захід, що вже переродився у пусту балаканину. Все важче примусити або умовити когось виступити на педраді. Усі спроби активізувати діяльність педради приречені на невдачу. Діагностування педагогів засвідчило, що вони не бачать жодної користі в діяльності педради	— необхідно виявити реальні проблеми, які можуть хвилювати й цікавити педагогічну більшість. Слід розробити систему заохочень (матеріальних, відпускних, моральних) для тих, хто бере участь у громадсько-педагогічній діяльності, — слід створити організаційно-дослідницьку групу з числа творчо працюючих педагогів. Необхідно будувати тематику педраду, виходячи з проблемного підходу

Варіант 3

Проблемно-цільовий аналіз. На підставі вивчення цієї (однієї) проблеми необхідно визначити мету-завдання й результат, який очікується

Проблема (ситуація)	Постановка цілей-завдань	Запланований результат діяльності
1. Учитель-початківець не має потрібної методичної і предметної літератури	1.1. Доручити бібліотекарю підібрати літературу. 1.2. Зв'язатися з районним методкабінетом з метою підбору літератури. 1.3. Надати методичні розробки колег. 1.4. Здійснювати постійне консультування педагога	Провести неодноразовий моніторинговий замір використання наукових джерел у навчальній діяльності

Закінчення таблиці

Проблема (ситуація)	Постановка цілей-завдань	Запланований результат діяльності
2. До пізнього вечора учні проводять час на шкільному подвір'ї, палять, галасують, лаються, байдикують. Як правило, саме вони не готуються до уроків	2.1. Створити багатогалузовий клуб за інтересами, попередньо продіагностувавши схильності учнів. 2.3. З'ясувати причини відсутності в учнів предметних інтересів.	Домогтися оптимальної за часом і змістом участі учнів, які потребують спеціальної педагогічної уваги, в секціях клубу за інтересами

191. МАЛА КОНКУРСНА РАДА УЧНІВ

Обирається учнями; розробляє положення, зміст процедури та організацію щомісячних конкурсів з низки номінацій з метою визначення учнів, яких рада вважатиме лідерами за різними напрямками, талантами, авторитетними учнями. Це допоможе звільнитися, нарешті, від дивної звички педагогів вважати кращими лише тих, хто добре вчиться й виявляє комфортну активність. Слід підказати учням пошукати у своєму середовищі кращих поетів, оповідачів, співаків тощо. Мала учнівська конкурсна рада могла б щомісяця називати п'ятірку або десятку кращих учителів, які б і мали скласти список кращих учнів школи за результатами року.

192. ДОСВІД Н. Г. ФЕКЛІСОВОЇ

Для досягнення оптимальних витрат при видачі домашнього завдання й для аналізу інтересів, здібностей, зусиль і визначення успішності вивчення навчального матеріалу на уроці учитель визначає час, потрібний для виконання домашнього завдання з предмета (з урахуванням рівнів складності завдань). Далі учні при виконанні домашнього завдання самі визначають реально витрачений

час й після цього можна провести аналіз розбіжностей і можливих заходів для усунення перевантажень або недовантажень, якщо такі є. класний керівний збирає інформацію з навчального навантаження по всіх предметах і здійснює, у разі потреби, зведений аналіз.

195. УРОКИ АКТИВНОГО ПОШУКУ

Учитель пропонує учням, поділеним на групи, добірки матеріалів, вивчення яких підкоряється необхідності вийти на заплановані висновки, або розробити програму вирішення проблем, або скласти оптимальну відповідь на поставлені запитання.

Зміст

Про співвідношення навчального й виховного	6
Виховна діяльність педагога на уроці	15
Сценарій батьківських зборів «Пізнавальна й творча діяльність учнів»	16
Таблиця засвоєння та присвоєння навчального матеріалу	18
Пояснювальна записка до розкладу роботи школи відповідно до нової парадигми	19
Проведення міжпредметних підсумкових конференцій	20
Навчання за допомогою складання кросвордів	23
Опитування у формі діалогічної пари	25
Форми оцінювання знань в ході уроку	28
Активізація пізнавальної предметної діяльності учнів	29
Практично-орієнтований підхід у навчанні	30
Дитячі дослідницькі проекти	31
Дитячі організації при кабінеті	31
Робота з відстаючими	36
Організаційно-психологічний момент	38
Метод бригадного підряду	40
Робота з учнями, які виявили високу зацікавленість у вивченні предмета	41
Методика колективного виконання уроків	42
Активізація пізнавальної діяльності учнів у процесі пояснення нового матеріалу	43
Гра «Мовчанка»	44
Заповіді вчителя	47
Поради адміністраторові	48
Обмін школярами та вчителями	49
Прагматичне міжпредметне й позапредметне навчання	51
Методика створення в школі предметно-позакласних комплексів	52
Проведення ораторських предметних змагань	57
Практика на підприємствах і установах	58
Клуб читачів	62
Рада чоловіків	62
Процедура «Шлях успіху»	64
Процедура «Сходи»	64
Рада випускників	65
Система роботи з відстаючими учнями	66
Учніське самоуправління, спрямоване на підвищення якості освіти учнів	67
Громадські посади в рамках учнівського науково-предметного управління	69
Накопичувальний конкурс вивчених віршів (пісень)	71
Технологія проведення циклу з 4 уроків	76
Положення про книгу рекордів навчального закладу	78

Залікова система, що базується на відмові від поточного оцінювання цифровим способом	79
Батьківська школа (батьківський університет)	80
Мала опікунська рада	80
Ігротека напрокат	81
Тематика літніх цілорічних зимових таборів (клубів) для школярів	81
Процедура «Біг по восьми доріжках»	82
Емоційно-практична складова навчального процесу	87
Тренінг інваріантної фази уроку організаційно-психологічного моменту	91
Метод індивідуальної підтримки	92
Як організувати управління успіхом на уроці	94
Форми проведення педагогічної ради	95
Одна із форм активізації навчальної діяльності на уроці	106
Конкурс шпаргалок	112
Ігри на уроці	113
А. Метод прискороного читання	116
В. Метод прискороного розбору матеріалу та задач, що були задані додому	116
Метод позитивної емоційно-знаннєвої активізації (модифікація методу А. М. Кушніра)	120
Анкетний спосіб навчання	121
Модифікація методики А. Садовникова	121
Створення служби предметної розвідки	122
Прийом, що передбачає використання карток-завдань	124
Мікрогруповий спосіб навчання	128
Таблиця позанавчальних практичних інтересів учнів	128
Методика «восьми шкал»	132
Усі рівні учнівського самоуправління	135
Видача домашніх завдань	139
Метод спеціального розсаджування	140
Метод результативного навчання	147
Уроки заміни	148
Конкурс читців	150
Інтегрований урок з культури здоров'я	150
Проблемний рефлексивно-орієнтований, проблемно-діяльнісний і проблемно-цільовий аналіз в освітній установі	151
Мала конкурсна рада учнів	157
Досвід Н. Г. Феклістової	157
Уроки активного пошуку	158

Зміст цього методичного посібника є не тільки результатом наукового пошуку його автора, але й підсумком апробації відбитих у ньому наукових ідей і методичних рекомендацій у власній і масовій управлінській практиці. Матеріали, запропоновані увазі читача, як правило, мають інваріантний характер. І це не випадково, бо вони розраховані на творчих керівників і шкільні колективи, здатні відібрати ідеї й технології їх реалізації, прийняті в їхній практиці, і адаптувати їх до умов власної діяльності з урахуванням специфіки освітніх закладів і особливостей створеного в них освітнього середовища.